ئونىنچى باب
مەكتەپ كلاسسىك ئەدەبىياتى

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى خەزىنىسىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى . ئۇ قەدىمىيلىكى ، كۆلىمىنىڭ ئىنتايىن كەڭلىكى ، تۇرىنىڭ خىلمۇخىللىقى ، شەكلىنىڭ رەڭمۇرەڭلىكى ، مەزمۇنىنىڭ موللۇقى ، دەۋرىي جەھەتتە ئىزچىللىقى ، بەدىئىي سەنئەت يېقىدىن دۇنياۋى سەۋىيە يارىتالىقى ، تارىخىي ۋە رېئال ئىجتىمائىي ، تەربىيىۋى قىممەتكە ئىگە ئىكەنلىكى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ .

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى كۆپ تەرەپلىمە تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە بولۇپ ، ئۇ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ بارلىق ساھەلىرىگە ، مەسىلەن : پەلسەپە ، تارىخ ، ئېتنوگرافىيە ، دىن ، سەنئەت ، جۇغراپىيە ، لوگىكا ، تىلشۇناسلىق ، ئاستىرونومىيە ، ئەخلاق ۋە ئىنسانشۇناسلىق ، ھوقۇقشۇناسلىق ، ئۆرپ - ئادەت ، تېببابەت ، مىللەتشۇناسلىق ، سىياسەت ، ئىقتىساد ، ھەربىي ئىشلار . . . قاتارلىق ساھەلەرگىچە بېرىپ چېتىلىدۇ . بۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنى نوقۇل ئەدەبىي نۇقتىدىنلا ئەمەس ، بەلكى ئىلىم - پەننىڭ باشقا بارلىق ساھەلىرى بىلەن بىرلەشتۇرۇپ تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ .

ئەجدادلىرىمىز ئۇزاق ئەسىرلەر داۋامىدا ئۆزىنىڭ ئەقىل - پاراسەت جەۋھەرلىرىنىڭ نامايانداسى بولغان كۆپلىگەن قىممەتلىك ئەدەبىي مىراسلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن . ئۇلار بۇ مىراسلار ئارقىلىق ۋەتەنپەرۋەرلىك ، خەلقچىللىق ، قەھرىمانلىق غايىلىرىنى ئىلگىرى سۈرگەن . ئىنسانىي سۆيگۈ - مۇھەببەتكە ، ۋاپادارلىققا ، ساداقەت ۋە سەمىمىيلىككە ، چىنلىق ۋە گۈزەللىككە ، ئادالەت ۋە ھەققانىيەتكە مەدھىيە ئوقۇغان . مۇناپىقلىق ، زالىملىق ، رىياكارلىق ، ۋاپاسىزلىق ، ساختىلىق ، ياۋۇزلۇق ، ئادالەتسىزلىككە نەپرەت بىلدۈرگەن . ئۆزلىرىنىڭ گۈزەل ۋە ئەركىن ھاياتقا بولغان ئىنتىلىشىنى ، ئىزگۈ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن. ئۇلار بۇ خىل ئىلغار مەزمۇنلارنى بەدىئىي ئەدەبىيات تەقەززا قىلىدىغان گۈزەل شەكىل ۋە ۋاستىلەر ئارقىلىق كىشى ئەقلىنى ھەيران قالدۇرىدىغان يۇكسەك بەدىئىي ماھارەت بىلەن ئىپادە قىلغان.①

ئەدەبىي مىراسلىرىمىز گەرچە ئۇزاق تارىخىي جەريانلاردا دەۋر-نىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرى ئاستىغا كۆمۈلۈپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلاردىن زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەنلىرى ئاز ئەمەس. بىزگىچە يېتىپ كەلگەن كلاسسىك ئەدەبىي مىراسلىرىمىز مەيلى ئەدەبىي جەھەتتىن بولسۇن، مەيلى سەنئەت جەھەتتىن بولسۇن بىزنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت خەزىنىمىزدىكى بىباھا مەنىۋى بايلىقلىرىمىزدۇر.

ئازادلىقتىن بۇيان ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى مىراسلىرىنى يېغىش، رەتلەش، نەشر قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش جەھەتلەردە كۆپلىگەن ئۇنۇملۇك خىزمەتلەر ئىشلەندى. بولۇپمۇ، پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئېلىمىزدە مىللەتلەرنىڭ ئەسەرلىرىنى يېغىش، رەتلەش، نەشر قىلىش خىزمىتى كەڭ قانات يېيىپ، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات ساھەسىدە تېخىمۇ كۆپ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىشلار ۋۇجۇدقا چىقتى. مۇشۇ قاتاردا مەكتەپ ناھىيىسىمۇ مەكتەتكى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات مىراسلىرىنى يېغىش، رەتلەش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈپ، بىر قاتار خىزمەتلەرنى ئىشلىدى ھەمدە 1989 ـ يىلى مەكتەپ ناھىيىسىنىڭ كلاسسىك ئەدەبىيات مىراسلىرى-نىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراس-لىرى بويىچە «ئۇچ توپلام» — «جۇڭگو خەلق قوشاقلىرى توپلىمى شىنجاڭ تومى مەكتەپ خەلق قوشاقلىرى قىسمى»، «جۇڭگو خەلق چۆچەكلىرى توپلىمى شىنجاڭ تومى مەكتەپ خەلق چۆچەكلىرى قىس-مى»، «جۇڭگو خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى توپلىمى شىنجاڭ تومى مەكتەپ خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى قىسمى» نى نەشر قىلىپ تارقاتتى. ھالبۇكى، مەكتەپ ناھىيىسىنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات

① «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر كىتابلار ـ ئومۇمىي كىرىش سۆز» (ئىسمايىل تۇمۇرى: «ئىدىقۇت ئۇيغۇر ئەدەبىياتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى) 1 ـ، 2 ـ بەتلەر.

مىراسلىرىنى قېزىش ، رەتلەش ۋە نەشر قىلىش خىزمىتىدە بىر قاتار نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلگەن بولسىمۇ ، بۇ مىراسلارنى قۇتقۇزۇش ۋە سىستېمىلىق تەتقىق قىلىش كۆز ئالدىمىزدىكى مۇھىم بىر خىزمەت بولۇپ تۇرماقتا . بولۇپمۇ ، مەكتەپ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرىنى ۋە مەكتەپ كلاسسىكلىرىدىن ئامانىنساخان ، ئەھمەد قازىئاخۇنۇم قاتارلىقلارغا ئوخشاش ئەدەبىلەرنىڭ تارىخىي مىراسلىرىنى ، ئىجادىيەت پائالىيەتلىرىنى قېزىش ، رەتلەش ، نەشر قىلىش ۋە سىستېمىلىق تەتقىق قىلىپ ، كەڭ جامائەتچىلىككە ، مەكتەپ ناھىيەسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە بىلدۈرۈش ، ئۇلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك تۇيغۇسى ، يۇرت سۆيگۈسىنى ئۇرغۇتۇش ، ياخشى ئىجتىمائىي ئەخلاق بەرپا قىلىش ئىنتايىن مۇھىم بىر ۋەزىپە بولۇپ قالدى .

1 . مەكتەپ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى . ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ «خەلق تۇرۇچ» لىرىنىڭ بىرى . ئۇ باتۇر ، ئەمگەكچان ، پاراسەتلىك ئەجدادلىرىمىز ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئۇزاق مۇددەتلىك كۈرەش ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتى جەريانىدا ئۆزىنىڭ دانالىقى ، ئىشچانلىقى بىلەن سانسىزلىغان گۈزەل ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ ، بۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ ئۇلۇغۋار ئىرادىسىنى ، يۈكسەك ئارزۇ - غايىلىرىنى ، يارقىن ھېس - تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلىدى . ئەدەبىيات تارىخىمىزدا مەڭگۈ نۇر چېچىپ تۇرىدىغان بۇ قىممەتلىك يادىكارلىقلار ئۆز نۆۋىتىدە يازما ئەدەبىياتىمىزغا ۋە يازما ئەدەبىياتىمىزدىكى ئاتاقلىق ئەدەبىلەرنىڭ ئىجادىي پائالىيەتلىرىگە غايەت زور ئىجابىي تەسىرلەرنى كۆرسەتتى ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى يېڭى - يېڭى مەزمۇن ۋە جانلىق شەكىل بىلەن تولۇقلىدى . كۆپلىگەن ئالىم - ئەدىبلىرىمىزنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن قۇۋۋەت ۋە ئوزۇق ئېلىش ئارقىلىق شۆھرەت قازانغانلىقىنى ئېنىق ھېس قىلىمىز . قىسقىسى ، خەلقىمىزنىڭ تارىختىن بۇيانقى ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنى ، باتۇرانە كۈرەشلىرىنى ، سەمىمىي ۋاپادارلىق بىلەن تولغان گۈزەل ئىچكى دۇنيا-

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سىنى ، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنى ئىلگىرىلىدى ، خەلقىمىزنىڭ ئەركىن سۆيگۈ ـ مۇھەببەتكە تەلپۈنۈش ، تەڭ ـ باراۋەرلىككە ئىنتىلىشتەك ھەققانىي ئارزۇسىنى سۈرەتلەپ بەردى . ئەپسانە ، رىۋايەت ، چۆچەك قاتارلىق ژانىرلاردا ، قويۇق رېئاللىزملىق ئالاھىدىلىككە ئىگە خەلق قوشاقلىرى ، ماقال ـ تەمسىللەر ، تارىخىي داستان ، غەزەل ، رۇبائىي ، پروزا ، دراما ژانىرلىرىدا خەلقىمىز كۆپلىگەن مۇنەۋۋەر ئەدەبىي مىراسلارنى بارلىققا كەلتۈردى .

بۇ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈشىمىزنىڭ يەنە بىر ئاساسىي ئامىلى بولۇپ ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىمىزنى تېخىمۇ قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىكلەر بىلەن تولۇقلايدۇ ، يېڭى ـ يېڭى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ژانىرلىرىنى ئىجاد قىلىشىمىزغا ئۇنۇملۇك شارائىت يارىتىپ بېرىدۇ ، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە بىزنى مول تارىخىي ، پەننىي بىلىملەر بىلەن قوراللاندۇرۇشتىن تاشقىرى ، نەزەر دائىرىمىزنى كېڭەيتىپ ، ئەدەبىي تەربىيىمىزنىڭ سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش بىلەن ، بىزگە چەكسىز ئىستېتىك زوق بېغىشلاپ ، مەدەنىي ھاياتىمىزنى بېيىتىدۇ .①

1 . مەكتەپ خەلق ئەپسانە ـ رىۋايەتلىرىدىن ئۆرنەكلەر

ئەپسانە ـ رىۋايەتلەر ھەربىر مىللەت ، خەلقنىڭ قەدىمكى دەۋرلەردىكى تەبىئەتنى تونۇش ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىشتىكى ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى ، مەلۇم تارىخىي كەچۈرمىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان قىممەتلىك بايلىق . گەرچە ئۇنىڭغا تولۇق ئىشەنگىلى بولمىسىمۇ ، مەلۇم دەرىجىدە تارىخىي ئاساس قىلغىلى بولىدۇ . بولۇپمۇ ئۆزىگە خاس يەرلىك رىۋايەتتىن بىر نەچچىنى ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا يەتكۈزۈپ كېلىۋاتقان خەلقلەرنىڭ بۇ بايلىقىنى قېزىپ كۆرۈش مەلۇم ئىلمىي قىممەتكە ئىگە ، شۇڭا مەن مەكتەپ ، دولان ھەققىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان تەتقىقاتلار ئۈچۈن مەلۇم پايدىلىنىش

① ژامىتجان غوپۇر ، ئەسقەر ھۇسەيىن : «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تېزىسلىرى» ، مىللەتلەر نەشرىياتى ، 1987 ـ يىل 4 ـ ئاي نەشرى ، 3 — 5 ـ بەتلەر .

قىممىتى بۇلار دېگەن ئويدا ، مەكىت دولانلىرى ئارىسىدا ساقلىنىپ قالغان بىر قىسىم ئەپسانە ـ رىۋايەتلەرنى توپلاپ ، رەتلەپ چىقتىم . بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسىملىرى ئىلگىرى ئېلان قىلىنغان بولۇپ ، بۇ نۆۋەت ئېلان قىلىنغان مەنبە بىلەن رەتلەپ بېرىلدى .

«مەكىت» ھەققىدىكى رىۋايەت

«مەكىت» نامىنىڭ بارلىققا كېلىشى ھەققىدە مۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇ :

تەخمىنەن 500 يىل ئىلگىرى ، يەكەن خانى بىر تۈركۈم جىنايەتچىلەرنى تىزناپ دەرياسى بىلەن يەكەن دەرياسىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىنىدىكى ئىپتىدائىي ئورمانغا سۈرگۈن قىلىپ ، ئۇلارنى ئوۋچىلىق ۋە كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ، ئېرىشكەن نەرسىلىرىنى قەرەللىك ھالدا تاپشۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ . يەكەن خانلىقىغا تەۋە بىر قورغاندا مۇقات ئىسىملىك بىر زالىم پادىشاھ بار ئىكەن . ئۇ پۇقرالىرىنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ ئېزىدىكەن . كىشىلەر تاقەت قىلىپ تۇرالماي قوزغىلىپ ، ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇپتۇ . قوزغىلاڭچىلار قامەتلىك كەلگەن مىگىتنى باشچى قىلىپ ، نەچچە يىل كۈرەش قىلىش ئارقىلىق ، ئاخىرى مۇقاتنىڭ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ، مىگىتنى خانلىق تەختىگە چىقىرىپتۇ . كېيىن كىشىلەر بۇ قەبىلىنىڭ باشچىسى مىگىتنىڭ ئىسمىنى بۇ يەرنىڭ نامى قىپتۇ . كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن «مىگىت» تاۋۇش ئۆزگىرىشى قىلىپ بۇگۈنكى «مەكىت» كە ئۆزگەرگەنىكەن .[1]

«مەكىت» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدىكى رىۋايەتلەر

«مەكىت» دېگەن بۇ نامنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا خەلق ئارىسىدا بىر قانچە رىۋايەت ساقلىنىپ قالغان :

---

① «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ، 1994 ـ يىل 4 ـ سانىدىن ئېلىندى .

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بىرىنچى رىۋايەت : بۇرۇنقى زاماندا يەكەن خانلىقىنىڭ زېمىنىدا بىر يەر بولۇپ بۇ يەردە مۇقات ئىسىملىك بىر قەبىلە باشلىقى بار ئىكەن . ئۇ ئادەم ناھايىتى ياۋۇز ، قەبىھ بولغاچقا ، خەلق ئۇنىڭ زۇلۇم - سىتەملىرىگە چىدىماي قاۋۇل بەستلىك ، ھەققانىي ئادىل مىكىت ئىسىملىك بىر يىگىتنى ئۆزلىرىگە ئاتامان سايلاپ ، مۇقاتقا قارشى جەڭگە ئاتلىنىپتۇ . ئۇزۇن يىل باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىش ، قۇربان بېرىشلەر بەدىلىگە مۇقاتنىڭ زالىم ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ مىكىت قەبىلە باشلىقى بولۇپتۇ . ئىسلام دىنى ماكانىمىزغا تارقالمىغاندا ، مىكىتنىڭ قول ئاستىدىكى يەتتە كىشى ئاۋۋال ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىپتۇ . ئۇلار يەركەن دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى ئىپتىدائىي ئورمانلىققا كېلىپ ئوۋچىلىق بىلەن كۈن كەچۈرۈپتۇ . ئايلار ئۆتۈپتۇ ، يىللار ئۆتۈپتۇ ، ئۇلار كۆپىيىپ ئاۋۇپتۇ ، ھال - ئوقىتىمۇ ياخشىلىنىپتۇ . ئۇلار ئۆزلىرىگە باشچىلىق قىلىپ ، قانلىق جەڭ قىلىپ غەلىبىنى قولغا كەلتۈرگەن رەھبىرى مىكىتنى ئەسلىشىپ سۇ ، ئوت- چۆپكە باي بۇ مۇنبەت ماكانغا ئۇنىڭ نامى بىلەن مىكىت دەپ ئات قويۇپتۇ . يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مىكىت مەكىت دەپ ئۆزگىرىپ كەتكەن .

ئىككىنچى رىۋايەت : بۇنىڭدىن تەخمىنەن مىڭ يىللار مۇقەددەم يەكەن دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى كەڭ كەتكەن توغراقلىقلاردا ھەرخىل ياۋايى ھايۋان ، قۇش - قاناتلار ئىجىل - ئىناق ياشايدىكەن . بۇ يەردە ئوۋچىلىق ۋە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ياشايدىغان قەبىلىلەر بار ئىكەن . بۇ يەردىكى قەبىلىلەر ناھايىتى ئىناق - ئىجىل تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن . لېكىن كېيىنچە يۈز بەرگەن قەبىلىلەر ئارىسىدىكى جەڭگى - جېدەل ئۇلارنىڭ گۈزەل تۇرمۇشىنى نابۇت قىپتۇ . ئاخىرى بۇ قەبىلىلەر ئىچىدىكى بىر رەھبەر بۇ ئۇرۇشقا خاتىمە بېرىپتۇ . ئۇرۇش ئىس - تۈتەكلىرى ئۇچۇپ خەلق سەل ھالىغا كەلگەندە ، ئۇ بۇ خەلقلەرنى باشلاپ بۇگۈنكى مەكىت شەھىرىگە كەپتۇ . قارىسا بۇ يەرنىڭ ئوت ۋە سۇغا باي كەڭرى كەتكەن گۈزەل دالا ئىكەنلىكىنى ، ئادەملەرنىڭ خۇشال - خۇرام باياشات تۇرمۇش كەچۈرىدىغان جاي ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، مۇشۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ ئوۋچىلىق ۋە چار-

ۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ . ھەم بۇ يەرنى مەنىركەنت دەپ ئاتاپتۇ . بۇ كېيىنچە مەكتەت بولۇپ ئۆزگىرىپتۇ .

ئۇچىنچى رىۋايەت : مەكتەت بارچۇق خانى چىن تۆمۈرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا تۇرۇۋاتقاندا ، خەلق ئۇنىڭ زۇلۇم ـ زالىملىقىغا چىدىماي چىشنى چىشلەپ تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ . ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى موكىت ئىسىملىك بىر ئادەم ئاممىغا باشچىلىق قىلىپ چىن تۆمۈرگە قارشى جەڭگە ئاتلىنىپتۇ . جەڭدە ئۇلار بارچۇق خانىنى ئۆلتۈرۈپتۇ . موكىت ئاۋام ئىچىدە ناھايىتى يۇقىرى يۈز تېپىپتۇ . كېيىن بۇ يۈرتقا ئەلى باشچىلىقىدىكى ئەرەبلەر بېسىپ كەپتۇ . موكىت ئاممىغا باشچىلىق قىلىپ ئەرەبلەرگە قارشى جەڭ قىپتۇ . لېكىن بەختكە قارشى موكىت بۇ جەڭدە قازا قىپتۇ . يەرلىك خەلقلەر موكىتنىڭ ئىسمىنى بۇ كەنت ئىسمى قىلىپ ئۇنى مەڭگۈ ياد ئېتىپتۇ . كېيىن بۇ نام ئۆزگىرىپ ھازىرقى مەكىت بوپتۇ .①

«مەرتگېت» رىۋايىتى

ئاتام زامانىسىدا (بۇنىڭدىن ناھايىتى ئۇزۇن زامانلار ئىلگىرى) تەكلىماكاندا ناھايىتى بايلىقات ، روناق تاپقان ، ئالتۇن ـ كۈمۈش بىلەن تولغان شەھەرلەر بار ئىكەن . زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كىشىلەرنىڭ تائەت ـ ئىبادىتى ئاجىزلاپ ، ئىمانى سۇسلىشىپ ، ئۆزئارا جېدەل ـ ماجىرالار يامراپ ، ئىنساپ يوقىلىشقا باشلاپتۇ . ئەتراپىنى مانا مۇشۇنداق بۇلاڭ ـ تالاڭ ، ئۆلۈم ۋەھىمىسى قاپلاپ كەتكەن بىر كۈنى كېچىسى ، ئۇشتۇمتوت ئاسماندىن قۇم يېغىشقا باشلاپتۇ . بۇ ۋاقىتتا ، ئاشۇ شەھەرلەرنىڭ بىرىدە ئېتىقادىنى يوقاتماي ، تائەت ـ ئىبادەت بىلەن شۇغۇللانغان ، كىشىلىرى تولىمۇ مۆمىن بىر قوۋم بولۇپ ، ئۇلار ئاللادىن بۇ بالايى ـ قازادىن قۇتۇلۇشقا مەدەت تىلەپتۇ . شۇئان ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي پەيدا بولۇپ ، «ئاللا ئۆز نېسىۋىسىگە شۈكۈر قىلمىغان ئاسىي بەندىلىرىگە غەزەپلىنىپ قوۋم بالاسى بەردى . سىلەر بولسىڭلار ئۆز نېسىۋەڭلەرگە شۈكۈر قىلىپ ،

① «مەكىت ناھىيىسى تەزكىرىسى» ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى ، 1994 ـ يىل 5 ـ ئاي خەنزۇچە نەشرى ، 46 ـ بەت .

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئاللانى ئەستىن چىقارمىغىنىڭلار ئۈچۈن ، ئاللا سىلەرنى بۇ بالايى - قازادىن ساقلاپ قېلىشنى ئەمىر قىلدى» دەپ قولىدىكى ھاسىسىنى يەرگە سانجىپ ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى چۆرگىلەشنى ، ھاسا چۆكۈپ كەتسە يەنە تارتىپ چىقىرىپ ، يىقىلىپ چۈشمەستىن داۋاملىق چۆرگىلەشنى ، قۇم يېغىش توختىغاندىن كېيىن كۈنپېتىشقا قاراپ مېڭىپ ، سۇلۇق بىر جايغا ئورۇنلىشىشنى بۇيرۇپتۇ . شۇنداق قىلىپ بۇ قوۋمدىكى كىشىلەر قول تۇتۇشۇپ ، ھېلىقى كىشى بەرگەن ھاسىنى چۆرگىلەپ يەتتە كېچە - كۈندۈزنى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن ، قۇم يېغىش توختاپ-تۇ . لېكىن ئەتراپىنى پۈتۈنلەي قۇم بېسىپ ، شەھەرلەردىن ھېچقانداق ئەسەر قالماپتۇ . چۆرگىلەۋېتىپ يىقىلىپ چۈشكەن نۇرغۇن كىشىلەر-مۇ قۇم ئاستىدا قېلىپ ، پەقەت يەتتە ئادەملا ساق قاپتۇ ۋە كۈن پېتىشقا قاراپ مېڭىپ ، ئاران دېگىندە بىر دەريانىڭ بويىغا يېتىپ كەپتۇ . بۇ يەردە ياشايدىغان خەلق ناھايىتى مېھماندوست ، مەرد كىشى-لەر ئىكەن . ئۇلار ، بۇ مۇساپىرلارغا ئاۋۇال ئۈزۈق - تۈلۈك بېرىپ-تۇ . كېيىن ، ئۆزلىرىنىڭ ئۆي - ماكانلىرىنى بوشتىتىپ بېرىپ كۆچۈپ كېتىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بۇ جاي «مەردلەر كۆچكەن جاي» دېگەن مەنىنى بېرىدىغان «مەرتگېت» دېگەن نام بىلەن ئاتىلىدىغان بوپتۇ . كېيىنچە زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ نام ئاستا - ئاستا «مەرگېت» ، «مەركىت» ، «مەكېت» (مەكىت) گە ئۆزگىرىپ ، قوللىنىشقا ئاسانلاشتۇرۇلغانكەن[1] .

«مىكىت» رىۋايىتى

موڭغۇللار دەۋرىدە موڭغۇل ئاقسۆڭەكلىرىدىن چىن دەيخان قو-شۇنىنى باشلاپ كېلىپ ، مەكىت ناھىيىسىنىڭ ھازىرقى ھاڭغىتلىق يېزىسى 9 - كەنتتىكى ئەچىل بىر جىلغىغا ئورۇنلىشىپ ، بۇ يەرنى تاياڭچ بازا قىلىپ ، دولان خەلقىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلغان (بۇ جاي ھازىرمۇ «قالماق جىلغىسى» دەپ ئاتىلىدۇ) . چىن دەيخان ئۇچ يىل جەريانىدا خىلمۇخىل ۋاستىلەر بىلەن نۇرغۇن بىگۇناھ خەلقنى ئۆلتۈ-

① بۇ قاراشتىكى رىۋايەتنى مەكىت ناھىيىسى يانتاق يېزىسى ئۇيغۇلۇق كەنتىدىكى تۇزى تاش (نۇرغۇن تارىخىي ۋەقە ، قىسسىلەرنى يادقا بىلىدۇ) ئېيتىپ بەرگەن .

رۇپ ، مال - مۇلكىنى بۇلىغان . چىن دەيخانىنىڭ زۇلمىغا چىدىمىغان دولان خەلقى ئاخىرى ئۇنىڭغا قارشى جەڭگە ئاتلانغان . بۇ جەڭگە دولان خەلقىنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى ياش ھەم تەدبىرلىك يولباشچىسى «مەكىت گەۋرى» دېگەن كىشى قوماندانلىق قىلغان . ئۇ دولان خەلقىنى ھەرە-كەتلەندۈرۈپ ۋە تەشكىللەپ ، چىن دەيخانغا قارشىلىق كۆرسەتكەن . كۆرەش تەخمىنەن بىرىيل داۋاملىشىپ ، ئاخىرى «مەكىت» نىڭ ياشلىرى موڭغۇل ئاقسۆڭەكلىرىنى مەغلۇپ قىلغان ۋە ھازىرقى مە-كىت ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى قۇمنىڭ تۆۋىدە چىن دەيخانىنى تۈتۈپ ئۆلتۈرگەن ۋە شۇ قۇملۇققا كۆمگەن . شۇنىڭدىن بېرى ، بۇ قۇملۇق مازار قىلىنىپ ، ھازىرغىچە «مازارى چىن» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە (بەزىلەر «چىن دىرخان مازىرى» دەپمۇ ئاتايدۇ) . چىن دەيخان ۋەكىللىكىدىكى موڭغۇل ئاقسۆڭەكلىرى ئۇستىدىن قىلىنغان غەلىبە بىلەن مەكىتنىڭ نامى ئەل ئىچى ۋە سىرتىدا داڭق قازىنىپ ، «دولانىي (مەكىت ، ئاپتۇ» ، «دولان مەكىتنىڭ شەھىرىگە ئايلىنىپ-تۇ» دېگەن سۆز - چۆچەكلەر تارقالغان . شۇنىڭ بىلەن ، «دولان» دېگەن ئىسىم «مەكىت» كە ئۆزگەرگەن . شۇنىڭدىن كېيىن ، كىشى-لەر دولانغا بارىمەن دېمەكچى بولسا ، مەكىتنىڭ شەھىرىگە بارىمەن دەيدىغان بولغان . مۇشۇنداق تارىخىي ۋەقەلەر تۈپەيلىدىن «مەكىت» دېگەن سۆز ئاستا - ئاستا ئېيتىشقا ئاسان بولغان «مەكىت» دېگەن ئاتالغۇغا ئۆزگەرگەن① .

«مۇكۇپ»

بۇ يەر يۇرت بولغان دەسلەپكى چاغلاردا چەكسىز كەتكەن توغراق-لىق ، ئادەم ئۆتكىلى بولمايدىغان چاتقال - يۇلغۇنلۇق ئىكەن ، ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ۋەھشىيلىرىمۇ بۇ يەردە ياشايدىكەن . ئۇلار ھە دېگەندە بۇ يەردە ياشايدىغان كىشىلەرگە ھۇجۇم قىلىپ ، پاراكەندىچىلىك سې-لىپ تۇرغاچقا ، كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئامانلىقىنى قوغداش ئۈچۈن توغراق ياغاچلىرىنى قاتار قىلىپ تىزىپ ، لاگېرا (توساق) ياساپتۇ .

① قادىر ھوشۇر : «دولان ۋە دولان مەشرەپى توغرىسىدا» ، «ئاسىۋى مەدەنىيەت» ژۇرنىلى ، 1981- يىل 1 - سان ، 64 - ، 65 - بەتلەر .

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بۇ هازىرقى ۋاقىتتىكى توقۇلما (تۆيۈزە) تامنىڭ دەسلەپكى شەكىللەرى ئىكەن. سىرتقى جايلاردىن كەلگەنلەر بۇلارنى «مۇكۈپ ياشايدىغانلار» دەيدىكەن. كېيىنچە بۇ نام «مۇكۈبلەر» دېگەنگە قىسقىراپتۇ. زاماننىڭ ئۆتۈشى بىلەن «مەكتەت» دېگەن نامغا ئۆزگىرىپتۇ. هازىر بۇ يۇرتتا ساقلىنىپ قالغان «ئارالاڭقا»، «بۇلۇڭلاڭقا» دېگەن نام-لار ئاشۇ ۋاقىتتىن قالغانىكەن[1].

دولانلىقلار هەققىدە

(1)

بىر رىۋايەتتە دولانلار مەكتىتىن تارتىپ لوپنۇرغىچە بولغان پايانسىز قۇملۇق ئەتراپىنى ئىگىلىگەچكە، «دولان» سۆزىنى «دالا» دېگەن سۆزدىن ئۆزگەرگەن دەيدىكەن؛ يەنە بىر رىۋايەتتە «دولان»، «دا-لان» دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان، دەپمۇ قارايدىكەن.

دولانلار ئاساسەن چۆل - باياۋانىنى ماكان قىلغان بولۇپ، ئۇۋچى-لىققا ماهىر خەلق ئىكەن. بۆرە، قاۋان، قاپلانلارنى خۇددى قوينى تۇتقاندەك ئەركىن تۇتالايدىكەن. ئۇلارنىڭ مازار - ماشايىخلارغا بول-غان ئېتىقادى ناهايىتى كۈچلۈك بولۇپ، قانداق مازار بولۇشىدىن قەتئىينەزەر هەممىنى ئۇلۇغلايدىكەن. شۇڭا باشقا يۇرتتىن كەلگەنلەر ئۇلارنىڭ بۇ ئادىتىنى: «ئاچا توغراقنى كۆرۈپ مازار غوجام دېگەن دولان، قاشقا توڭگۇزنى كۆرۈپ مېنىڭ كالام دېگەن دولان» دەپ قوشاققا قاتقانىكەن.

(2)

دولانلار: «بىزنىڭ ئاتا - بوۋىمىز دەۋرىتتىن چىققان» دەپ رىۋايەت قىلىشىدۇ.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، قەدىمكى زامانلاردا شىمالدا ياشايدىغان «دولۇن» دەيدىغان بىر كۆچمەن قەبىلە بولغانىكەن. ئۇلار جەنۇبقا

---

[1] بۇ قاراشتىكى رىۋايەتنى مەكتەت ناهىيىسى يانتاق يېزىسى قارا ئۆڭ كەنتىدىكى قاسىم موللا (دولان خوجىلىرى ۋە مەكتىتىكى پىرا كەنتلەرنىڭ يۇرت بولۇش تارىخى هەققىدە يازما ماتېرىيال) قالدۇرغان. بىراق بۇ ماتېرىياللار ئۇنىڭ ۋاپاتى بىلەن بىلەن يوقالغان.

كۆچكەندە بىر بۆلىكى بەدەخشانىنىڭ بىر چېتىگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپتۇ . ئۇلار شۇ يەردە ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىپ ، مۇسۇلمان بوپتۇ . ئۇلار ئۆزلىرى ئىگىلىگەن يەرگە ئون توپ سۆگەت تىكىپتۇ . بۇنى كۆرگەن ئافغانلار ئۇلارنى «دەرۋىتلىكلەر[1] » دەپ ئاتاپتۇ . شۇنىڭدىن بۇيان بۇ جاي «ئون توپ سۆگەتلىكلەر » دەپ ئاتىلىپ قاپتۇ ، ئۇلاردىن ئۇچ كىشى ئىسلام دىنىنى تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن دەسلەپ قەشقەرگە كەپتۇ . قەشقەرنى ئىسلامغا كىرگۈزگەندىن كېيىن كۆھچارغا[2] كەپتۇ . بۇ يەردە قالماق دەپ ئاتىلىدىغان كۈپپارلار ياشايدىكەن . سۆگەتلىكلەر ئۇلارنى ئىمانغا كىرگۈزگەندىن كېيىن ، كۆھچارنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى قۇملۇق يېنىغا جايلاشقان چوڭ بىر شەھەرگە كەلىپ ، ئۇ يەردىكى كۈپپارلارغا ئىسلام دىنىنى تەشۋىق قىپتۇ . بۇ شەھەردىكى خەلقلەر ئۇلارغا ئىشەنمەي : «ئەگەر سۆزۈڭلار راست بولسا بىزگە بىر دۇئا قىلىڭلار ، دۇئايىڭلارنىڭ خاسىيىتىدىن شەھرىمىز پۈتۈنلەي ئالتۇن بولۇپ كەتسۇن . شۇ چاغدىلا سىلەرنىڭ دىنىڭلارغا ئىشىنىمىز » دەپتۇ .

سۆگەتلىكلەر قول كۆتۈرۈپ دۇئا قىلىشىپتۇ . كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە پۈتۈن شەھەر ئالتۇن بىلەن قاپلىنىپ كېتىپتۇ . لېكىن بۇ شەھەردىكى بۇتپەرەسلەر ئۆز ئېتىقادلىرىدىن پەقەت يانماپتۇ . سۆگەتلىكلەر : «بۇگۈن ئاخشام بىز يەنە دۇئا قىلىمىز ، ئۇ چاغدا شەھرىڭلارغا قۇم ياغىدۇ . شۇنىڭغىچە ئىمان ئېيتمايدىغان بولساڭلار ھەممىڭلار قۇم ئاستىدا قېلىپ ھالاك بولىسىلەر » دەپتۇ . بۇنى ئاڭلاپ 14 ئادەم ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بوپتۇ . قالغانلىرى بىر كېچىلا قۇمنىڭ ئاستىدا قېلىپ ھالاك بوپتۇ . مۇسۇلمان بولغان 14 كىشى بۇ يەردىن ئايرىلىپ ، تارىم دەرياسىنى بويلاپ ھەربىرى بىردىن شەھەر قۇرۇپتۇ . ھازىرقى دولانلىقلار ئەنە شۇ 14 كىشىنىڭ ئەۋلادى ئىكەن .

(3)

«دولان » دېگەن سۆز موڭغۇلچە «يەتتە » دېگەن سۆزدىن كېلىپ

---

① دەرۋىت : دەر - پارسچە سۆز بولۇپ «ئون » دېگەن مەنىدە . ۋىت - «سۆگەت » دېگەن مەنىدە .
② كۆھچار : «پارسچە سۆز بولۇپ ، كۆھ - تاغ ، چار - قۇدۇق دېگەن مەنىنى بېرىدۇ .

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

چىققان ئىكەن . موڭغۇللار قەدىمكى چاغلاردا مەكتىتلىكلەرنى «يەتمىش ئىككى مىلك ياغاچ ئۆيلۈك دولان» دەپ ئاتاشقان ئىكەن .

دولانلار دەسلەپتە گەمە ئۆيدە ياشىغان بولۇپ ، بىر قانچە كىچىك بەگلىككە بۆلۈنگەنىكەن . ئۇلارنىڭ ئەمەت بەگ ، سىيىت بەگ ، ئەمتەم بەگ ، ئەزىز بەگ ، ئامان بەگ ، يامان بەگ ، زامان بەگ دېگەن يەتتە بېگى بولغانىكەن . ئۇلار داۋاملىق يىرتقۇچ ياۋايى ھايۋانلار ۋە مانجۇ-لارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ تۇرغانلىقتىن ، بايا‌ۋانلاردا كۆچۈپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولغانىكەن .

سائادەت بەگ زامانىسىغا كەلگەندە بۇ بەگلەر دولانلىقلارنى يە-غىپ ، «لەمپەدۆڭ» ۋە «قالىغاچدۆڭ» دېگەن ئىككى يۇرتنى تەشكىل-لەپتۇ . سائادەت بەگ مانجۇ خانلىقىغا بېرىپ ، بەگلىك دەۋاسى قىلغان-دا ، مانجۇ خانى ھىيلە ئىشلىتىپ ئۇنىڭغا بىر ياغاچ تامغىنى تۇنقۇ-زۇپ : «سەن ياغاچ ئۆيلۈك دولانلارنىڭ بېگى بول» دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن سائادەت بەگ دولانلىقلا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ، دولانلارنىڭ مەركە-زى دەپ ئاتالغان «لەمپە دۆڭ» بىلەن «قالىغاچدۆڭ» نى لايدىن قوپۇرۇپ شەھەر بىنا قىپتۇ . سائادەت بەگ يەكەن دەرياسىنىڭ نېرىقى قىرغىقىدىكى «لەمپە دۆڭ» دە تۇرۇپتۇ . يەكەن دەرياسىنىڭ بۇ قېتە-دىكى «قالىغاچدۆڭ» دە مامۇر پالسا (پالۋان) نىڭ قالىغاچخان ئە-سىملىك بىر ئايالى بولۇپ ، ئىنتايىن گۈزەل ئىكەن . ئۇ ناخشا - ئۇسسۇلدا تەڭدىشى يوق ، قولىدىن ئۇۋ قېچىپ قۇتۇلمايدىغان باتۇر ئايال ئىكەن . سائادەت بەگ «قالىغاچدۆڭ» گە كەلگەندە ، قالىغاچخان ئۇنىڭغا ئۇسسۇل ئويناپ بېرىدىكەن ۋە ئەقىل كۆرسىتىدىكەن . شۇڭا قالىغاچخاننى سائادەت بەگ ئۆزىگە يارەمچى قىلىۋاپتۇ . «قالىغاچ-دۆڭ» ئاشۇ قالىغاچخاننىڭ نامىنى كۆرسىتىدىكەن . سائادەت بەگ بىلەن قالىغاچخان بىر - بىرىنى داۋاملىق كۆرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن «لەمپە دۆڭ» بىلەن «قالىغاچدۆڭ» گە ئىككى راۋاق سالدۇرۇپتۇ . ئۇلار ئىككى دۆڭلۈكتە نۆۋەت بىلەن داۋاملىق مەشرەپ ئۆتكۈزۈپ تۇرىدىكەن ، بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئاپپاق غوجا ئۇلارنى «شەرىئەتتىن چىقتى» دەپ ئەيىبلەپ لەشكەر تارتىپ كەپتۇ ؛ لېكىن ئۇلارنىڭ سائا-دەت بەگكە كۆچى يەتمەي ، ئۆزلىرى مەغلۇپ بولۇپ قايتىپتۇ . ئاخىر

ئاپاق غوجا نۇرغۇن سوۋغا - سالام ۋە ئىنئاملار بىلەن چىيەنلۇك خاندىن يارداەم سوراپتۇ ھەمدە قىزىنى چىيەنلۇك خانغا ئىنئام قىپتۇ . بۇنىڭ بەدىلىگە چىيەنلۇك خان ئاپپاق خوجىغا ئەسكىرىي كۈچ جەھەتتىن زور يارداەم بېرىپتۇ . نەتىجىدە ئاپپاق خوجىنىڭ لەشكەرلىرى چىيەنلۇڭنىڭ ئەسكىرىي كۈچىگە تايىنىپ دولانلارنىڭ ئۇستىگە باستۇرۇپ كەپتۇ ۋە ئۇلارنىڭ يۇرتلىرىنى ۋەيران قىپتۇ . بۇ قىرغىنچىلىقتىن ئامان قالغان دولانلار يۇرتلىرىنى تاشلاپ ، تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كېتىپتۇ . ئاپپاق خوجا ئەسكەرلىرى بىلەن سائادەت بەگ ۋە قالغاچخانلارنىڭ يېتەكچىلىكىدىكى دولانلار ئوتتۇرىسىدا ئۇزۇنغىچە قاتتىق جەڭلەر بوپتۇ . ھازىرقى «سەردارلار گۇمبىزى» دەپ ئاتالغان جاي ئاشۇ جەڭدە شېھىت بولغانلارنىڭ قەبرىستانلىقى ئىكەن . بەزىلەر ئۇنى «ئاق موللا گۇمبىزى» دەپمۇ ئاتايدىكەن .

(4)

چىيەنلۇك خان زامانىسىدا دولانلار مانجۇلارغا بويسۇنماي ، ئۇزاق-قىچە ئۇلارغا قارشى جەڭ قىپتۇ . دولانلار ئۆز يۇرتلىرىنى مانجۇلار-نىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بىر كالىنىڭ تېرىسىدە يوغان بىر پاي ئۆتۈك تىكىپ ئىچىگە قۇم قاچىلاپتۇ . ئۇنىڭغا : «ئالتە ياشلىق دولانىنىڭ كىيىدىغان ئۆتۈكى» دېگەن خەتنى چاپلاپ ، دولان چېگرا سىغا ئېسىپ قويۇپتۇ . بۇنى كۆرگەن مانجۇلار : «ئالتە ياشلىق بالىنىڭ ئۆتۈكى بۇ بولسا چوڭلىرى كىيىدىغان ئۆتۈك قانچىلىكتۇ» دەپ قورقۇشۇپ ، دولانلىقلارغا چېقىلىشقا جۈرئەت قىلالماپتۇ . شۇنداقتىمۇ ئۇلار بۇ ئىشتىن گۇمانلىنىپ بىر مانجۇنى سېتىقچى قىياپىتىدە ياساپ ، تارغاق ، سۇزگۈچ ، يىپ - يىگنە بىلەن دولان يۇرتىغا كىرگۈزۈپتۇ . ئۇ قارىغۇدەك بولسا دولان يۇرتىدا بۇنداق يوغان ئۆتۈك كىيىدىغان ئادەم ئۇچرىماپتۇ . «سېتىقچى» قايتىپ كېتىپ مانجۇ خانىغا ئەھۋالنى مەلۇم قىپتۇ . دولانلارنىڭ ھىيلىسىگە ئالدىنىپ قالغان مانجۇ خانى قايتا لەشكەر تارتىپ ، دولان يۇرتلىرىغا بېسىپ كىرىپتۇ . دولانلىقلارمۇ ئۇزاققىچە تىز پۈكمەي مانجۇلار بىلەن قاتتىق ئېلىشىپتۇ . ئاخىرى يۇرتلىرى ۋەيران بولغان دولانلار تەرەپ - تەرەپ-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

كە قېچىشقا مەجبۇر بوپتۇ . ئۇلار يۇرتىدىن ئايرىلىش ۋاقتىدا ھەتتا ئۆز يۇرتىنىڭ پاشىلىرىنىمۇ قوشاققا قېتىپ ، ناخشا ئېيتىپ ماڭغان ئىكەن :

ئەل بۇ يەرنى چۆل دەيدۇ ،
چۆل ئەمەس گۈلزار ئىدى .
توغرىقى ئالماغا ئوخشاش ،
يۇلغۇنى مازار ئىدى .
چارۋىمىزغا يايلاق ئىدى ،
بالىمىزغا بازار ئىدى .
تۇمشۇقلىرى بىگىزدەك ،
قاناتلىرى كىگىزدەك .
پاشىلىرىمىز ئايرىلىپ
قالدى بىزدىن يىراقتا ئەي ـ يائاللا .

دولانلىقلار تارقالغان يۇرتلار مارالبېشى دولان ، ئاۋات دولان ، مەكىت دولان ، ئاقسۇ قاراتال دولان ، شايالۇ چىمەن ، شىنچىمەن ، ئاقئېرىق ، ئىچئېرىق دولان ، لوپنۇر دولان دەپ ئاتالغان ئىكەن . بۇ يۇرتلار ھازىرمۇ شۇ نام بىلەن ئاتىلىپ كەلمەكتە .①

دولان ھەققىدە رىۋايەت

دولان خەلقى مەكىت ، مارالبېشىنى ئاساس قىلغان بولۇپ ، يەكەن دەرياسى ، تارىم دەرياسىنى بويلاپ ، يەكەننىڭ «تاسقۇما» ، قاغىلىقنىڭ «جاڭگىلەسكى» دېگەن يېرىدىن ئاقسۇنىڭ «ئاۋات» ، «ئايكۆل» ، «قاراتال» دىن بۇگۇر ، لوپنۇر ، تاكى قۇمۇل ۋادىلىرىغىچە تارقىلىپ ئولتۇراقلاشقان .

رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە : دولان خەلقى تەكلىماكان باغرىدىكى قۇملۇق ، چۆل ـ جەزىرىلەردە ياشىغاچ «دولان» سۆزى «دالا» دېگەن سۆزىدىن ئۆزگەرگەن دېيىلسە ، يەنە بىر رىۋايەتتە «دالان» سۆزىدىن

① «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1988 ـ يىللىق 2 ـ سانىدىن ئېلىندى .

كېلىپ چىققان دېيىلگەن . يەنە بەزىلەر رىۋايەت قىلىپ «دولان» دېگەن سۆز موڭغۇلچە «دولـو» ، «داۋلا» («يەتتە») دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان ، دېيىشىدىكەن . يەنە بەزى رىۋايەتلەردە «دولاڭغۇت» قەبىلىسىدىن ، «دولانگبت» ، «تۇران» دېگەن سۆزنىڭ بۇزۇپ ئېيتىلىشىدىن كېلىپ چىققان ، دېيىشمەكتە .

دولان خەلقى چارۋىچىلىق ، بېلىقچىلىق ، دېھقانچىلىق ، قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولۇپ ، قەدىمكى زامانلاردا ئاساسەن ئوۋچىلىق ، بېلىقچىلىق بىلەن ھايات كەچۈرگەنكەن ، ئۇلار-نىڭ مازار ـ ماشايىخلارغا بولغان ئېتىقادى ناھايىتى كۈچلۈك . قانداق مازار بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، ھەممىنى ئۇلۇغلايدۇ . بولۇپمۇ «ئوردا خېنىم» ، «قىزىلجى خېنىم» ، «تاياق ئاتتى مازار» ، «قويلۇق ئاتام» قاتارلىق مازارلارغا بەكرەك تاۋاپ قىلىدۇ .

ئات ـ ئېشەك مىنىپ «تاياق ئاتتى مازار»[1] دىن ئۆتكەن دولانلار ئالاھىدە تاياق ئېتىپ ، مازارغا بولغان ئېتىقادىنى ئىپادىلەيدىكەن . باشقا يۇرتتىن بۇ جايغا كەلگەن كىشىلەر ئۇلارنىڭ بۇ ئادىتىنى كۆرۈپ «ئاچا توغراقنى كۆرۈپ مازار غوجام دېگەن دولان ، قاشقا توڭگۇزنى كۆرۈپ مېنىڭ كالام دېگەن دولان» دەپ قوشاقلا قاتقانكەن .

دولان خەلقى سەنئەت سۆيەر ، ناخشا ـ ئۇسسۇل ، مەشرەپكە ئامراق خەلق . سىرتتىن مېھمان كەلسە قوي سويۇپ «ئۇچا» تارتىپ كاتتا زىياپەت تەييارلاپ «دولان مەشرىپى» ئۆتكۈزۈپ مېھمان قىلىدۇ .

بىر كۈنى دولاندىكى ھەزىلكەش ، قوشاقچى بايچەك باينىڭ ئۆيىگە مېھمان كەپتۇ . ئۆي ئىگىسى لەيلىخان مېھمانىنى كۆرۈپ بايچەك بايغا :

ئۆيگە مېھمان كەپتۇ ،
ئاش ئېتەيمۇ بەگچەك ؟
نان ياقايمۇ بەگچەك ؟
كاۋاپ ئېتەيمۇ بەگچەك ؟

دەپ سوراپتۇ . بايچەك باي ئايالىغا :

قارا قوينى سويايلى ،

---

① «تاياق ئاتتى مازار» ـ مەكىت ناھىيىسىنىڭ «قىزىل ئاۋات» يېزىسىدا .

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

گۆش سېلىپ خولۇپ ئەت .
قالغىنىنى ئۆزۈڭ يەل ،
خۇدايىم بەرگەن لەيلەك .

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ، بۇ قوشاقنى ئاڭلىغان مېھمانلار ئۇلارنىڭ ئۈستا قوشاقچى ئىكەنلىكىگە ھەم مېھماندوست ئىكەنلىكىگە قايىل بولۇشۇپتۇ[1] .

«دولان» سۆزىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا

ھازىرقى مارالبېشى ناھىيىسىنىڭ ھەر قايسى يېزا ، بازارلىرى ۋە مارالبېشى دائىرىسىدىكى يېزا ئىگىلىك 3 ـ دۆنىزىيىنىڭ تۆمۈشۇق ، تەڭتوغراق ، چىغانكۆل ، پىچاق سۇندى قاتارلىق جايلىرىدىكى 70 — 80 ياشتىن ئاشقان خەلق ئەلنەغمىچىلىرىنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان مەلۇماتلىرى ، بەزى تارىخىي ماتېرىياللار ، رىۋايەتلەردىن قارىغاندا ، «دولان» دېگەن بۇ سۆز توغرىسىدا ھەرخىل قاراشلار بولسىمۇ ، لېكىن «دۆڭلەك» دېگەن سۆزدىن كېيىنچە جانلىق تىلغا «دولان» دەپ ئۆزلەشكەنلىكى ھەققىدىكى قاراش ئېھتىمالغا يېقىن دەپ تونۇلماقتا . مىسال ئۈچۈن ئۈچار قاناتلاردىن قارا قۇشقاچ ، ئاق قۇشقاچ ، تۇمۇچۇقلارنى ئالىدىغان بولساق ، ئۇلار ئايرىم پەسىلـلەردە توپ ـ توپ بولۇپ ياشايدۇ . بۇنداق توپ ـ توپ بولۇپ ئۇچۇپ يۈرگەن ئۈچار قاناتلارنى ئۇيغۇرلار ھېلىمۇ «دۆڭلەك ـ دۆڭلەك» دەپ ئاتىشىدۇ . مۇشۇ مەنىدىن قارىغاندا ، تارىختا ئۇيغۇرلار ئىچىدىمۇ بىر توپ بىر توپتىن بۆلۈنۈپ چىقىپ ، چەت ، يىراق تەبىئىي ئورمانلىقلارغا ماكانلاشقانلارنى «دۆڭلەك ـ دۆڭلەك» دەپ ئاتاشقانلىقى مەلۇم .

ئەسلىدە ئەينى زامانلاردىكى تارىخىي شارائىت ، ئىجتىمائىي سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇيغۇرلار ئىچىدىمۇ ئۆزئارا يېغىلىقلار ، توپىلاڭلار ، ماجىرالار يۈز بېرىپ تۇرغان . رىۋايەت قىلىنىشىچە ، ئۇرۇشنى خالىمايدىغان تىنچلىق تەرەپدارلىرى بۆلۈنۈپ چىقىپ ، چەت ، يىراق جايلاردىكى تەبىئىي ئورمانلىقلارغا ماكانلىشىپ بىر قوۋۇم بولۇپ ئۆۋـ

---

① مۇتەللىپ سىيىت رەتلىگەن : «رىۋايەتلەر» ، «سىراس» ، 2005 ـ يىل 5 ـ سان ، 44ـ 45 ـ بەتلەردىن ئېلىندى .

چىلىق ، چارۋىچىلىق ، قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن ۋە قوشۇمچە بوز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان . مانا بۇلار «دولانلىقلار» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن . ئۇلار بۇك ـ باراقسان تەبىئىي ئورمانلىقلاردا ماكان تۇزۇپ ياشىغانلىقى ئۈچۈن ، كىشىلەر ئۇلارنى «ياغاچ ئۆيلۈك دولان» ، «بوز قويلۇق دولان» ، «يەتتە ئۆيلۈك دولان» ، «قىرىق ئۆيلۈك دولان» ، «40 مىڭ دولان» ، «80 مىڭ دولان» . . . ۋەھاكازا دەپ ئاتىشىپ كەلگەن[1]

«دۆلەنلەر» ھەققىدە رىۋايەت (1)

ناھايىتى ئۇزاق يىللاردىن بۇيان جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئەجدادلىرىمىز ياشاپ كەلگەندى . ئەينى ۋاقىتتىكى گۈلىستان — تارىم ئويمانلىقى ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا ماكانى بولۇپ ، بۇ يەردە سان ـ ساناقسىز يېزا ـ قىشلاقلار ۋە ئاۋات شەھەرلەر مەۋجۇت ئىدى . مانا شۇ شەھەرلەرنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا (بۈگۈنكى مەكىت ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىدا) قويۇق ئىپتىدائىي توغراقلىق بولۇپ ، بۇ توغراقلىقتا توپ ـ توپ ئوۋچىلار ياشايتتى . ئۇلارنىڭ بۇ توغراقلىقتا (بۈنىڭ بىر قىسىم ئىزنالىرى ھازىرمۇ بار) كېلىپ توپلىنىش سەۋەبى ھەرخىل بولۇپ ، بەزىلىرى ئۇرۇش پاراكەندىچىلىكىدىن ۋاقتىنچە ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالغانلار ، بەزىلىرى ھۆكۈمرانلارنىڭ قاتمۇقات زۇلۇملىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرغانلار ، يەنە بەزىلىرى بولسا شىكار (ئوۋغا) غا ھېرىسمەنلەر ئىدى . بۇلار ئۇزاق مۇددەتلىك ئوۋچىلىق ھاياتىدا بارغانسېرى ئاۋۇپ ، ئۆزئارا ھەمكارلىشىش ، قۇدىلىشىش ، مەھەللىلىشىش ، ئىجتىمائىي بىرلىككە ئايلىنىشتىن ئىبارەت ئىپتىدائىي كوممۇنا باسقۇچىنى باشتىن كەچۈردى . بۇنداق توپلانغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەتراپتىكى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىدىن كەلگەنلەر بولغاچقا ، ئۆزلىرىنى بىردەك قان ـ قېرىنداش ھېسابلاشتى ۋە ناھايىتى تېزلا «دۆۋىلەنگەن (توپلانغان) ئوۋچى ئۇيغۇرلار» دەپ ئاتاشتى .

---

① ئەخمەت داۋۇت ئەشرەف تەھىرلىگەن : «دولان تارىخى ۋە دولان مەدەنىيىتى» ، جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى مارالبېشى ناھىيىلىك كومىتېتى تۈزگەن : «مارالبېشى تارىخىي ماتېرىياللىرى» (1) ، 1992 ـ يىل 6 ـ ئاي ، 84 ـ ، 85 ـ بەتلەردىن ئېلىندى .

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار تاميىرى

دولان دېگەن نام ئەنە شۇ «دۆڭلەن» دېگەن سۆزنىڭ كېيىنكى شەكىل ئۆزگىرىشىدىن ئىبارەت.①

«دۆلەنلەر» ھەققىدە رىۋايەت (2)

ھازىرقى «دولان» دەپ ئاتالغان بۇ رايون بۇرۇن جاڭگاللىق بولۇپ، دولانلىقلارنىڭ ئاتا - بوۋىسى بۇ يەرنى ئۆزلەشتۈرۈش داۋامىدا، نەچچە ئائىلىلىك بىر يەرگە، بىرقانچە ئون ئائىلىلىك بىر يەرگە توپلىشىپ (دۆڭلىنىپ) ئۆم بولۇپ ياشىغان. بۇ يەرلەرنىڭ تەدرىجىي ئۆزلىشىپ ئاۋاتلىشىشىغا ئەگىشىپ، سىرتقى جايلاردىن سودىگەرلەر، تېۋىپ، ئۇۋچىلارمۇ كېلىشكە باشلىغان. ئۇلار بۇ يەردىكى يەرلىك خەلقنىڭ بىر ئورۇنغا يىغىلىپ ئولتۇراقلاشقانلىقىنى كۆرۈپ، «بۇلار دۆڭلەن - دۆڭلەن ياشايدىغان ئادەملەر ئىكەن» دەپىشكەن. يۇرتلىرىغا قايتقاندا «دۆڭلەنلەر» ھەققىدە كۆرگەن - بىلگەنلىرىنى سۆزلەپ بېرىشكەن. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن «دۆڭلەن» دېگەن سۆز ئېيتىشقا ئاسان بولغان «دولان» دېگەن ئاتالمىغا ئۆزگەرگەن ھەم سىڭىپ قالغان②.

«قارا دولان» رىۋايىتى

ئاتام زامانداش دولانلىقلار بىرنەچچە خىل ئۇرۇقتىن بولغانكەن. بىر كۈنى خان ئۇرۇق ئاقساقاللىرىنى ئوردىغا مەجلىسكە چاقىرتىپتۇ. مەجلىستە ھەرقايسى ئايماقلاردىن بارغانلار بەس - بەس بىلەن خانغا سوۋغات تەقدىم قىلىپتۇ. مەكىت، مارالبېشى، ئاۋاتتىن بارغان دولانلار ئەڭ ئاۋۋال سوۋغات تەقدىم قىلغانكەن، خان ئۇلارنى «قارا دولان» دەپ ماختاپتۇ. تېرىمدىن بارغان دولان جەم ئولتۇرۇۋاپتىكەن، خان ئۇنى «لولى دولان» دەپتۇ، لولىلىق دولانلىقلارغا شۇنىڭدىن قالغانكەن.③

---

① «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇرنىلى، (ئىچكى سان) 1989 - يىل 1 - سانىغا قارالسۇن.

② تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم: «دولان ھەققىدە»، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇرنىلى، 1984 - يىل 2 - سان.

③ مەكىت يانتاق يېزىسىدىن تۇردى تاش ئېيتىپ بەرگەن.

«دولىلار» ھەققىدىكى رىۋايەت (1)

ئاتام زاماندا تەكلىماكان بويىدا ناھايىتى ئاۋات بىر شەھەر بار ئىكەن. بۇ شەھەرنىڭ خەلقى چوڭ بىر كۆلدىن تۆتۈۋالغان ياۋا توڭگۇزلارنىڭ تاغاق سۆڭەكلىرىگە ئايەت - ئەپسۇنلارنى ئويۇۋالىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئومايلىرى (ئايال داخانلىرى) بەكمۇ دانا بولۇپ، توڭگۇز سۆڭەكلىرى سېلىنغان خالتىسىنى ئۆشنىسىدىن ئالمايدىكەن. كىشىلەر پال ئاچتۇرغىلى كەلسە، ئاشۇ تاغاق سۆڭەكلىرىگە ئويۇلغان ئايەتلەرنى ئالىدىكەن - دە، كەلگۈسى ئىشلارغا ھۆكۈم قىلىدىكەن. شۇڭا ئۇلار دولىلار (ئۆشنىسىدە ئەقلى بارلار) دەپ ئاتىلىپتۇ ۋە كېيىنچە دولان دېگەن نامغا ئۆزگىرىپتۇ.①

«دولىلار» ھەققىدىكى رىۋايەت (2)

بىر قىسىم كىشىلەر ئارىسىدا مۇنداق رىۋايەتمۇ سۆزلىنىپ تۇرىدۇ: بۇرۇنقى زامانلاردا دولانلىقلارنىڭ ئەجدادلىرى قامان (شامان) دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئومايلىرى (ئايال داخانلىرى) ناھايىتىمۇ ئەقىللىق بولۇپ، كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلارغا ئالدىن ھۆكۈم چىقىرالايدىكەن. بۇ ئومايلارنىڭ چوڭلىرى دوللار (ئۆشنىسىدە ئەقلى بارلار) دېيىلىدىكەن. بۇنىڭدىكى سەۋەب — ئۇلارنىڭ ھەممىسى ياۋا توڭگۇزنىڭ تاغاق سۆڭىكىگە ئويۇلغان ئايەت ۋە ئەپسۇنلارنى كۆتۈرۈۋالىدىغانلىقىدا ئىكەن. (ھازىرمۇ مەكىت رايونىدا ئايال قۇشناچىلار «پىرىخونلار»، كۆپ ئۇچرايدۇ. ئەر پىرىخونلارغا قارىغاندا ئۇلارنىڭ تەسىرى بىرقەدەر كەڭ، يىلتىزى چوڭقۇر. شۇڭا بۇ خىل رىۋايەتلەر مەلۇم تەنقىد قىلىش قىممىتىگە ئىگە)② .

«قوڭغۇز يېگەن دولانلىق» رىۋايىتى (1)

ئاتام زامانىسىدا، تەكلىماكاندىكى بىر ئاۋات شەھەردە دولانلار ياشايدىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈنى، يات ئەلدىن بۇ شەھەرگە زور

① «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى، 1996 - يىل 4 - سانىدىن ئېلىندى.
② «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى»، (ئىچكى سان)، 1989 - يىللىق 1 - سانىغا قارالسۇن.

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىازمىلار ئامبىرى

قوشۇن باستۇرۇپ كەپتۇ . شەھەردىكى دولانلار كۇچىنىڭ بىرىچە ئۇ-
رۇش قىلغان بولسىمۇ ، لېكىن سان جەھەتتىن كۆپ بولغان دۇشمەن-
لەر بىلەن كۇچ ئېلىشالماي ، چېكىنىشكە مەجبۇر بوپتۇ . ئەمما ،
شەھەرنى دۇشمەنلەرگە ئۆز پېتى تاشلاپ بەرگۇسى كەلمەي ، ئوت
قويۇپ پۈتۈن شەھەرنى ئۆرتىۋېتىپتۇ . بۇنىڭدىن قاتتىق غەزەپكە كەل-
گەن دۇشمەن قوشۇننىڭ قوماندانى دولانلارنى پۈتۈنلەي قىرىۋېتىشنى
بۇيرۇپتۇ . بۇ ۋاقىتتا قوماندانىنىڭ يېنىدا رەھمدىل ، دانىشمەن بىر
ۋەزىر بولۇپ ، ئۇ : «شۇنچە گۈزەل شەھەرنى ئوت قويۇپ ئۆرتىۋەتكەن
خەلقنىڭ ساق ياكى سارىڭ ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدۇ . ئۇلاردىن
بىرنەچچىنى تۇتۇپ كېلىپ ، بىر پەتنۇسقا قارا ئۇجمە ، يەنە بىر
پەتنۇسقا قوڭغۇز ئېلىپ ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا قويايلى ، ئەگەر ئاۋۋال
قوڭغۇزنى ئېلىپ يېسە بۇ خەلق سارىڭ بولۇپ ، ئۇلارنى ئۆلتۇرمەيلى ،
ئەكسىچە ئۇجمىنى ئېلىپ يېسە ئۇ ھالدا بۇ خەلق ساق ھېسابلىنىپ ،
بارلىقىنى قەتلىئام قىلايلى» دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ . قوماندان بۇ
مەسلىھەتنى قوبۇل كۆرۇپ ، بىرنەچچە دولانلىقنى تۇتقۇزۇپ كەپتۇ ۋە
بىر پەتنۇسقا قارا ئۇجمە ، يەنە بىر پەتنۇسقا قوڭغۇز ئېلىپ ئۇلارنىڭ
ئالدىغا قويۇپتۇ . دولانلار بۇنىڭ ھىيلە ئىكەنلىكىنى سېزىپ «تۇرغىنى
تۇرۇپ تۇرسۇن ، قاچقىنىنى يەيلى» دەپ قوڭغۇزنى تۇتۇپ يەپتۇ .
شۇندىن كېيىن ، دولانلار «قوڭغۇز يېگەن دولانلىق» دەپ ئاتىلىپ
قالغانكەن① .

«قوڭغۇز يېگەن دولانلىق» رىۋايىتى (2)

تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئاستىدىكى بىر شەھەردە ئاتام زامانىدا-
دىن باشلاپلا ئەقىل - پاراسەتلىك بىر ئەل ياشايدىكەن . ئۇلارنىڭ
ئومايلىرى (ئايال داخانلىرى) ناھايىتى دانىشمەن بولۇپ ، يەر يۈزىدە-
كى بولغان ۋە بولمىغان ۋەقەلەرگە ئالدىن ھۆكۈم قىلالايدىكەن .
كۇنلەرنىڭ بىرىدە يات ئەلدىن لەشكەر كېلىپ ، بۇ شەھەردىكى دولانلار
بىلەن ئۇرۇشۇپتۇ . دولانلار ئاجىز كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئەل بولماقچى

① ئادىل مۇھەممەت تۇران : «مەكىت تارىخىدىن تېزىسلار» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 2001-
يىل 10 - ئاي نەشرى ، 198 - 199 - بەتلەردىن ئېلىندى .

بولۇپ ، بىرەيلەننى قارشى تەرەپكە ئەۋەتىپتۇ . يات ئەل بىر پەتنۇسقا قارا ئۇجمە ، يەنە بىر پەتنۇسقا قوڭغۇز ئېلىپ كېلىپ ، ئەلچىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ ۋە «ئۇجمىنى يېسەڭ ئەل بولغىنىڭ يالغان ، قوڭغۇز-لارنى يېسەڭ ئەل بولغىنىڭ راست» دەپتۇ . دولانلىق ئەلچى : «ئۇجمە دېگەن جىسم تۇرىدىغان نەرسە ، قاچان يېسە بولۇۋېرىدۇ . قوڭغۇزلار قېچىپ كېتەلەيدۇ ، شۇڭا ، بۇنى ئاۋۇال يەي» دەپ قىزىقچىلىق قى-لىپتۇ ـ دە ، ئۇمىلەۋاتقان قوڭغۇزلارنى تېرىپ ئېلىپ يەۋېتىپتۇ . يات ئەللىكلەر دولانلارنىڭ ئەل بولغانلىقىغا ئىشىنىپ ، شەھەرگە كىرىپتۇ . لېكىن شەھەرگە كىرە ـ كىرمەيلا مۇكتۇرمە لەشكەرلەر-نىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ ھالاك بولۇشۇپتۇ . پەقەت بىرنەچچە كىشىلا قېچىپ كەتكەنىكەن . ئۇلار بارغانلا يېرىدە «دولانلارغا چېقىلماڭلار ، ئۇلار لولى (رەڭۋاز) لار ئىكەن» دەپىشىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن «لولى ، قوڭغۇزچى دولان» دېگەنلەر دولان خەلقىگە لەقەم بولۇپ قالغانىكەن① .

«دولانلىق يوغان ئۆتۈك»

قەدىمكى زامانىدا ، «دولانلىق» دېگەن نام ناھايىتى مەشھۇر ئى-كەن . دولان بېگى باشقا قەبىلە خەلقىنىڭ ئۆز يۇرتىغا بېسىپ كىر-مەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قاپتۇ ـ دە ، دەرھال بىر كالىنىڭ تېرىسىدىن بىر ئۆتۈك تىككۈزۈپ ، دۇشمەننىڭ كېلەر يولىدىكى يىراق بىر جايىغا ئېسىپ قويۇپتۇ .

كۇنلەرنىڭ بىرىدە ، دۇشمەن تەرەپ دولان يۇرتىنى بېسىۋالماقچى بولۇپ كېلىۋاتسا ، يول ئۇستىدە ئاجايىپ يوغان بىر ئۆتۈك تۇرغۇدەك . دۇشمەنلەر كىشىلەردىن : «بۇ نېمە ؟» دەپ سورىغانىكەن . كىشىلەر : «دولانلىقلارنىڭ كىيگەن ئۆتۈكى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ . بۇنى ئاڭلى-غان دۇشمەن : «دولانلىقلارنىڭ بىر پاي ئۆتۈكى شۇنداق يوغان بولسا ، ئۆزى قانچىلىكتۇ ؟ قارىغاندا ، بۇلارنىڭ بىر ئادىمىگە بىزنىڭ مىڭ ئادىممىزنىڭمۇ كۇچى يەتمىگۇدەك» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، شۇئان ئار-قىسىغا يېنىپ قايتىپ كېتىپتۇ . ئارىدىن نەچچە يىللار ئۆتكەندىن

① «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» ، 1989 ـ يىل 5 ـ دېكابىر سانى ، 3 ـ بەتتىن ئېلىندى .

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كېيىن جاسۇس كىرگۈزۈپ تەكشۈرتسە ، دولانلىقلارمۇ ئوخشاشلا ئادەم ئىكەن . شۇنىڭ بىلەن دۈشمەن تەرەپ دولانلىقلارنىڭ ئەقىل - پاراسەتىگە قايىل بولۇپ ، ئۇزاق يىللارغىچە ئۇلارنىڭ يۇرتىغا يېقىن كېلەلمىگەنىكەن . شۇندىن تارتىپ ، دولانلىقلارغا «دولانلىق يوغان ئۆتۈك» دېگەن لەقەم سىڭىپ قالغانىكەن .①

قۇم ئاپىتى ھەققىدىكى رىۋايەت②

دولانلار ئەسلىدە تەكلىماكان قۇملۇقى كۆمۈۋەتكەن بىر شەھەردە ياشايدىكەنمىش . ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ناھايىتى بايلىقتا بولۇپ ، ھەتتا ئىتلىرىغا ئاش بېرىدىغان يالاقلىرىدىن تارتىپ ئالتۇندىن ياسالغانىكەن . كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ يەرگە چەت جايدىن نۇرغۇنلىغان جوھۇتلار (دىنسىزلار) كېلىپ قاپتۇ . تەڭرى غەزەپلىنىپ 41 كېچە-كۈندۈز قۇم ياغدۇرۇپتۇ ۋە دولانلارغا : «ئەي ئۇممەتلىرىم ، ھايات قالىمەن دېسەڭلار مومىنىڭ ئۇستىگە موما قاداپ ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى 41 كېچە-كۈندۈز ئايلىنىڭلار ! » دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئاتا - بوۋىلار ئېگىز دۆڭ ئۇستىگە چىقىپ موما قاداپتۇ - دە ، تەڭرىگە سېغىنىپ شۇ مومىنى 41 كېچە - كۈندۈز ئايلىنىپتۇ . نۇرغۇن كىشىلەر قۇمدا تۇنجۇقۇپ ئۆلۈپتۇ . پەقەت يەتتە كىشىلا ئەڭ ئاخىرغىچە بەرداشلىق بېرىپتۇ . قۇم يېغىش توختىغاندىن كېيىن ئۇلار شىمالغا قاراپ يۆتكىلىپتۇ . ئاخىرى تىزناپ دەريا سىنىڭ ئاخىرقى قىسمىغا ، يەكەن دەريا سىنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا كېلىپ ماكانلىشىپتۇ . بۈگۈنكى دولانلىقلار ئەنە شۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئىكەن .③

بۆبۆش رىۋايىتى

ئاتام زامانىمدا دولانلىقلارنىڭ بىر نەپەر چوڭ ئانىسى بولغانىكەن . ئۇ توققۇز نەپەر كىچىك بالىنى ئەگەشتۈرۈپ ، قويۇق توغراق-

---

① يۈسۈپ ئىسھاق نەشرگە تەييارلىغان : «ئۇيغۇر خەلق رىۋايەتلىرى» (1) ، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى ، 1998 - يىل 3 - ئاي نەشرى ، 126 - بەتتىن ئېلىندى .

② «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى ، 1996 - يىل 4 - سانىدىن ئېلىندى .

③ «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ، (ئىچكى سان) ، 1989 - يىل 1 - سانىدىن ئېلىندى .

لىقتا ياشايدىكەن . بالىلارغا قاراشقا يارەملىشىدىغان بىر كۆك بۆبۆش بۆرە بولۇپ ، بالىلار بىلەن ئويۇندا ، تاماقتا ۋە ئۇخلاشتا بىرگە بولىدى- كەن ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ كۆك بۆبۆش غايىب بولۇپ كېتىپتۇ . بۈنىڭدىن قايغۇرغان بالىلار كۈن بويى يىغلاپتۇ . بالىلارنى پەس قىلال- مىغان موماي كەچ كىرگەن چاغدا يىراقتا قاراپ : «يىغلىماڭلار ، ئەنە بۆبۆش كەلدى» دېگەنىكەن . بالىلار شۇ زامان پەس بولۇپ ، يىغىدىن توختاپ قاپتۇ . شۇنىڭدىن بۇيان يىغلاڭغۇ بالىلارنى «بۆبۆش كەلدى» دەپ پەس قىلىش دولانلىقلارغا ئادەت بولۇپ قاپتۇ .①

يەكەن دەريا سىي ھەققىدىكى رىۋايەت

بۇرۇنقى زاماندا قەشقەردە ساھىبجامال بىر قىز بولۇپ ، ئىسمى ئانارخان ئىكەن . كېيىن ئۇ دادىسىنىڭ بىر چاكىرى بىلەن مۇھەببەت- لىشىپتۇ . ئەمما ، ئۇنىڭ پۇلپەرەس دادىسى قىزىنى ئۇنىڭدىن 50 نەچچە ياش چوڭ بىر باي سودىگەرگە بەرمەكچى بوپتۇ . قىز بۇنىڭغا قوشۇلماي ، سۆيگۈنى بىلەن يوشۇرۇنچە قاراقۇرۇم تېغى ئېتىكىگە قېچىپ بېرىپ ، بۇز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىپتۇ . ئىككىنچى يىلى ئانارخان بىر قىز تۇغۇپتۇ . ئۇنى كىچىك ئانارخان دەپ ئاتاپتۇ . قىز تۇغۇلغاندا بوينىدا بىر تىزىق ئالتۇن زەنجىرى بار ئىكەن . قىز تۇغۇ- لۇپلا سۆزلەپتۇ . قىزچاق ئاتا - ئانىسىدىن : «سىلەرگە نېمە لازىم؟» دەپ سوراپتۇ ، ئانىسى «ئۆي لازىم» دەپتۇ ، ئاتىسى «بوستانلىق ۋە قوي ، كالا» لازىم دەپتۇ . قىزچاقنىڭ بوينىدىكى زەنجىر بىرلا چاقناپتىكەن ، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئارزۇسى ئەملىگە ئېشىپتۇ . كېيىن كىچىك ئانار- خانىنىڭ بوۋىسى بۇ ئىشنى ئۇقۇپ ، بۇ يەرگە كېلىپ ، نەۋرىسىنىڭ بوينىدىكى زەنجىرنى تارتىۋالماقچى بوپتۇ ، تالىشىش جەريانىدا زەنجىر ئۈزۈلۈپ كېتىپتۇ . دەل شۇ چاغدا ھاۋا گۈلدۈرلەپ ، شىددەتلىك يامغۇر يېغىپ ، بىر دەريا پەيدا بوپتۇ - دە ، بۇ ئاچ كۆز بايىنى يۇتۇپ كېتىپتۇ . ئالتۇن زەنجىردىن ھاسىل بولغان بۇ دەريا يەكەن دەريا سىي ئىكەن . كىچىك ئانارخان ئاتا - ئانىسىنىڭ قولىدىن يېتىلەپ قۇملۇققا

① «شىنجاڭ مەنئىتى» ژۇرنىلى ، 1996 - يىل 4 - سانىدىن ئېلىندى .

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

قاراپ يول ئاپتۇ . «يەكەن» ئۇيغۇرچە سۆز بولۇپ ، «يەركەك» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىكەن .①

خوجا هاشىمخان هەققىدە رىۋايەت

دولان خەلقى «بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىمىز دەرۋىتتىن كەلگەن» دەپ رىۋايەت قىلىشىدۇ .

رىۋايەت قىلىنىشىچە ، قەدىمكى زاماندا يەكەن دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدا بۇك ـ باراقسان توغراقلىق ، جىغانلىق ، يۇلغۇنلۇق ئۆسكەن بولۇپ يەرلىرى ئىنتايىن مۇنبەت ، سۇلىرى ئەلۋەك ، ياۋايى هايۋانلار ناهايىتى كۆپ ئىكەن . «دەرۋىت» دېگەن جايدىن خوجا هاشىمخان ئىسىملىك بىر كىشى نۇرغۇن كىشىلەرنى باشلاپ بۇ يۇرتقا ئۆتۈپ قىلىشقا كەپتۇ .

ئۇچىلار خوجا هاشىمخانىنىڭ باشچىلىقىدا جاڭگال ، توغراقلىق ، جىغانلىق ، يۇلغۇنلۇقلارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ قىلىپتۇ . ئۇ قىلغاندىمۇ مول قىلىپتۇ . ئۇ قىلغان ياۋايى هايۋانلارنىڭ كۆپلۈكىدىن ئۇلار مىنىپ كەلگەن ئاتلىرى كۆتۈرەلمەي قاپتۇ . بۇ يەرنىڭ ئۇچىلىق ۋە دېھقانچىلىققا باب كېلىدىغان مول تەبىئىي شارائىتىغا قاراپ قايتىپ كېتىشكە كۆزى قىيمىغان بىرقانچە ئون «دەرۋىت» لىك ئۇچىلار مۇشۇ زېمىندا ئولتۇراقلىشىپ قېلىشقا خوجا هاشىمخاندىن ئىجازەت ئېلىپ ، گەمە كولاپ ئولتۇراقلىشىپ قاپتۇ . خوجا هاشىمخان بىر قىسىم ئۇچىلارنى ئېلىپ قايتىپ كېتىپتۇ .

ئولتۇراقلىشىپ قالغان ئۇچىلار توغراق ، جىغان ، يۇلغۇنلارنى كېسىپ بىنەم ئېچىپتۇ . ئۆستەڭ چېپىپ دەريادىن سۇ باشلاپ كېلىپ يەرلەرنى سۇغىرىپتۇ . ئېلىپ كەلگەن ئوزۇق ـ تولۇكلەر ئىچىدە ئاز ـ تولا بۇغداي بار ئىكەن ، بۇغدايىنى يەتكەن يەرلەرگە چېچىپ بۇغداي تېرىپتۇ . كېيىنچە بۇ جايىنىڭ ئىسمى «ئوي بۇغداي»② دەپ ئاتىلىپتۇ ، يەنە بىر يىلى خوجا هاشىمخان يەنە نۇرغۇن ئۇچىلارنى

---

① بۇ دەريا يەكەن ناهىيىسى تەۋەسىگە كەلگىچە «زەرەپشان دەريا سى» ، يەكەن ناهىيىسى تەۋەسىدە «يەكەن دەريا سى» ، مەكىت ، مارالبېشى دائىرىسىدە «دولان دەريا سى» دېگەن نام بىلەن ئاتىلىدۇ .

② ئويبۇغداي — مەكىت ناهىيىسى يانتاق يېزىسىدىكى بىر كەنتنىڭ نامى .

باشلاپ كېلىپ ئۆۋ قىپتۇ . بۇ قېتىم نۇرغۇن بۇغداي ، قوناق ، كې-
ۋەز ، چامغۇر قاتارلىق زىرائەت ئۇرۇقلىرىنى ئېلىپ كەلگەنكەن ،
يەرلەرگە ئۇرۇق چېچىپ دېھقانچىلىق قىلىپتۇ ، دەريانىڭ يېقىن بىر
جايىدا چامغۇر ناھايىتى ئوخشىغانكەن ، بۇ جايىنىڭ ئىسمىنى «چامغۇر-
لۇق»① قويۇپتۇ . يەنە بىر جايغا كېۋەز تېرىغانكەن ، كېۋەز مايسىلە-
رى ئوخشاپ ، پاختىدىن پاتمان ـ پاتمان ھوسۇل ئاپتۇ ، بۇ جايىنىڭ
ئىسمىنى «پاختىلىق» دەپ ئاتاپتۇ .

ئەسلىدىنمۇ بۇ يۇرتتا نۇرغۇن ئادەملەر بولۇپ ، ئۇلارمۇ چارۋا
باقىدىكەن . ئوۋچىلىق ، بېلىقچىلىق بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىكەن ،
ناخشا ـ ئۇسسۇل ، مەشرەپكە ئامراق ئىكەن ، ھەر كۈنى مەشرەپ
بولۇپ تۇرىدىكەن ، لېكىن دېھقانچىلىق قىلىشنى بىلمەيدىكەن ، ئاش-
لىق ئىنتايىن قىس ئىكەن . ئۇلار غوجاھاشمخانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە
دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ ، باغۋەنچىلىك ۋە قول ھۈنەرۋەنچە-
لىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇپتۇ . يىللار ئۆتۈپ بۇ يۇرت ناھايىتى ئاۋاتلە-
شىپتۇ ، سىرتتىن كېلىپ ئولتۇراقلىشىدىغانلار كۆپەيىپتۇ ، ئاستا ـ
ئاستا كىچىك بازارلار پەيدا بوپتۇ . سودا ـ سېتىق ، ئېلىم ـ سېتىم
ئىشلىرى راۋاجلىنىپ خەلقنىڭ تۇرمۇشى ئىنتايىن پاراۋانلىشىپتۇ ،
بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرگەن خەلق غوجا ھاشىمخاندىن رازى بوپتۇ .

يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن غوجا ھاشىمخان قېرىپ ـ مۈكچىيىپ
ھالىدىن كېتىپتۇ . بىر كۈنى غوجاھاشىمخانىنىڭ يۇرتى «دەرۋىت»
دىكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى چۈشىگە كىرىپتۇ . يۇرتىنى ، يۇرتتىكى
ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى ، دوست ـ بۇرادەرلىرىنى سېغىنغان غوجا
ھاشىمخان سەپەر تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ . يۇرتتىكى خەلق غوجاھا-
شىمخانىنىڭ قايتىپ كېتىشىگە چىدىماي ئالدىنى توسۇپ يالۋۇرۇپتۇ .
غوجاھاشىمخان خەلقنە تەسەللى بېرىپ ، يۇرتىغا بېرىپ يەنە كېلىدىغا-
لىقىنى ئېيتىپتۇ . يۇرت بېگى :

— غوجا ھاشىمخان ، بۇ يۇرتقا كېلىپ پۇقرالارغا كۆپ ئاتىدار-
چىلىق قىلغان ئىدىلە ، ئەمدى كەتسىلە قاچان قايتىپ كېلەرلا ؟ يۇرت
ئۆزلىرىگە بەكمۇ ئېھتىياجلىق ئىدى ، — دەپ سوراپتۇ .

① چامغۇرلۇق — مەكىت ناھىيىسى بازارجەمى يېزىسىدىكى بىر كەنتنىڭ نامى .

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

غوجا ھاشىمخان يۇرت خەلقىگە پەقەت چىدىماي :

— مەن كەتكەندىن كېيىن يولۇمغا قاراڭلار ، قۇم چېچەكلىگەندە ، تۆگە قۇيرۇقى يەرگە يەتكەندە ، قوينىڭ دۈمبىسىدە قۇشقاچ ئۇۋۇلىغاندا قايتىپ كېلىمەن ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ - دە ، يولغا راۋان بوپتۇ .

شۇنىڭدىن بۇيان دولان خەلقى دائىم غوجا ھاشىمخاننىڭ يولىغا قارايدىكەن . يازدا قۇمنىڭ چېچەكلىشىگە ، كۈزدە تۆگىنىڭ قۇيرۇقى يەرگە تەگكەن - تەگمىگەنلىكىگە ، قىشتا قوينىڭ دۈمبىسىدە قۇشقاچ ئۇۋۇلىغان - ئۇۋۇلىمىغانلىقىغا قارايدىكەن .

شۇنىڭدىن تارتىپ غوجا ھاشىمخان ھەققىدىكى رىۋايەت دولان خەلقى ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ ھېكايە ، چۆچەك بولۇپ تارقىلىپتۇ . قوشاقچىلار مۇنداق دەپ قوشاق توقۇپ ئۆي - ئۆيلەردە ، مەھەللە - مەھەللىلەردە ئوقۇشۇپ يۈرۈپتۇ :

«دەرۋىت» دىن كېلىپ يەر ئاچقان غوجام ،
بۇغداي تېرىپ ئاش ئالغان غوجام .
ئوتياش تېرىپ ياشناتقان غوجام ،
قادىر ئاللا بىزگە بەخت يار قىلغان غوجام .

«چامغۇرلۇق» دا ئىزىڭىز قالدى غوجام ،
«ئوي بۇغداي» دا ئېشىڭىز قالدى غوجام .
«پاختىلىق» دا ئېگىرگەن يىپىڭىز قالدى غوجام ،
توشەمىزدە[1] تاتلىق سۆزىڭىز قالدى غوجام .
«دەرۋىت» دېگەن نەدە دەپ يولغا قارايمىز غوجام ،
تۆگە قۇيرۇقى يەرگە تەگدىمۇ دەپ يەرگە قارايمىز غوجام .
قۇشقاچ ئۇۋۇلىدىمۇ دەپ قوي دۈمبىسىگە قارايمىز غوجام .
سىزگە ئاللادىن ھەر كۈنى قۇت تىلەيمىز غوجام[2] .

---

① توشەمىز — مەيدىمىز ياكى كۆڭلىمىزدە سۆزىڭىز قالدى دېگەن مەنىدە .
② مۇتەللىپ سىيىت رەتلىگەن : «رىۋايەتلەر» ، «مىراس» ژۇرنىلى ، 2005 - يىل 5 - سان ، 45 - ، 46 - بەتلەر .

سائادەت بەگ[1]

بۇرۇنقى زامانىدا دولانلىقلارنىڭ سائادەت بەگ دەپ بىر ھاكىمى ئۆتكەنىكەن . ئۇ ناھايىتى ئەقىللىق ۋە تەدبىرلىك كىشى ئىكەن . ئۇنىڭ تۇرىدىغان جايى «سائادەت بەگنىڭ لەمپىسى»[2] دەپ ئاتىلىدىكەن . دولانلىقلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدىكەن .

سائادەت بەگ بولسا ، خەلق بىلەن ناھايىتى ئىناق ئۆتىدىكەن . دۈشمەنلىرىگە بولسا ، ئىنتايىن رەھىمسىز ئىكەن . رەقىبلەرنى جازالىماقچى بولسا ئىشتاننىڭ ئىچىگە قۇم تولدۇرۇپ ، پۇشقىقىنى بوغۇپ ، ئۇنى جازالىغۇچىنىڭ بوينىغا ئارتىپ تېڭىپ ، يەكەن دەرياسىغا تاشلىۋېتىدىكەن . شۇڭا سائادەت بەگنىڭ نامى يۇرت - يۇرتلارغا تارقاپ ، باشقا يۇرت بەگلىرى ئۇنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ دولانلىقلارغا چېقىلالمايدىكەن .

سائادەت بەگ مۇشۇنداق يۇرت سوراپ يۈرگەن زامانلاردا ئۇ يەر - بۇ يەردىن غوجا ، ئىشانلار دولان دىيارىغا كېلىپ مۇرىت توپلاپ ، بەگلىك ئىشىغا ئارىلىشىۋېلىپ سائادەت بەگنىڭ چىشىغا تېگىپتۇ . بۇ ئىشتىن سائادەت بەگ بەكمۇ خاپا بولۇپ ، «خەپ» دەپ يۇرۇپتۇ . بىر كۈنى سائادەت بەگ ئادەملىرىنى باشلاپ يۈرت ئارىلاپ دېھقانلارنىڭ ھال - كۈنىنى ئۇقۇشماقچى بولۇپ بىر مەھەللىگە كەلسە ، ئېتىز - ئېرىقتا بىرمۇ ئادەم يوقمىش . بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كەلسە بىر قېرى كىشى ئولتۇرۇپتۇ . سائادەت بەگ ئۇنىڭدىن :

— بۇ مەھەللىدە ئادەم كۆرۈنمەيدۇ ، ئۇلار نەگە كەتتى ؟ — دەپ سوراپتۇ . ئۇ ئادەم جاۋاب بېرىپ :

— بۇگۈن قىرىق كۈن بولدى ، غوجام كەلگەنىدى . ئۇ يالغۇز بىر گەمگە كىرىۋېلىپ ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ . بۇگۈن ئۇنىڭ

---

① سائادەت بەگ - دولانلىقلارنىڭ 18 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرا دەۋرلىرىدە ئۆتكە ھاكىمى . ئۇ 1755 - يىلى بۇرھانىدىن خوجىغا قوشۇلۇپ يەكەنگە قوشۇن تارتىپ ، ئابدۇللا خوجا بىلەن قانلىق جەڭ قىلغان . ئۇنىڭ قەبرىسى يەكەن دەريالىق بويىدىكى «ئوتتۇز كىمە» خارابىسىنىڭ جەنۇبىدىكى «ئاچپوللى كۆل» دېگەن جۇلۇكتىكى زاراتگاھلىقتا (ھازىرمۇ بار) . مۇھەممەت سادىق قەشقەرى : «تەزكىرەئى ئەزىزان» نىڭ مولا ئىبراھىم ئىبىن نوروز تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن قولىيازما (57 - بەتلەرگە قارالسۇن) .

② سائادەت بەگنىڭ لەمپىسى — ئاۋات ناھىيىسىنىڭ «ياسۇق» ئورمان مەيدانىغا قارىتىلىق بىر جايىنىڭ نامى . سائادەت بەگ ئەينى ۋاقىتتا ئاشۇ ئەتراپتىكى «ناپىسا» ، «بىرىندا تام» ، «ئوتتۇز كىمە» دېگەن جايلارنى ئوردا قىلغانىكەن . بۇ جايلار ئاۋات ناھىيىسى بىلەن مارالبېشى ناھىيىسى ئارىلىقىدىكى دەريا ۋادىلىرىدا ، خارابىلىرى ھازىرغىچە ساقلانغان .

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئېتىكاپتىن چىقىدىغان كۇنى ئىكەن . كۆچىلىك شۇ زاتنى زىيارەت قىلىپ ، «دۇئا» ئالغىلى كەتتى ، — دەپتۇ .

سائادەت بەگ بۇنى ئاڭلاپ غەزەپلىنىپ ، ئادەملىرىنى باشلاپ غوجام چۇشكەن جايغا بارسا بىر گەمە تۇرۇپتۇ . سائادەت بەگنىڭ گەمىگە يېتىپ بېرىشى بىلەن غوجامنىڭ گەمىدىن چىقىشى تەڭ كەلىپ قاپتۇ . سائادەت بەگ قارىسا ، كاللىسىغا قازاندەك سەللىنى ئوراپ ، قولىدا تەسۇي تۇتقان بىر ئادەم گەمىدىن چىقۇاتقۇدەك . سائادەت بەگ ئۇنى كۆرۇپلا دەرھال ئۆلتۇرۇشكە پەرمان قىپتۇ ۋە شۇ زامان غوجىنى ئۆلتۇرۇپتۇ . بۇ جايغا جامائەت توپلاشقانىكەن ، ئۇلار ، سائادەت بەگنىڭ بۇ ئىشىدىن نازارى بولۇپ غۇلغۇلا قىلىشقا باشلاپتۇ . بۇنى سەزگەن سائادەت بەگ دەرھال بىرتەدبىر ئويلاپ تېپىپتۇ - دە ، جەسەتنىڭ قېشىغا بېرىپ :

— ئەستەغپۇرۇللا ! بۇ نېمە كارامەت ، ھېلىلا بۇ كىشى مېنىڭ كۆزۈمگە تۆت كۆزلۈك ئىت كۆرۇنگەنىدى . مەن شۇ ئىتنى ئۆلتۇرۇڭلار دېگەنىدىم . بۇ بىر ئۇلۇغ زات ئىكەن ئەمەسمۇ ، خەير ، خۇدانىڭ تەقدىرى شۇنداق ئىكەن ، مېنىڭ نېمە ئىلاجىم . بۇ ئىش تەقدىردىن بولمىغان بولسا ، ئۇ ماڭا ئىت سۈرتىتىدە كۆرۇنمەيتتى . ئاللانىڭ رۇخسىتىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ ، ئۇنىڭ ئەجىلى مېنىڭ قولۇمدا ئىكەن ، ماڭا دۇچار بوپتۇ ، ياتقان يېرى جەننەت بولسۇن ، كېلىڭلار ، نامىزىنى چۇشۇرۇپ دەپنە قىلايلى ، — دەپ جامائەتنى تەكلىپ قىپتۇ . سائادەت بەگنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ كىشىلەر ئىشىنىپ ، غەزىپى يېنىپ پەسكويغا چۇشۇپتۇ . شۇنداق قىلىپ خوجىنىڭ ئۆلۈكىنى شۇ يەرگە كۆمۈپتۇ .①

بىرنەچچە كۇندىن كېيىن بۇ خەۋەر يۇرت - يۇرتقا ئاڭلىنىپتۇ . ئەسلىدە ئۇ خوجا مەقسەتلىك كەلگەنىكەن . ئۇنىڭ ئۆلۈمى ھەممە سوپى - ئىشانلارنى لەرزىگە سېلىپ ، شۇنىڭدىن كېيىن خوجا ئىشانلار دولان يۇرتىغا خالىغانچە كېلەلمەيدىغان بوپتۇ .②

---

① خوجا كالان ئىبادەت قىلغا جاي ئاۋات بىلەن مارالبېشى ناھىيە ئارىلىقىدىكى جاڭگالدا بولۇپ ، بۇ جاي ھازىرمۇ «غوجام چۇشتى» دېگەن نام بىلەن ئاتىلىدۇ .

② غەيرەتجان ئوسمان ئەشرىگە تەييارلىغان : «ئۇيغۇر خەلق رىۋايەتلىرى» (3) ، شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۇرلەر ئەشرىياتى ، 1998 - يىل 3 - ئاي ئەشرى ، 287 - ، 289 - بەتلەردىن ئېلىندى .

«ئەختەم مازىرى» ھەققىدە

1743 ـ يىلىدىن 1748 ـ يىلىغىچە شىنجاڭدىكى موڭغۇل ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ ۋەكىللىرىدىن چىن دەيخان قوشۇن باشلاپ مەكىت ناھىيىسىنىڭ شىھىتدۆڭ يېزىسىدىكى بىر جىلغىغا ئورۇنلىشىپ (بۇ جىلغا ھازىرغا قەدەر «قالماق جىلغىسى» دەپىلمەكتە) ، ھەرخىل ئۇسۇللار بىلەن نۇرغۇن بىگۇناھ دولان خەلقىنى ئۆلتۈرگەن . زۇلۇمغا چىدىمىغان دولان خەلقى ئۆزلىرىگە ئەختەم ئىسىملىك بىر كىشىنى باش قىلىپ ، يەركەن دەرياسىدىن موڭغۇللارنى ئۆتكۈزمەي ، دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدىكى قۇم بارخانلىرىنى ئۆزلىرى بازا قىلغان موڭغۇل قوشۇنلىرى بىلەن سوقۇشقان . ئاخىرى موڭغۇل قوشۇنلىرى كۆچلۈك كېلىپ ئەختەم قوشۇنىنى ئاجىزلىتىپ ، ئەختەمنى شىھىت قىلغان . شۇنىڭ بىلەن موڭغۇللار دەريادىن ئۆتۈپ نۇرغۇن دولان ياشلىرىنىڭ بېشىنى كەسكەن (بۇ جاي ھازىرمۇ «باش ئالغۇچ» دەپىلمەكتە) ، ھەم ئۆي ـ ماكانلىرىنى كۆيدۈرۈپ ۋەيران قىلغان . ئەختەمنىڭ دوستلىرى ئەختەمنىڭ جەسىتىنى دولانلارنىڭ يەنە بىر ماكانى بولغان ئاۋات ناھىيىسىگە ئەكىلىپ دەپنە قىلغان ، ھازىرغا قەدەر مەكىت ، مارالبېشى ، يوپۇرغا ناھىيىلىرىدىكى دولان خەلقى زىيارەت قىلىپ كېلىۋاتقان ئاۋات ناھىيىسىدىكى «ئەختەم بۇزۇرگاھ» مازىرى دەل ئاشۇ قەھرىمان ئەختەمنىڭ مازىرىدۇر .①

ئەنقاز شەھىرى توغرىسىدا②

قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ زەمىن يېزىسىدا ساكلار تەرىپىدىن بەرپا قىلىنغان ، ئىنتايىن قەدىمكى تارىخقا ئىگە «ئەنقاز» دېگەن بىر شەھەر بولغانىكەن . ئۇ «سۇلۇق» شەھىرى بەرپا بولۇشتىن ئىلگىرى بەرپا بولغان بولۇپ ، دائىرىسى ئون مىڭ چارەكلىك③ ئەتراپىدا ئىكەن . ئۇ «ئوشۇق چۆل» ، «ئەسكى» ، «ئاق چاق» ،

---

① «شىنجاڭ مەنئىتى» ژۇرنىلى ، 1989 ـ يىل 3 ـ سانىدىن ئېلىندى .
② بۇ رىۋايەت دولانلارنىڭ «قوڭغۇز يىگەن دولانلىق» ، «قوڭغۇزچى دولان» دېگەن لەقەملىرىنىڭ تارىخىي مەنبە ـ ئۇچۇرلىرىنىڭ بىرى بولغاچقا ئېلىندى .
③ بىر چارەك ـ ھازىرقى بىر مو يەرگە تەڭ .

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

«چىغمان» قاتارلىق كەنتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ ، چىغمان شۇ شەھەرنىڭ مەركىزى ئىكەن . چىغمانىنىڭ جەنۇبىدىكى «قورۇل» دېگەن جاي شەھەرنى قوغدىغۇچى لەشكەرلەر تۇرىدىغان جاي ئىكەن — «چىنە باغ» بولسا ئەنقاز پادىشاھىنىڭ چاھار بېغى ئىكەن . «ئەنقاز» شەھىرى توغرىسىدا خەلق ئارىسىدا مۇنداق بىر رىۋايەت ساقلىنىپ كەلمەكتە :

شەھەر خېلى ئاۋاتلاشقان مەزگىلدە ئۇلۇغ ياۋچىلارنىڭ قەدىمى ئەنقاز شەھىرىگە يېتىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئەنقازدىكى ساك پادىشاھى ئۇلار تەرىپىدىن مەغلۇپ بولۇپ جەنۇبقا يۆتكىلىپتۇ . ئۇلۇغ ياۋچىلار داۋاملىق ئىلگىرىلەپ ئەنقاز شەھىرىگە رەسمىي ھېسىپ كىرىپتۇ ۋە ئەنقاز شەھىرىنىڭ پادىشاھىنىمۇ مەغلۇپ قىپتۇ (مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 150 ـ يىلىغا توغرا كېلىدۇ) . شەھەر خەلقى بىرنەچچە كۈن كەسكىن قارشىلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ دۈشمەن كۈچلۈك ، يەرلىك لەشكەرلەر ئاجىز بولغانلىقى ئۈچۈن شەھەر پادىشاھى ئۆزىنى دالدىغا ئاپتۇ . شەھەرنى قوغداۋاتقان لەشكەرلەر ئەھۋالنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن ، دۈشمەن ھېسىپ كىرىۋاتقان جەددىي پەيتتە شەھەرگە تەرەپ ـ تەرەپتىن سۇ قۇيۇپ بېرىپتۇ . بۇنى كۆرگەن ياۋچىلارنىڭ قوماندانى قاتتىق غەزەپلىنىپ پۈتۈن شەھەر خەلقىنى ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلماقچى بوپتۇ . ئەمما قوماندانىنىڭ يېنىدا تۇرۇۋاتقان مۇشاۋىر قوماندانغا قاراپ : «بۇنچىۋالا كۆپ ئادەمنى بىر يولىلا ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىش ئاقىللىق بولمىسا كېرەك . شۇنچە زور قوشۇن كېلىۋاتسا تەپ تارتماستىن شەھەرگە سۇ قۇيۇپ بەرگىنىگە قارىغاندا ئۇلار سارىڭ بولسا كېرەك» دەپتۇ .

قوماندان بۇ سۆزدىن كېيىن مۇشاۋىرغا ئۇلارنىڭ سارىڭ ياكى ئەمەسلىكىنى سىناب بېقىشقا بۇيرۇپتۇ .

مۇشاۋىر خەلقە ۋاكالىتەن ئىككى كىشىنى تۇتۇپ كەپتۇ . بۇ دەل ئۇجمە پىششىقى ۋاقتى بولۇپ بىر لەگەنگە قارا ئۇجمە بىلەن قارا قوڭغۇزنى ئارىلاشتۇرۇپ قويۇپ ، قوماندانىنىڭ ئالدىدىلا ھېلىقى ئىككى كىشىنى لەگەندىكى نەرسىلەرنى يېيىشكە بۇيرۇپتۇ . بۇ ئىككى كىشىنىڭ بىرى راستتىنلا نېرۋىسىدىن ئاداشقان كىشى بولغانلىقى

ئۇچۇن قارا ئۇجمىنى قويۇپ قوڭغۇزنى يېيىشكە باشلاپتۇ . يەنە بىرى بولسا ، دۇشمەنلەرنىڭ ھىيلە ئىشلىتىۋاتقانلىقىنى پەملەپتۇ - دە ، «تۇرغانلار تۇرۇپ تۇرسۇن ، قاچقانىنى ئاۋۋال يەيلى» دەپ قېچىپ كېتىۋاتقان قوڭغۇزنى تۇتۇپ ئاغزىغا ساپتۇ . بۇ ئەھۋالنى كۆزىتىپ تۇرغان قوماندان كۇلۇپ كېتىپ «راستتىنلا بۇلار سارالىق ئىكەن» دەپ دەسلەپكى ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپتۇ . گەرچە خەلق ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغان بولسىمۇ ، ئەمما شەھەر ۋەيران بوپتۇ .①

ناغرا خانا

ناغرىنى دەسلەپ دولانلار ئىجاد قىلغان ئىكەن . ئۇلار كەڭ بايا-ۋاندا تارقاق ئولتۇراقلاشقاچقا ، ئۇلارنى بىر يەرگە توپلاشقا توغرا كەلسە ناغرا ئاساسلىق خەۋەرچى ھېسابلىنىدىكەن . ئەينى ۋاقىتتا ھەربىر مەھەللىدە بىردىن «ناغرىخانا» بولغان ئىكەن . دولان مەركە-زىدىن ناغرا چېلىنسا ، ئۇنىڭ ئاۋازى باشقا ناغرىخانىلارغا يەتكەن ھامان ناغرا ئاۋازى ئۇزۇلمەيدىكەن . ئاش پىشمىغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدىلا ھەر قانداق خەۋەر دولانلارنىڭ ئۇ چېتىدىن بۇ چېتىگە يېتىپ بارالايدىكەن . شۇنىڭ بىلەن چوڭ - كىچىك ، ئەر - ئايال دولانلار بىرەمدىلا «ناغرىخانا» مەيدانىغا جەم بولىدىكەن . توي - تۆكۈن ۋە مەشرەپلەردىمۇ ئالدى بىلەن ناغرا چېلىنىدىكەن . دولان يۇرتىدىكى ھازىرقى «ناغرىخانا» دەپ ئاتالغان يۇرت ئىسىملىرى شۇنىڭدىن قالغا-نىكەن② .

2 . مەكىت خەلق چۆچەكلىرىدىن ئۆرنەكلەر

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى خەزىنىسىدە چۆچەكلەر مۇھىم سالماقنى ئىگىلەيدىغان قىممەتلىك بايلىقتۇر . بۇ چۆچەكلەرنىڭ كۆ-پىنچىلىرى مەلۇم يۇرت ياكى مەھەللىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن پەقەت كۆڭۈل ئېچىشتىلا ئەمەس ، بەلكى ، خەلقىمىزنىڭ ئۆرپ - ئادەت ، تىل ، مەدەنىيەت ، سىياسىي ، قىممەت قاراش ۋە تارىخ قاتار-

① «قەشقەر كونىشەھەر خەلق چۆچەكلىرى» توپلىمىدىن ئېلىندى (1992 - يىل نەشرى)
② «بۇلاق» ژۇرنىلى ، 1988 - يىل 2 - سانىدىن ئېلىندى .

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

لىق تەرەپلىرىنى تەنقىد قىلىشتىمۇ مۇھىم بولغان مەنبەلەرنىڭ بىرى-دۇر . چۈنكى ، چۆچەكلەر قانچىلىك ئەركىن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، ئۇنىڭ يىلتىزى يەنىلا خەلق تۇرمۇشىدىن ئىبارەت مۇشۇ مۇنبەت تۇپراقتا بولىدۇ . يەنى ، خۇددى لۇشۇن ئەپەندى ئېيتقاندەك ، چۆچەكلەر «رېئاللىق بىلەن فانتازىيىنىڭ ئارىلاشمىسى» دۇر . ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىنى ۋاراقلايدىغان بولساق ، بەزى چۆچەكلەردىن قەشقەر ، خوتەن پۈرىقى چىقسا ، بەزى چۆچەكلەردىن لوپنۇر ، دولان پۈرىقى چىقىدىغانلىقى ، بەزى چۆچەكلەردىن قۇمۇل ، تۇرپان كۆز ئالدىمىزغا كەلسە ، بەزى چۆچەكلەردىن ئىلى پۈرىقى كېلىدىغانلىقى بىزنىڭ يۇقىرىقى سۆزىمىزنى دەللىلەپ تۇرىدۇ .

دولانلارمۇ ئۇزۇن تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا يەرلىك تۇسى قويۇق بولغان ناھايىتى كۆپ چۆچەكلەرنى رويابقا چىقارغان بولۇپ ، بۇ چۆچەكلەردە مەكتىنى مەركەز قىلغان دولانلارنىڭ مەھەللىۋى ئۇۋچىلىق ، تەبىئەت بىلەن بولغان كۈرەش ، ئائىلىۋى مۇناسىۋەت ۋە مۇھەببەت جەھەتلەردىكى بىر قىسىم ئۆزگىچىلىكلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن . 1980 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا مەكتەپ ناھىيىسىدە ئېلىپ بېرىلغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرىنى رەتلەش جەريانىدا بۇ جايدىكى خەلق ئارىسىدىن جەمئىي 500 پارچىدىن ئارتۇق چۆچەك توپلىنىپ ، ئۇنىڭدىن ۋەكىللىك خاراكتېرلىگە ئىگىلىرىنى تاللاش نەتىجىسىدە 49 پارچە چۆچەكتىن تەركىب تاپقان «جۇڭگو چۆچەكلەر توپلىمى شىنجاڭ تومى مەكتەپ قىسمى» (1989 ـ يىلى) بېسىلغانىدى . مەن ئەنە شۇ كىتابتىن تېخىمۇ ۋەكىللىك بولغان بىرنەچچە چۆچەكنى تاللاپ بۇ كىتابقا كىرگۈزدۇم .

خىسلەتلىك گۈل

ئۆتكەن زاماندا قىسمەت ئىسىملىك بىر تەنها دېھقان بار ئىكەن . ئۇ ھەر كۈنى تاغقا بېرىپ دېھقانچىلىق قىلىدىكەن . بىر يىلى ياز ناھايىتى ئىسسىق كەپتۇ . قىسمەتنىڭ پۈتۈن ئەزايىدىن سۇ تۆكۈلگەندەك تەر ئېقىپتۇ . تەر ئېقىپ چۇشكەن يەردىن بىر تۈپ لەيلىگۈل ئۈنۈپ چىقىپتۇ ھەمدە ۋىلىلداپ نۇر چېچىپ تۇرۇپ :

— ساڭا مەن ھەمراھ بولاي ،
سەن بىلەن بىرگە تۇراي .
ناخشا قوشاقلار ئېيتىپ ،
ئىچ پۇشۇقۇڭنى ئالاي .

دەپ ناخشا ئېيتىپتۇ .

قىسمەت بۇ ئالامەتكە ھەيران قاپتۇ ۋە شۇندىن كېيىن بۇ گۈل قىسمەتلىك بىردىنبىر ھەمراھى بولۇپ قاپتۇ . گۈلنىڭ يېقىملىق ناخشىسى قىسمەتكە كۈچ بېغىشلاپ ، ئىشلەپ ھارمايدىغان بوپتۇ . بىر كۈنى بىر توشقان گۈلنىڭ يېنىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ گۈلنى سىڭايان قىلىۋېتىپتۇ . بۇنى كۆرگەن قىسمەتنىڭ يۈرىكى مۇجۇلۇپ ، گۈلنى ئۆيگە يېتىۋېلىپ كېلىپ ، تەشتەككە كۆچۈرۈپ پەرۋىش قىپتۇ .

قىسمەت ھەر كۈنى كەچتە ئۆيگە كىرگەندە ، بۇ گۈل خۇش پۇراق چېچىپ يېقىملىق ناخشا ئېيتىپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئالىدىكەن . بىر ئايەم كۈنى ئاخشىمى قىسمەت چىراغ تۇتۇندە كۆڭلىكىنى ياماپ ئولتۇرسا ، چىراغنىڭ پىلىكى بىر خىل گۇلگە ئايلىنىپ قاپتۇ ۋە بارا - بارا پورەكلەپ ئېچىلىپ ، گۈل ئىچىدىن بىر پەرىزات پەيدا بولۇپ : «قىزىلگۈل ئېچىلدى ، خۇش پۇراق چېچىلدى ، گۈل ئىچىدە پەرىزات كۈلدى» دەپ ناخشا ئېيتىپتۇ . قىسمەت بۇ ئىشلارغا ھەيران بولۇپ تۇرسا ، پەرىزات سەكرەپ چۈشۈپ قىسمەتكە سالام بېرىپتۇ . شۇئان تەشتەكتىكى گۈل غايىب بولۇپتۇ . قىسمەت ئورنىدىن قوپۇپ پەرىزاتقا سالام بەرگەن ئىكەن ، پەرىزات قىسمەتنىڭ قولىدىن كۆڭلەكنى ئېلىپ ياماشقا باشلاپتۇ . ئارقىدىن بۇ ئىككىسى بىر - بىرىگە كۆڭلىنى ئىزھار قىلىشىپ ئاينى گۇۋاھ قىلىپ ، ئەر - خوتۇن بوپتۇ . شۇنىڭ-دىن كېيىن ئۇلار ھەر كۈنى تاغقا بېرىپ كۆيۈپ - پىشىپ دېھقانچى-لىق قىپتۇ . ئاخشىمى قايتىپ كەلگەندە پەرىزات چىراغ يورۇقىدا كەشتە تىكىپتۇ ، قىسمەت سېۋەت توقۇپ سېتىپ بېيىپ كېتىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن قىسمەت ھۇرۇن ، بىكار تەلەپ بولۇۋاپتۇ . بۇنى كۆرگەن پەرىزات قىسمەتكە نەسىھەت قىپتۇ . قىسمەت نەسىھەتنى ئاڭلىماپتۇ . بىر كۈنى پەرىزات قىسمەتكە ئىككى پارچە كەشتىنى بېرىپ ، بازارغا

ئۇلار گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئاپىرىپ سېتىپ ياغ ، گۆش ، كەتمەن ، يېپ قاتارلىق لازىمەتلىك نەرسىلەرنى ئەكىلىشكە بۇيرۇپتۇ . قىسمەت سودا قىلىش ئۇياقتا تۇر- سۇن ، كەشتە سانقان پۇللارنى يەپ - ئىچىپ ، بۇزۇپ - چېچىپ تۈگىتىپتۇ . پەرىزات خاپا بولۇپ :

— بۇنداق بىكار تەلەپ بولۇپ يۈرسەك كۈنىمىز تەسكە قالىدۇ ، ھۇرۇنلۇقنى تاشلاپ ، تاغقا بېرىپ دېھقانچىلىق قىلايلى ، — دەپتىكەن ، قىسمەت :

— تاغقا باراي دېسەم پۇتۇم ئاغرىيدۇ . سېۋەت توقۇي دېسەم قولۇم ئاغرىيدۇ ، — دەپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ئۇ ، پەرىزاتنىڭ گېپىگە كىرمەي بىكار يۈرۈۋې- رىپتۇ . بىر كۈنى ئۇ سىرتتىن كەلسە ، پەرىزات بىر تال قۇش پېيىنى قالدۇرۇپ غايىب بوپتۇ . شۇندىن كېيىن قىسمەتنىڭ كۈنى تەسلە- شىشكە باشلاپتۇ ۋە قىلغانلىرىغا پۇشايمان قىپتۇ . ئۇ ھېلىقى قۇش پېيىنى تەشتەككە سانجىپ قويۇپ ، ھەركۈنى پەرىزاتنى يادلاپ يىغلاپ- تۇ . كۆزىدىن ئاققان ياش تامچىلىرى تەشتەكتىكى قۇش پېيىگە چۈ- شۈپتۇ . بىر كۈنى ھېلىقى پەي يەنە لەيلىگۈلگە ئايلىنىپ ، بۇرۇنقىدەك ناخشا ئېيتىشقا باشلاپتۇ . قىسمەت بۇ ناخشىنى ئاڭلاپ يامغۇرەك تۆكۈلۈپ يىغلاپ كېتىپتۇ ۋە دېھقانچىلىقىنى باشلاپتۇ . قىسمەت ئىش- تىن قايتىپ كەلگەندە لەيلىگۈل خۇش پۇراق چېچىپ ئۇنى ھۇزۇرلاڭ- دۇرۇپتۇ . يەنە بىر كېچە سۈتتەك ئايدەك بوپتۇ . قىسمەت پەرىزاتنى ئويلاپ ، كۆزلىرىدىن ياش تۆككەن ھالدا چىراغ تۈۋىدە كۆڭلەك ياماپ ئولتۇرسا ، بىردىنلا چىراغ ئۆتكەندەكىدەكلا قىزىل گۈلگە ئايلىنىپتۇ . قىزىلگۈل بارا - بارا پورەكلەپ ئېچىلىشقا باشلاپ ، گۈل ئىچىدىن پەرىزات چىقىپتۇ .

قىسمەت ئۆزىنى پەرىزاتقا ئېتىپتۇ ۋە ئۇنى رەنجىتىپ قويغىنىغا پۇشايمان قىلىپ كەچۈرۈم سوراپتۇ . پەرىزات يەنە قايتىدىن قىسمەت بىلەن بىر جۇپ بولۇپ ، ھالال ئەمگەك ئارقىلىق ئاي - يىلنى ئۆتكۈ- زۈپ ، ئايدەك بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ . ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى بۇرۇنقىدىنمۇ ياخشىلىنىپ ، بايلىقى ھەم كۆڭۈللۈك ئۆتۈشكە باشلاپتۇ .

خاسىيەتلىك يەلپۇگۈچ

بۇرۇنقى زاماندا بىر يېتىم بالا بولغانكەن . ئۇ ، ماتا سېتىپ پۇل تېپىپ كۈن ئۆتكۈزىدىكەن . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ چۈش كۆرۈپ-تۇ . چۈشىدە ئاجايىپ ساھىبجامال بىر قىز ئۇنىڭغا بىر تال گۈل بېرىپ غايىب بوپتۇ . يىگىت ئويغىنىپ قارىسا قىز يوق . ئۇ شۇندىن باشلاپ چۈشىدە كۆرگەن ھېلىقى قىزغا غايىۋانە ئاشىق بولۇپ قاپتۇ . كېچە - كۈندۈز ئۇ قىزنى ئويلاپ ، كۈن ۋە تۈنلەرنى بىئارامچىلىقتا ئۆتكۈزۈپتۇ ۋە ئاخىرى بولالماي ، قىزنى ئىزدەپ تېپىش ئۈچۈن «ياپە-لەك» دەپ يولغا چىقىپتۇ . يول يۈرۈپتۇ ، يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپتۇ . ئاربىدىن ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن ، ئالدىغا بىر ئۆي ئۇچراپتۇ . بېرىپ قارىسا ئىشىك ئوچۇق ، ئۇ ھېلى ئادەم چىقار ، مانا ئادەم چىقار دەپ خېلى ئۇزۇن ساقلىغان بولسىمۇ ، ئۆي ئىچىدىن ھېچبىر سادا چىقماپ-تۇ . كەچ كىرىپتۇ . ئۇ ئاخىرى ھېلىقى ئۆيگە كىرىپ قارىسا ئادەم يوق ، لېكىن ئۆي كىتاب بىلەن لىق تولغانكەن . ئۇ كىتابلارنى كۆرۈپ تۇرسا ، تۇيۇقسىز ئۆينىڭ ئىشكى ئېتىلىپ قاپتۇ . بۇ ئەسلىي تىلسىمات جاي ئىكەن . بۇ ئۆيگە كىرگەن كىشى ھېلىقى كىتابلار ئارىسىدىن ئۆيدىن چىقىش يولى يېزىلغان كىتابنى تاپالىسا ، ئاندىن چىقىپ كېتەلەيدىكەن ، بولمىسا شۇ ئۆيدە ھالاك بولىدىكەن . يىگىت ھەرقانچە قىلىپمۇ ئىشكىنى ئاچالماپتۇ ۋە ھېلىقى تىلسىم كىتابنىمۇ تاپالماپتۇ . يىگىت بۇ يەردە ئاۋارە بولۇپ تۇرسۇن ، ئەمدى گەپنى بۇ تەرەپتىن ئاڭلايلى :

بۇ يۇرتنىڭ بىر پادىشاھى بولۇپ ، ئۇنىڭ ھەممە نېمىسى تەل بولسىمۇ ، لېكىن بىرەر پەرزەنتى يوق ئىكەن . پادىشاھ ئاللاغا سېغىنىپ ئىبادەت قىلىپ ، پەرزەنت ئاتا قىلىشنى تىلەپتۇ . ئاخىرى ئۇنىڭ تەلىپى ئىجابەت بولۇپ ، ئاللا ئۇنىڭغا بىر قىز ئاتا قىپتۇ . پادىشاھ بۇ يالغۇز قىزىنى ئەتىۋارلاپ بېقىپ چوڭ قىپتۇ . قىز 14 ياشقا كىرگەن كۈنى ئوردىدىكى ھەممە ئادەم مەلىكىنى مۇبارەكلىشىپتۇ . لېكىن ، مەلىكىنىڭ ئۇستازى «بەختسىز قىزىم» دەپ ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپتۇ . بۇ سۆزنى ئاڭلىغان قىز يىغلىغان پېتى شاھ ئاتىسى-

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

نىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ .

پادىشاھ ئۇستازنى چاقىرىپ نېمە ئۈچۈن شۇنداق دېگەنلىكىنى سوراپتۇ .

— شاھ ، — دەپتۇ ئۇستاز ، — ئاخشام بىر چوش كۆردۈم ، چوشۇمدە شاگىرتىم بەلەن بىر ئۆلۈك يىگىت نىكاھلانغۇدەك .

ئۇستازنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغان پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ ، ئۇستازنى زىندانغا سېلىشنى بۇيرۇپتۇ ھەمدە ئاچچىقىدا ھوشىدىن كېتىپ قاپتۇ .

پادىشاھ ئۇچ كۈنگىچە ھوشىغا كەلمەپتۇ . مەلىكە زىندانىدىكى ئۇستازنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، بولغان ئىشنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . ئۇستازى ئۇنىڭغا دەپتۇكى :

— ئەي قىزىم ، مۇشۇ يەردىن يەتتە كۈنلۈك يىراقلىقتا بىر چۆل بار ، چۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئورمانلىق بار ، ئورمان ئىچىدە بىر ئۆي بار . سەن شۇ ئۆيگە بارغىن ، دادامغا شىپا بولىدىغان دورا ئەنە شۇ ئۆيدە . ئەگەر سەن ئۆز قولۇڭ بىلەن ئەكەلمىسەڭ ، دادامڭ ساقايمايدۇ .

مەلىكە گەرچە ناتاۋان بولسىمۇ ، جۈرئەت كەمىرىنى باغلاپ ، ئىرادە دۆلدۈلىغا مىنىپ ، شىپالىق دورا تېپىشقا ئاتلىنىپتۇ . دېگەندەك ، يەتتىنچى كۈنى چۆل ئوتتۇرىسىدىكى ھېلىقى ئورمانلىققا كىرىپ قاپتۇ . قارىسا ، ئالدىدا بىر ئۆي تۇرۇپتۇ . قىز «تەۋەككۈل» دەپ ئۆيگە كىرىپ بولۇشغىلا ئىشىك ئېتىلىپ قاپتۇ ، مەلىكە ھەرقانچە قىلىپمۇ ئىشكىنى ئاچالماپتۇ . ئۇ ، ئۇستازنى بولۇشىغا تىللاپ قارغاپتۇ . شۇنداق قارىسا ، يەردە قەددى ـ قامەتلىك بىر يىگىتنىڭ ئۆلۈكى تۇرغۇدەك . قىز قورقۇپ كېتىپ دەرھال بىر كىتابنى ئېلىپ كۆزىنى توسۇۋاپتۇ . كېيىن ئۇ كىتابنى شۇنداق ۋاراقلىغان ئىكەن ، كىتابتىكى مۇنۇ قۇرلارغا كۆزى چۈشۈپتۇ . كىتابتا «بۇ ئۆيدە بىر يەلپۇگۈچ بار ، كىمدە كىم مۇشۇ يەلپۇگۈچ بىلەن ئۆلگەن ئۆلۈكنى يەلپۇسە ، ئۆلۈك تىرىلىدۇ» دەپ يېزىلغان ئىكەن .

قىز دەرھال ئورنىدىن قوپۇپ ئۆينى ئاختۇرۇپ يەلپۇگۈچنى

تېپىپ ، ئۆلۈك يىگىتنى يەلپۈپتۇ .

بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن يىگىت ئاستا ـ ئاستا ھوشىغا كەپتۇ . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ قارىسا ، چۈشىدە كۆرگەن ھېلىقى قىز ئۆزىنى يەلپۈپ ئولتۇرغۇدەك . يىگىت قىزغا ئۆزىنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن كۆپلەپ رەھمەت ئېيتىپتۇ ھەمدە قىزغا مۇھەببەتلىك كۆزلىرى بىلەن تەلمۈرۈپ قاراپتۇ . بېشىدىن ئۆتكەن كۈنلەرنى ، چۈشىدە كۆرگەنلىرىنى بىر ـ بىرلەپ قىزغا سۆزلەپ بېرىپتۇ ، قىزمۇ يىگىتكە تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرۇپتۇ . يىگىتتىكى مۇھەببەت ئوتى قىزغا تۇتۇشىپ ، ئۇمۇ ئۆتكەن كۈنلىرىنى ۋە ئۇنى قانداق قۇتۇلدۇرۇۋالغانلىقىنى يىگىتكە سۆزلەپ بېرىپتۇ . يىگىت بۇ كىتابلارنى ئاختۇرۇپ ئوقۇپ ، بۇ تىلسىماتنى قانداق ئېچىشنى ئويلاپتۇ . ئاخىرى بىر كىتابتىن : «كىتاب ، دەپ مىڭ قېتىم چاقىرسا تىلسىم ئىشىكى ئېچىلىدۇ» دېگەن خەتنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدا «كىتاب» دەپ مىڭ قېتىم توۋلاپتىكەن ، ئىشىك ئۆزلۈكىدىن ئېچىلىپ كېتىپتۇ . يىگىت سىرتقا چىقىپ قارىسا يەردە يېگانە بىر تال قىزىلگۈل تۇرغۇدەك . يىگىت قىزىلگۈلنى قولىغا ئاپتۇ ۋە قىزغا :

— مەن چۈشۈمدە كۆرگەن گۈلۈمنى تاپتىم ، — دەپتۇ .

ھەر ئىككىلىسى شۇ ھامان بىر ـ بىرىگە مۇھەببەت ئىزھار قىلىشىپتۇ ۋە ئاشىق ـ مەشۇقلاردىن بولۇشۇپ قاپتۇ . قىز ھېلىقى گۈلنى يىگىتنىڭ قولىدىن ئېلىپ سىنچىلاپ قاراپ ، قانماي پۈراپتۇ ھەمدە «بۇ گۈل دادامنى ھوشىغا كەلتۈرىدۇ» دەپتۇ ۋە دەرھال دادىسىنىڭ ئوردىسىغا قايتىپتۇ . ئۇلار بارسا ، پادىشاھ تېخىچە ھوشسىز ياتقانىكەن . قىز گۈلنى دادىسىغا پۈرىتىپتۇ . دادىسى ، ئاستا ـ ئاستا ھوشىغا كەپتۇ ۋە قىزغا رەھمەت ئېيتىپتۇ . قىز دادىسىغا «شاھ ئاتا ، رەھمەتنى زىنداندىكى ئۇستازىمغا دەڭ» دەپتۇ . پادىشاھ بولۇپ ئۆتكەن پۈتۈن ئەھۋالنى ئاڭلاپ دەرھال زىندانغا بېرىپ ئۇستازنى ئازاد قىلىپ ، پادىشاھ شۇندىن باشلاپ ئىلىم ئەھلىگە ھۆرمەت قىلىدىغان بوپتۇ ھەمدە يىگىت بىلەن قىزنىڭ تويىنى قىلىپ قويۇپتۇ . كېيىن پادىشاھ ئالەمدىن ئۆتۈپ ، يىگىت پادىشاھ بوپتۇ .

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

مەلىكە ساھىبگۈلجامال

بۇرۇنقى زاماندا بىر شەھەردە ئەندىن شاھ ئىسىملىك بىر پادىشاھ ئۆتكەن ئىكەن . ئۇنىڭ دۇنيالىقتا بىرلا قىزى بولۇپ ، ئېتى مەلىكە ساھىبگۈلجامال ئىكەن . ئۇ ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق قىز بولۇپ ، ئون تۆت ياشقا تولغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ ئۇنىڭ بىلەن راۋاق ئۇستىدە ئولتۇرسا ، بىر تورغاي ئۇچۇپ كېلىپ ئۇچ قېتىم سايراپ ، بۇلاق لېۋىدىن سۇ ئىچىپ بولۇپ ، يەنە ئۇچ قېتىم سايراپ بىر تەرەپ قىلىپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ . پادىشاھ تورغاينىڭ مەنىلىك سايرىغىنىدىن ھەيران قاپتۇ ۋە تورغاينىڭ نېمە دەپ سايرىغانلىقىنى بىلگۈسى كەپتۇ . پادىشاھ ئەتىسى قول ئاستىدىكى بارلىق ئۆلىمالارنى يىغىپ ، تۈنۈگۈن راۋاقتا ئولتۇرۇپ كۆرگەنلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ ۋە مۇنداق ئەمر قىپتۇ :

— سىلەرگە ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت بېرىمەن . بىرىنچى قېتىم تورغاينىڭ نېمە دەپ سايرىغانلىقىنى ، بۇلاقتىن سۇ ئىچىپ ئىككىنچى قېتىم نېمە دەپ سايرىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىسىلەر ، ئېيتىپ بېرەلمىسەڭلار ھەممىڭلارنىڭ بېشىنى تېنىڭلاردىن جۇدا قىلىمەن !

ئۆلىمالار ھەرقانچە قىلىپمۇ پادىشاھ قانائەتلەنگۈدەك بىرەر جاۋاب تاپالماي ، ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت توشۇپتۇ . پادىشاھ ھەممە ئۆلىمالارنى ئۆلۈمگە بۇيرۇپتۇ .

پادىشاھ ئوردىسىدا ئۆمەر ئىسىملىك بىر ئاق كۆڭۈل ۋەزىر بار ئىكەن . ئۆمەر ۋەزىر شۇنچە كۆپ ئۆلىمالارنىڭ بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلۈشىگە چىداپ تۇرالماي ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ .

— ئى قۇدرەتلىك شاھىم ، شۇ بىگۇناھ ئۆلىمالارنىڭ ئورنىدا سوئاللىرىغا مەن جاۋاب تاپسام دەيمەن ، ماڭا ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت بەرگەيلا ، — دەپ ئىلتىجا قىپتۇ .

پادىشاھ ۋەزىرنىڭ ئىلتىجاسىنى قوبۇل قىلىپ ، ئۆلىمالارنى ئۆلۈمدىن كەچۈرۈم قىپتۇ ۋە ۋەزىرگە ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت بېرىپتۇ . ئۆمەر ۋەزىر ئۆيگە قايتىپ كېلىپ ، بولغان ئەھۋالنى ئۆيىدىكى چوڭ ـ كىچىكلەرنىڭ ھەممىسىگە سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە ئۇچ كۈندىن

كېيىن ئۆزىنىڭ پادىشاھنىڭ قۇربانى بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، بالا-چاقىلىرى بىلەن رازىلىشىپتۇ .

ۋەزىرنىڭ ئۆيىدە يىغا - زار كۆتۈرۈلۈپتۇ . ۋەزىرنىڭ مەلىكە ساھىبگۈلجامال بىلەن بىر دېمەتلىك بىر قىزى بولۇپ ، مەلىكە بىلەن داۋاملىق بىللە ئويناپدىكەن . ۋەزىرنىڭ ئۆيىدە يىغا - زار بولۇۋاتقان چاغدا ، مەلىكە ساھىبگۈلجامال ۋەزىرنىڭ قىزى بىلەن ئوينىغىلى كەلگەن ئىكەن . ئۆيدىكى يىغا - زارنىڭ سەۋەبىنى دوستىدىن سوراپتۇ .

ۋەزىرنىڭ قىزى يىغلاپ تۇرۇپ ، دادىسىنىڭ ئۇچ كۈندىن كېيىن پادىشاھ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ ۋە تورغاينىڭ ئىكى قېتىم سايراپ ئۇچۇپ كېتىشى دادىسىنىڭ ئۆلۈمىنىڭ سەۋەبى ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . مەلىكە ساھىبگۈلجامال :

— دوستۇم ، كۆڭلۈڭنى بۇزما ، دادامنىڭ سوئالىغا مەن جاۋاب تېپىپ بېرىمەن ، داداڭنى چاقىرغىن ، — دەپتۇ .

ۋەزىرنىڭ قىزى خۇشال بولۇپ دادىسىنى چاقىرىپ چىقىپتۇ . مەلىكە ساھىبگۈلجامال ۋەزىرگە مۇنداق دەپتۇ :

— ۋەزىر ئاتا ، سىلە غەم قىلماي دادام يېنىغا بېرىپ ، تورغاينىڭ بىرىنچى قېتىم سايرىشى : «پادىشاھنىڭ قىزى ساھىبگۈلجامالنىڭ ئەقلى - ھوشى جايىدا بولسا ، گادايغا تەگسۇن ، پات پۇرسەتتە پادىشاھلىقنى قولغا كەلتۈرىدۇ» دېگىنى دەپ جاۋاب بەرسىلە . ئىككىنچى قېتىم سايرىشى «مەلىكە ساھىبگۈلجامالنىڭ ئەقلى - ھوشى بولمىسا پادىشاھقا تەگسۇن ، پات - پۇرسەتتە گادای بولۇپ قالىدۇ» دېگىنى دېسىلە ، كىمدىن ئاڭلىدىڭ ؟ دېسە ، «چۇشۇمگە ئايان بولدى» دېسىلە . ئەگەردە بۇنىڭغا ئىشەنمىسە ، راستىنى ئېيتىپ «قىزلىرى ئېيتىپ بەردى» دېسىلە ، ھۆددىسىدىن ئۆزۈم چىقىمەن .

ۋەزىر مەلىكە ساھىبگۈلجامالغا رەھمەت ئېيتىپ ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە جاۋاب تېپىپ كەلگەنلىكىنى پادىشاھقا مەلۇم قىپتۇ . پادىشاھ ۋەزىرنى تاپقان جاۋابىنى ئېيتىشقا بۇيرۇپتۇ ، ۋەزىر مەلىكىنىڭ دېگەنلىرىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ .

پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ :

— بۇنى سەن قەيەردىن ۋە كىمدىن ئاڭلىدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ .

ئۇلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

ۋەزىر يالغان گەپ قىلىشنى راۋا كۆرمەي :

— مەلىكە ساھىبگۈلجامال ئېيتىپ بەردى ، — دەپتۇ .

پادىشاھ ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ كېتىپتۇ ۋە جاللاتلىرىدەرھال قىزنىنى كەلتۈرۈپ كاللىسىنى ئېلىشنى بۇيرۇپتۇ . پادىشاھنىڭ ئەلپازىنى كۆرگەن ئوردا ئەمەلدارلىرى جاللاتلارنى توسۇپ پادىشاھنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپتۇ ۋە :

— ئى قۇدرەتلىك شاھىم ، مەلىكە ساھىبگۈلجامال ئۆزلىرىنىڭ خۇدايىمدىن تىلەپ تاپقان ئارزۇلۇق قىزلىرى ، ئۇ ئۆلسە قايتا ئالەمگە كەلمەيدۇ . سېغىنىپ قالسىلا قانداق قىلغۇلۇق ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە بىرەرسىگە قوشۇپ شەھەردىن چىقىرىۋەتسىلە ، كۆرگىلى كەلگەندە تېپىشقا بولارمىكىن ، — دەپ مەسلىھەت بېرىشىپتۇ .

پادىشاھ بۇ مەسلىھەتنى ئورۇنلۇق دەپ قاراپ ، مۇلازىملىرىغا بۇيرۇپ ، پۇتۇن شەھەردىن ئەڭ گاداي ، نامرات ئەردىن بىرنى تاپقۇزۇپ ماقچى بوپتۇ . مۇلازىملار پۇتۇن شەھەرنى چالا قويماي ئاختۇرۇپ ، ئاخىرى ناۋايىنىڭ تونۇرىدا كۈلگە بۇلىنىپ ياتقان ھەسەن ئاتلىق بىر قەلەندەرنى تېپىپ كەپتۇ .

پادىشاھ ھەسەننىڭ ئەپتىگە قاراپ ، مۇشۇنداق بەتبەشىرە بىر قەلەندەرنىڭ قىزىغا لايىق ئىكەنلىكىنى مۇقىملاشتۇرۇپ ، ئىككىسىنى بىر چۆلگە پالايدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ ھەم قىزىغا بىر تاغار نان يېقىۋېلىشنى ، ئۇچ ئات ئېلىۋېلىشنى ئۇقتۇرۇپتۇ .

بىر تاغار نانىنى بىر ئاتقا ئارتىپ ، ئىككى ئاتقا قەلەندەر بىلەن مەلىكە مىنىپ يولغا چىقىپتۇ . يول يۈرۈپ ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي ھەسەننىڭ قورسىقى ئېچىپ ، مەلىكىگە :

— خېنىم ، قورسىقىم ئېچىپ كەتتى ، قانداق قىلىمەن ؟ — دەپتۇ . مەلىكە ئاتقا ئارتىقلىق تاغاردىكى نانىنى كۆرسىتىپ :

— ئاۋۇ ناندىن ئېلىپ يەڭ ، — دەپتۇ .

ھەسەن تاغارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ قويۇپ ، يېرىم تاغار نانىنى يەپ بوپتۇ . ئۇلار ماڭا - ماڭا بىر كۆل بېشىغا كەپتۇ . كۆل بېشىدا بىر تۇپ چىنار بار ئىكەن . مەلىكە كېلىپ سايىغا ئۆزىنى تاشلاپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ . ھەسەننىڭ قورسىقى يەنە ئېچىپتۇ - دە ، مەلىكىنى

ئويغىتىپ :

— خېنىم ، قورسىقىم يەنە ئېچىۋاتىدۇ ، — دەپتۇ . مەلىكە :

— ئاۋۇ ناندىن ئېلىپ يەڭ ، — دەپتۇ .

ھەسەن بىر قولىغا ئىككىدىن تۆت نانىنى ئېلىپ ، كۆل بويىغا كېلىپ سۇغا چىلاپ بىر دەمدىلا يەپ بوپتۇ . يەنە بېرىپ تاغاردىن نان ئەكىلىپ تۆت چىشلەپلا يەپ بوپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، تاغاردىكى نانىنى كۆل بويىغا ئېلىپ كېلىپ يەپ بولغۇچە ، كۆل بىلەن تاغار ئارىلىقىدا بىر چىغىر يول پەيدا قىلىۋېتىپتۇ . ئاخىرى تولا قاتراپ ھېرىپ كەتكەنلىكىنى سېزىپ ، تاغارنى كۆل بېشىغا يۆتكەپ بېرىپ نانىنى پۈتۈنلەي يەپ ، تاغارنى قۇرۇقداپ قويۇپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ھەسەنگە نان ئېغىر كېلىپ ئۇچ كۈن ئورنىدىن قوپالماپتۇ . ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۇلار يەنە يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ . ئاخىرى چۆلدىكى بىر بۇلاقنى تېپىپ ، بۇلاق يېنىدا ماكانلىشىپتۇ . ھەسەن قومۇش ئۇرۇپ-تۇ ، مەلىكە بورا توقۇپ ، ئۈي قوپۇرۇپتۇ .

مەلىكىنىڭ يېنىدا پەقەت بىر تىينىلا پۇل بار ئىكەن . ئۇنى ئېرى ھەسەنگە بېرىپ ، شەھەردىن ھەرخىل يىپ سېتىۋېلىپ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ . ھەسەن ئون يەتتە خىل يىپ سېتىۋېلىپ كېلىپ مەلىكىگە بېرىپتۇ . مەلىكە بۇ يىپلاردىن كېلىشتۇرۇپ بىر تاج توقۇپتۇ . ئۇنى ھەسەنگە تۇتقۇزۇپ ، شەھەرگە ئاپىرىپ مىڭ تىللاغا سېتىپ ، يىپ ئالغاچ كېلىشنى بۇيرۇپتۇ . ھەسەن شەھەرگە بېرىپ تاجنى مىڭ تىللاغا سېتىپ ، ئاشخانىغا كىرىپ ئالتە قاسقان مانتىنى يەپ ، مەلىكىگە ھېچنەرسە ئالماي ، ئون يەتتە خىل يىپنى ئېلىپلا قايتىپ كەپتۇ . مەلىكە يەنە تاج توقۇپتۇ ، ئەتىسى شەھەرگە بېرىپ تاجنى مىڭ تىللاغا سېتىپتۇ - دە ، يەنە ئالتە قاسقان مانتىنى يەپ بولۇپ مەلىكىگە بىر نان ئېلىۋاپتۇ . بۇنى كۆرگەن مەلىكە ھەسەننىڭ ئەمدى ئادەم بولۇشقا باشلىغانلىقىدىن خۇرسەن بوپتۇ . ئۇچىنچى قېتىم ھەسەن مەلىكىگە شەھەردىن ئاق نانىنىڭ قېتىغا ئون مانتا ئالغاچ كەپتۇ . مەلىكە :

— ھە ، ئەمدى ئادەم بولۇشقا باشلاپسىز ، — دەپتۇ . ھەسەن :

— مېنىڭ ئات ئوينىغۇم كېلىۋاتىدۇ ، — دەپتۇ . مەلىكە :

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

— ئۇنداق بولسا سىز بازاردىن قەلەندەرنىڭ جەندىسىدىن بىرنى ھەم قىزىل رەڭ ئالغاچ كېلىڭ، — دەپتۇ ۋە ھەسەننى يەنە بازارغا يولغا سالىپتۇ.

ھەسەن بازاردىن بىر جەندە بىلەن قىزىل رەڭ ئېلىپ كەپتۇ مەلىكە جەندىنى قىزىل رەڭدە بويالغان ھەسەنگە كىيگۈزۈپتۇ، قولىغا سالىغان تۇنۇقۇزۇپ، پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئالدىدا سالىغان چېلىشقا بۇيرۇپتۇ. بۇنداق قىزىل رەڭلىك كىيىم بىلەن ئوردا ئالدىدا سالىغان چېلىشقا كۆڭلى ئۇنمىغان ھەسەن مەلىكىگە يىغلاپتۇ. مەلىكە:

— كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، سىز دادامنىڭ ئوردىسى ئالدىدا تۇرۇپ سالايىنى ئۇزمەي چېلىڭ. ئوردىدىن باشقىلار چىقىپ: «نېمە تىلەيسەن؟» دېسە، «پادىشاھنىڭ ئۇزىدىن تىلەيدىغان نەرسە بار» دەڭ. ئەگەر دادام چىقىپ: «نېمە تىلەيسەن؟ ئاش ـ نانمۇ ياكى تىللامۇ؟» دېسە، «ئۇنداق نەرسىنىڭ لازىمى يوق، مەن قىرىقىنچى ئېغىلدىكى يېيىشىگە بادام مېغىزى يەيدىغان، ئىچىشىگە ئاق كالىنىڭ سۈتىنى ئىچىدىغان، ئالتە ئايلىق يولنى بىر سائەتتە باسىدىغان ئاق ئېتىڭىزنى تىلەيمەن» دەپ تۇرۇۋېلىڭ، — دەپتۇ.

ھەسەن قىزىل جەندىنى كىيىپ، سالايىسىنى چالغىنىچە ئەندىن شاھنىڭ ئوردىسى ئالدىغا كەپتۇ. ئوردا مۇلازىملىرى ئۇنىڭغا ئاش، نان، پۇل ـ پوچەك بەرسە قارامۇ قويماپتۇ.

— نېمە تىلەيسەن؟ قىزىل قەلەندەر، — دەپ سوراپتۇ مۇلازىملار.

— ئەندىن شاھنىڭ ئۇزىدىن تىلەيدىغىنىم بار، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

ئوردا مۇلازىملىرى ئەھۋالنى ئەندىن شاھقا يەتكۈزۈپتۇ. ئەندىن شاھ: «بۇ قەلەندەردە بىر خىسلەت بار ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ، ئۇزى چىقىپتۇ ۋە ھەسەندىن سوراپتۇ:

— سەن نېمە تىلىمەكچى ئىدىڭ؟

— دوئى ئەندىن شاھ، سېنىڭ قىرىقىنچى ئېغىلىڭدىكى يېيىشكە بادام مېغىزى يەيدىغان، ئىچىشىگە ئاق كالىنىڭ سۈتىنى ئىچىدىغان، ئالتە ئايلىق يولنى بىر سائەتتە باسىدىغان ئاق ئېتىڭنى تىلەيمەن، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ ھەسەن.

ئەندىن شاھنىڭ كۆڭلىگە «بۇ قەلەندەر ئەمەس، بەلكى بىر

ئەۋلىيا بولسا كېرەك ، بولمىسا شۇنچە سىرلارنى نەدىن بىلىدۇ ؟ » دېگەن ئوي كېلىپ ، ئاق ئاتنى ئۇنىڭغا بېرىۋېتىپتۇ .

ھەسەن ئاتنى ئېلىپ كۆزنى ئېچىپ - يۇمغىچە مەلىكىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ . مەلىكە ئىككىنچى قېتىم ھەسەننى چىرايلىق كىيىندۈرۈپ ، يەنە دادىسى ئالدىغا بېرىشقا بۇيرۇپتۇ ۋە :

— سىز بۇ قېتىم ئوردىغا بارغاندا ، دادامنىڭ ئالدىدا بىر كىيىك پەيدا بولۇپ ، ئۇنىڭ بېشىغا بىرنى تېپىپلا قاچىدۇ . دادام تەختتىن يىقىلىدۇ . كېيىن ھوشىغا كېلىپ ، «ئاشۇ كىيىكنى كىم تۇتالىسا ، شۇنى ئورنۇمغا پادىشاھ قىلىمەن » دەيدۇ . ئاق ئاتتىن باشقا ھېچنەرسە ئۇ كىيىككە يېتىشەلمەيدۇ . شۇ چاغدا سىز ئاق ئاتنى مىنىپ كىيىكنى تۇتۇپ دادامنىڭ ئالدىغا ئاپىرىسىز . دادام پادىشاھلىقىنى سىزگە بېرىدۇ . سىز ئۇنى قوبۇل قىلماي ، پۇتۇن پادىشاھلىقىنى مېھمانغا چاقىرىپ قويۇپ قايتىپ كېلىڭ ، — دەپتۇ .

ھەسەن مەلىكىنىڭ دېگىنى بويىچە ئوردىغا بېرىپتۇ ، دېگەندەك كىيىكنىڭ شاھنى تەپكىنىگە ئولگۈرۈپتۇ . پادىشاھ ھوشىغا كېلىپ :

— كىم كىيىكنى تۇتۇپ كەلسە ، پادىشاھلىقىنى شۇنىڭغا بېرىمەن ، — دەپتۇ . ھەسەن ئاق ئاتنى مىنىپ ھايت - ھۇيت دېگۈچە كىيىكنى تۇتۇپ كېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ . پادىشاھ ئۆز ۋەدىسى بويىچە پادىشاھلىقىنى ھەسەنگە بەرمەكچى بوپتۇ ، بىراق ھەسەن بۇنى قوبۇل قىلماي ، پادىشاھنى ۋە پۇتۇن شەھەر خەلقىنى ئۆزىنىڭكىگە مېھمانغا چاقىرىپتۇ - دە ، مەلىكىنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەپتۇ . ھەسەن كېلىپ قارىسا ، كونا ئۆيىنىڭ ئورنىدا كاتتا بىر ئوردا تۇرغۇدەك . مەلىكە ھەسەننىڭ ئالدىغا چىقىپ ، مېھمانلارغا قىلىنغان تەييارلىقلارنى ئۇقتۇرۇپتۇ . ھەسەن خاتىرجەم ھالدا يولغا قاراپ تۇرۇپتۇ . ئەمدى گەپنى ئەندىن شاھتىن ئاڭلايلى :

ھەسەن كەتكەندىن كېيىن ئەندىن شاھ يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشلىقلارغىچە ھەممە كىشىنىڭ مېھمانغا بىللە بارىدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ . ئەتىسى پۇتۇن شەھەر خەلقى ھەسەن بىلەن مەلىكىنىڭ ئوردىسىغا مېھمان بولۇپ بېرىپتۇ . شۇنچە كۆپ شەھەر ئەھلى ئاران بىر ئېغىز سارايغا يېرىمىنى ئىگىلەپتۇ . ئېسىل يېمەك - ئىچمەكلەر

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

داستىخاندا ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرۇپتۇ .

مەلىكە ساھىبگۈلجامال مەخسۇس دادىسى ئۈچۈن تەييارلىغان كۈمۈش لېگەنگە خورما تىزىپ ، دادىسى بار مېھمانخانىغا كىرگۈزۈپ تۇ . كۈمۈش لېگەندىكى خورما ئەندىن شاھنىڭ ئالدىغا قويۇلغاندا ئەندىن شاھنىڭ يادىغا قىزى يېتىپتۇ . چۈنكى ، بۇرۇن قىزى كۈمۈش لېگەنده دادىسىغا خورما ئەكىرىپ بېرىدىكەن . ئەندىن شاھ قىزىنىڭ مۇشۇ ئوردىدا بارلىقىنى جەزم قىلىپ ، ئاختۇرۇپ يۈرۈپ ئاخىرى قىزى بىلەن دىدارلىشىپتۇ .

پادىشاھ مۇشۇ سورۇندىلا يەتتە شەھەرنىڭ پادىشاھلىقىنى ھەسەنگە بەرگەنلىكىنى جاكارلاپتۇ . ھەسەننى قەلەندەرلىكتىن پادىشاھ قىلغان پۈتۈنلەي مەلىكە بولغىنى ئۈچۈن ، كىشىلەر ئارىسىدا «ئەرنى ئەر قىلغانمۇ خوتۇن ، ئەرنى يەر قىلغانمۇ خوتۇن» دېگەن تەمسىل قالغانكەن .

مەرۋان بىلەن تەرسا

بۇرۇنقى زاماندا بىر سودىگەر بولۇپ ، ئىسمى زىت ئەنسا ئىكەن . ۋەجى ـ ئوقىتى ئۆزىدىن ئاشىدىغان ، بايلىقتا تەڭدىشى يوق ئىكەن . بىراق ، پەرزەنتى يوق بولۇپ ، ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ كۆڭلى بەكمۇ يېرىم ئىكەن . زىت ئەنسا كېچە ـ كۈندۈز ئاللادىن پەرزەنت تىلەپ يىغلايدىكەن .

بىر كۈنى ئىشىك ئالدىغا بىر قەلەندەر كەپتۇ . ئۇ ، سودىگەرنىڭ يىغلاپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ :

— ئەي سودىگەر ، پۇل ـ ۋەجىڭ ئۆزۈڭدىن ئاشىدۇ ، ھېچ نەرسىدىن غېمىڭ يوق . شۇنداق تۇرۇپ نېمىشقا يىغلايسەن؟ — دەپتۇ .

ئەرزىمەس بىر ئادەمنىڭ گەپ سوزىغىنىغا ئاچچىقى كەلگەن سودىگەر ئۇنچىقماپتۇ . قەلەندەر سۆزىنى داۋام قىپتۇ :

— جاۋاب بەرگىن زىت ئەنسا ، «بايىغا كۈلكە ، يوقسۇلغا يىغا» دېگەن گەپ بار .

قەلەندەرنىڭ سۆزى شۇ يەرگە كەلگەندە ، سودىگەر زىت ئەنسا ئاچچىقىنى باسالماي :

— سەن ئۆز خىلىڭ بىلەن سۆزلەش ، — دەپ قەلەندەرنى ئىككىنى تېپىپتۇ . قەلەندەر كۆلگەن پېتى ئۆز يولىغا كېتىپتۇ . ئەتىسى باشقا بىر قەلەندەر كەپتۇ ۋە سودىگەرنىڭ غەمكىن چىرايىنى كۆرۈپ ، ھېلىقى قەلەندەرنىڭ سۆزىنى ئۆز ئەينى بويىچە تەكرارلاپتۇ . سودىگەر ھەيران بولۇپ ، «تۈنۈگۈن كەلگەن قەلەندەر مۇشۇ سۆزنى ئېيتقانتى ، بۇ قەلەندەرمۇ يەنە شۇ گەپنى دەۋاتىدۇ . مەنمۇ يىغلىشىمدىكى سەۋەبنى دەپ بېرەي ، نېمە زىيىنى بولاتتى» دەپ ئويلاپ :

— مەن ، — دەپتۇ زىت ئەنسا ، — توققۇزى تەل سودىگەر بولسامۇ ، پەرزەنتسىم يوق ، شۇڭا يىغلايمەن .

قەلەندەر سودىگەرنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ - دە :

— مەن ئەتە پەرزەنتنىڭ يولىنى قىلغاچ كېلەيمۇ ؟ — دەپتۇ .

زىت ئەنسا خۇشياقماي ماقۇل بوپتۇ ، قەلەندەرگە ئازراق خەيرى بېرىپ-تۇ . قەلەندەر كېتىپتۇ . كۈن كەچ بولۇپ ، تاڭمۇ ئېتىپتۇ ، ئالدىنقى كۈندىكى قارارىدا ھېلىقى قەلەندەر كەپتۇ ، قوينىدىن ئىككى دانە ئالمىنى ئېلىپ سودىگەرگە سۇنۇپتۇ . ئالما شۇنداق چىرايلىق ، كۆرگەنسېرى كۆرگۈسى كەلگۈدەك ، كۆرۈپ زېرىكمىگۈدەك ئالما ئىكەن .

— ئى زىت ئەنسا ، بۇ ئالمىنى خوتۇنۇڭ يەيدۇ ، سەن قوشكېزەك ئىككى پەرزەنت كۆرىسەن . پەرزەنتىڭنىڭ بىرى ئوغۇل ، بىرى قىز بولىدۇ . ئۇلار 18 ياشقا كىرگەندە مەن كېلىپ قىزىڭنى ئېلىپ كېتىمەن ، ئوغلۇڭ يېنىڭدا قالىدۇ ، رازى بولامسەن ؟— دەپ سوراپتۇ قەلەندەر .

سودىگەر «ياق» دەي دېسە كۆرىدىغان پەرزەنتىگە چىدىماي ، «ماقۇل» دەي دېسە قىزىغا چىدىماي غەمگە پېتىپ ئۇنچىقماپتۇ . قەلەندەر سۆزىنى داۋام قىپتۇ :

— قىزىڭنى بېرىشكە چىدىمىساڭ ، ئالمىنى ئېلىپ كېتىمەن . ئۆمۈر بويى يالغۇز ئۆتىسەن ، — دەپ ئالمىغا قول ئۇزىتىپتۇ ، سودىگەر ئىلتىجا قىلىپ :

— قىزىمنى نەچچە كۈندە بىر ئەكېلىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— ئۈچ كۈندە ، — دەپتۇ قەلەندەر . زىت ئەنسا ماقۇل بوپتۇ . قەلەندەر نامە پۈتۈپ ، سودىگەر زىت ئەنسانىڭ مۆھرىنى باستۇرۇپ

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

يولىغا كېتىپتۇ . ئالمىنى سودىگەرنىڭ خوتۇنى يەپ ئۇزۇن ئۆتمەي قورساق كۆتۈرۈپ ، بىر ئوغۇل ، بىر قىز تۇغۇپتۇ . قىزىنىڭ ئىسمى نى نۇر مەرۋان ، ئوغلىنىڭ ئىسمىنى نۇر مەردان قويۇپتۇ . مۇنداق ئىسمىنى قويۇشمۇ ھېلىقى قەلەندەرنىڭ تاپشۇرۇقى ئىكەن . يىللار ئۆتۈپ نۇر مەرۋان بىلەن نۇر مەردان ئون ياشقا كىرىپتۇ . مەرۋان گۈزەللىكتە تەڭداشسىز ئىكەن . مەردانمۇ شۇنداق چىرايلىق ، قامەت لىك يىگىت بوپتۇ . زىنەت ئەنسا بالىلىرىدىن بىرەممۇ ئايرىلىشقا چىدىمايى ، سودىگەرچىلىكنى تاشلاپ ، نۇر مەرۋان بىلەن نۇر مەردانغا قاراپلا كۈن ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ . مەرۋاننىڭ يېشى ئاشقانسېرى قەلەندەرنىڭ «ئەكېتىمەن» دېگەن سۆزى ئۇنىڭ يادىغا كېلىپ ، بېشىغ تاغ يىقىلىدەكەن ۋە ئۆزىنى باسالماي يىغلاپ سالىدىكەن .

بىر كۈنى زىنەت ئەنسا شەھەرگە كىرىپتۇ ، خوتۇنىغا قىزى بىلەن ئوغلىنى ئۆيدىن چىقارماسلىقنى جېكىلەپتۇ . ئەمما ، نۇر مەرۋاننىڭ چېچىنى تارىماقچى بولغان ئانىسى ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسىنى سوغ كۆتۈرتۈپ سۇغا چىقىرىپتۇ . ئۇلار سۇنى ئېلىپ يانغاندا ، بىر قۇش بىر كېيىكنى قوغلاپ كېلىپ ، نۇر مەرۋانغا يېقىنلا يەردە كېيىكنى تۇتۇۋاپتۇ ـ دە ، باش ـ كۆزىنى چوقىلاشقا باشلاپتۇ . كەينىدىن ئاتلىق ئادەملەر كېلىپ قۇشنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپتۇ . بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن نۇر مەرۋان بىلەن نۇر مەردان سوغىنى قويۇپ ئادەملەرنىڭ ئارىسىغ بېرىپ تاماشا كۆرۈپتۇ . بۇلار پادىشاھ بىلەن بىللە شىكارغا چىققان لەشكەرلەر ئىكەن . بۇ چاغدا پادىشاھ نۇر مەرۋاننى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە ، شۇئان ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ ۋە نۇر مەرۋاندىن كىمنىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى ، ياتلىق بولغان ـ بولمىغانلىقىنى سوراپتۇ . قىز سودىگەر زىنەت ئەنسانىڭ قىزى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپلا ، ئۇياتچانلىق بىلەن سوغىنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ . پادىشاھ ئوردىسىغ قايتىپتۇ . شەھەردىن قايتىپ كەلگەن سودىگەر ئاخشىمى خوتۇنىدىن قىزى يولۇققان ئىشلارنى ئاڭلاپ غەم ـ قايغۇغا پېتىپتۇ .

ئۇچىنچى كۈنى زىنەت ئەنسانى پادىشاھ ئوردىسىغا چاقىرتىپ ، نۇر مەرۋاننى ئۆزىگە خوتۇنلۇققا بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ . ئۇ ئاڭلاج ماقۇل بوپتۇ ۋە ئۆيگە كېلىپ ، بولغان ئەھۋالنى خوتۇن ـ بالىلىرىغا سۆز

لەپتۇ ، قىزىنى باغرىغا بېسىپ ھۆك - ھۆك يىغلاپ تۇرۇپ :

— جېنىم قىزىم ، ئېيتمىغانغا بولمىدى ، بەرمەي دېسەم ئۇ پادىشاھ ئىكەن ، قورقتۇم ، بېرەي دېسەم ، سەن تۇغۇلمىغان ۋاقتىڭدا بىر ئادەم بىلەن قوللىشىپ تىلخەت بەرگەنمەن ، بىر يىلدىن كېيىن ئۇ ئادەمگە نېمە دەپ جاۋاب بېرەرمەن ؟ — دەپتۇ .

— ئۇنداق بولسا دادا ، — دەپ سۆزىنى باشلاپتۇ نۇر مەرۋان ، — پادىشاھ توي قىلىش توغرىسىدا سىزنى يەنە چاقىرتسا ، «قىزىم يېڭى تۇغۇتلۇق ، بۇگۈن ئىككى كۈن بولدى ، ئورنىدىن قوپقاندا بېرەي» دەڭ . شۇ چاغدا پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ سىزگە ھەيۋە قىلىدۇ . پەقەت قورقماڭ . قالدى ئىشلارنى ئۆزۈم رۇسلايمەن ، — دەپ يول كۆرسىتىپتۇ . شۇ كۈنى پادىشاھ زىنەت ئەنسانى چاقىرتىپ ، توي ھەققىدە گەپ ئېچىپتۇ . زىنەت ئەنسا قىزى ئۆگەتكەن گەپنى قىپتۇ . پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ :

— قىزىڭ قانچە ياشقا كىردى ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— بۇ يىل يىگىرمە ياشقا كىردى ، — دەپتۇ زىنەت ئەنسا .

— ئەرگە تەگمەي تۇرۇپ قانداق تۇغۇپ قويدى ؟

— قىزىم ياشلىق قىلىپ قويۇپتۇ ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ زىنەت ئەنسا .

بۇ چاغدا پادىشاھ چاپارمەن ئەۋەتىپ ، نۇر مەرۋاننى ئەكەلدۈرۈپ ، ئەدەپسىزلىك قىلغانلىقى ئۈچۈن دارغا ئېسىشقا بۇيرۇپتۇ . زىنەت ئەنسا «قىزىم قورقۇپ كەتمىسۇن ، ئۆزۈم ئەكىلەي» دەپ يېرىم كۈنلۈك مۆھلەت بېرىشنى ئىلتىجا قىلىپ يېلىنىپ يىغلاپتۇ . پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ . زىنەت ئەنسا ئۆيىگە بېرىپ ، پادىشاھنىڭ دېگەنلىرىنى قالدۇرماي خوتۇنى بىلەن قىزىغا دەپتۇ .

— دادا ، مەندىن قايغۇرماڭلار ، مېنى پادىشاھ ئالدىغا ئېلىپ بېرىڭلار ، — دەپتۇ قىزى .

زىنەت ئەنسا قىزىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ . قىزىنىڭ خۇددى تولۇن ئايدەك جامالىنى كۆرگەن پادىشاھ ھوشىنى يوقىتىپتۇ . قىزىنىڭ ئەدەپسىزلىكىگە غەزىپى ئۆرلەپ خالايىقنى يىغىپ گۇناھكار قىزىنى دارغا ئېسىشنى بۇيرۇپتۇ . چاپارمەنلەر پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بويىچە قىزنى جازا مەيدانغا ئەپچىقىپتۇ . نۇر مەرۋاننى كۆرگەن
كىشى ياش تۆكمەي تۇرالماپتۇ . «مەرۋان دارغا ئېسىلسۇن» دەپ
ئەمىر قىلىنىپتۇ . بۇ چاغدا مەرۋان سول يانچۇقىدىن كاۋىنىڭ ئۇرۇ
قىنى چىقىرىپ كۆرسىتىپ :

— ئەقىللىق شاھىم ، مەن ئۆلۈپ كېتىمەن ، بۇ ئامانەت مەن
بىلەن بىللە كەتمەسۇن . بۇ خاسىيەتلىك ئۇرۇقنى كىم تېرىسا ، ئۇنۇم
كاۋا چۈشىدۇ . كاۋا پىشقاندىن كېيىن ، نېمىنى خالىسا كاۋىدىن شۇ
چىقىدۇ . دادام زىت ئەنسامۇ ئۇرۇق بىلەن باي بولغان . ئەمما
ئۇرۇقنى ئون تۆتتىن يۇز ياشقىچە بولغان ، نىكاھلانغان ، جۈپتىدىن
باشقىغا پەقەت قارىمىغان ئادەم تېرىسا ، ئۇرۇق ئۆز خاسىيىتىنى
كۆرسىتىدۇ . بۇنداق شەرتنى ھازىرلىمىغان ئادەم تېرىسا ، كاۋا پىش
قاندىن كېيىن ، ئىچىدىن سانسىز يىلان ، چايان ، ھەرە چىقىپ چاقى
دۇ ، ئۇ ئادەم ئۆلىدۇ ، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ .

خالايىقنىڭ ھەممىسى يەتتە ياشتىن يېشىغىچە بېشىدىن
ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلىشىپ ، ھېچكىم ئۇن چىقارماپتۇ .

— ئەي نۇر مەرۋان ، شۇ گېپىڭ راستمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ
پادىشاھ .

— ئەقىللىق شاھىم ، ئېيتقاندەك بولمىسا ، يەتمىش ئىككى ئۆ
لادىمغىچە دارغا ئېسىپ شەرمىسار قىلسىلا ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ
قىز ، بۇ چاغدا پادىشاھ :

— كىم بۇ ئۇرۇقنى تېرىيدۇ ؟ تېز جاۋاب بېرىڭلار ! — دەپ
ۋارقىراپتۇ . خالايىق ئۇن چىقارماپتۇ . پادىشاھ بىردەم كۈتۈپتۇ
ئىككىنچى قېتىم يەنە :

— تېرىيدىغان ئادەم بارمۇ ـ يوق ؟ — دەپ جار سالىتۇ . خالايىق

— ئۇلۇغ شاھىمىز ، سىلى توغرا كەلمىسىلە ، بىزنىڭ شەرتىمىز
توغرا كەلمەيدىكەن ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ . پادىشاھنىڭ بېشى تۆۋەن
چۈشۈپ كېتىپتۇ ۋە :

— ھەممىڭلار قايتىڭلار ! — دەپ ۋارقىراپتۇ . مەرۋاننى زىندانغا
تاشلاشنى بۇيرۇپتۇ . ئۇچىنچى كۈنى مەرۋاننى سوراققا ئېلىپ چىقىپ
تۇ . پادىشاھ :

— ئەي قىز ، نېمىشقا ئەدەپسىزلىك قىلىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ .

— ئەقىللىق پادىشاھىم ، ئەدەپسىزلىك ئۆزلۈكىمدىن ئەمەس ، كىشىلەر زورلۇق قىلدى ، ئاجىز كەلدىم . مەنغۇ قىز بالا ئىكەنمەن ، ئاشۇ خالايىققا قارىسىلا ، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ .

سۆزلەشكە گەپ تاپالمىغان پادىشاھ مەرۋانىنى قويۇپ بېرىپتۇ . قىزنىڭ سالامەت قالغانلىقىنى كۆرگەن ئاتا ـ ئانىسى بىلەن مەرۋان تولىمۇ خۇشال بوپتۇ . ئاردىدىن ئىككى ئاي ئۆتۈپ مەرۋاننى پادىشاھ چاقىرتىپتۇ .

— ئەي گۈزەللەرنىڭ گۈزىلى ، سېنى خوتۇنلۇققا ئالماقچىمەن ، نېمە دەيسەنكىن ، — دەپتۇ پادىشاھ .

قىز قوشۇلۇپ ، ئۈچ كۈندىن كېيىن كېلىدىغانلىقىنى ، قالدى پاراڭنى شۇ چاغدا قىلىشىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قايتىپ كېتىپتۇ . قىز ئۆيىگە كېلىپ جاھاندىكى ئەڭ تاتلىق نەرسىلەرنى يىغىپ توقاچ پىشۇ-رۇپ ، ئۈچ كۈندىن كېيىن پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئالغاچ بېرىپتۇ . پادىشاھ ئۇ توقاچلارنى يەپتۇ ۋە قىزغا رەھمەت ئېيتىپ ، ئۆمرىدە بۇنداق تاتلىق نان كۆرمىگەنلىكىنى ، توقاچنىڭ تاتلىقلىقىغا ھېچ نەرسە تەڭ كەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ .

— توغرا ، — دەپتۇ قىز ، — تاتلىقلىقتا ئادەم سۆتىگە ھېچ نەرسە توغرا كەلمەيدۇ .

پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ : «جاللات !» دەپ ۋارقىراپتۇ . جاللاتلار تەخ بولۇپتۇ .

— قانداق ئادەمنىڭ سۆتى؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ پادىشاھ . قىز كۈلۈپ تۇرۇپ :

— مېنىڭ سۆتۈم ، — دەپتۇ .

— سەن مېنى ئەخماق قىپسەن ، كاللاڭنى ئالىمەن ، — دەپتۇ پادىشاھ .

— ئاق سۈت بەرگەن ئادەمنىڭ كاللىسىنى ئالىدىغان بولسىلا ، ئاۋۋال ئانىلىرىنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ ، ئاندىن مېنىڭ كاللامنى ئالىسىلا . چۈنكى مەن ئىككىنچى ئانىلىرى بولۇپ قالدىم ، — دەپتۇ قىز قاقاقلاپ كۈلۈپ .

ئۇلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىازمىلار ئامبىرى

پادىشاھنىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپ ، قىزنى ئۆيىگە قايتۇرۇپتۇ . ئارد ىدىن بىر قانچە كۈن ئۆتۈپتۇ . پادىشاھ قىزنىڭ گۈزەل ئاي جامالىنى ئەقىل - پاراسىتىنى ئەسلەپ ئولتۇرسا ، مەيدىسىنى «چىم» قىلىپ بىر نەرسە چېقىپتۇ . قولىنى سالسا ، بۇغدايدەك بىر بۇرگە ئىكەن چاپارمەننى سودىگەر زىت ئەنسانى ئەكىلىشكە بۇيرۇپتۇ . زىت ئەنسا قاتتىق تەشۋىشكە چۈشۈپ ، ئوردىغا كەپتۇ .

— ئاچ قولۇڭنى ، — دەپتۇ پادىشاھ ، زىت ئەنسا دەرھال قولىنى ئېچىپتۇ . پادىشاھ :

— بۇ ساڭا ئامانەت ، — دەپ ئۇنىڭ ئالىقىنىغا بۇرگىنى سېلىپ قويۇپتۇ . بۇ ئىشتىن ھەيران بولغان زىت ئەنسا يىغلىغانچە ئۆيىگە كېلىپ ، بولغان ئىشلارنى خوتۇن - بالىلىرىغا سۆزلەپ بېرىپ ، قولىدىكى بۇرگىنى كۆرسىتىپتۇ . نۇر مەرۋان ئوتتۇز چارەك ئاش پاتقۇدەك بىر ساندۇق راسلاشنى ئېيتىپتۇ . ئاتىسى ساندۇق ياسىتىپ- تۇ . بۇنىڭغا بۇغداي كېپەكنى تولدۇرۇپ ، بۇرگىنى ساندۇققا سو- لاپ ، ئاغزىنى مەھكەم ئېتىپ ئۆي ئىچىگە توختىتىپتۇ . قىز دادىسىغا قاراپ :

— دادا ، پادىشاھنىڭ بۇ ئىشى ئاخىرقى بىر سىناق . قايسى كۈنى ئامانەتنى تاپشۇر دېسە ، ساندۇقى بىلەن قايتۇرىمىز خالاس ، — دەپ جېكىلەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خاتىرجەم بىر يىلنى ئۆتكۈزۈپتۇ . نۇر مەرۋان توپتوغرا 18 ياشقا كىرگەندە ھېلىقى قەلەندەر كەپتۇ . زىت ئەنسا خېلى قېرىپ قاپتۇ . لېكىن قەلەندەرنىڭ زىت ئەنسا بىلەن كۆرۈشكىنىگە بىر كېچە ئۆتكەندەك بىلىنىپتۇ .

— ھەي سودىگەر ، ۋەدىمىز بويىچە نۇر مەرۋاننى ئېلىپ كەتكىلى كەلدىم ، — دەپتۇ قەلەندەر ۋە ئۇنىڭ تىلخېتىنى كۆرسىتىپتۇ . زىت ئەنسا لام - جىم دېمەي ، نۇر مەرۋاننى چاقىرىپ باغرىغا تېڭىپ يىغلاپتۇ . شۇ ئارىدا قەلەندەر مەرۋاننىڭ قولىنى تۇتۇپ ئېلىپ مېڭىپ- تۇ . زىت ئەنسا نۇر مەرۋانغا چىدىيالماي ، بىر كۆزىدىن ياش ، بىر كۆزىدىن قان ئاققۇزۇپ يىغلاپ قاپتۇ . قەلەندەر نۇر مەرۋاننى بىر تاغدىكى غارغا ئەكىرىپتۇ ، غار ئىچىدە سانسىز ئادەمنىڭ قۇرۇق كاللىسى بىلەن پۈت - قوللىرى دۆۋىلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن

مەرۋان ئاھ ئۇرۇپ : «جەنىم دادا ، مېنى مۇشۇنداق ئادەم ئۇچۇن ، مۇشۇ كۇنگە ئاتاپ باققان بولغىيمىدىڭ» دەپ ئۇن سېلىپ يىغلاپ كېتىپ بارسا ، غار ئىچىدىن بىر ئاتنىڭ كىشنىگىنى ئاڭلىنىپتۇ . مەرۋان ئاتنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ . بۇ چاغدا قەلەندەر يەتتىنچى غاردىن چىقىپ سەككىزىنچى غارغا قەدەم قويغانىكەن .

— ئەي قىز ، سەنمۇ ئون كۇندىن كېيىن قۇرۇق چوقا بولىسەن ، تېز بول ، ماڭا مەن ، — دەپتۇ ئات . قىز دەرھال مىنىپتۇ . ئات غاردىن چىقىپلا چېپىپتۇ . قەلەندەر بۇنى تۇيماي ، قىرىق بىرىنچى غارغا كىرىپ ، غار ئىچىنى تۇزەشتۇرۇش بىلەن بولۇپ كېتىپتۇ . ئات چېپىپ كېتىۋېتىپ قىزغا ماۋۇلارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ .

قەلەندەر سۇرىتىگە كىرىۋالغان ئادەم ئەسلىدە يەتتە باشلىق يالما-ۋۇز بولۇپ ، 18 ياشقا تولغان قىزلارنىڭ قېنىنى شوراپ كۇن كەچۇ-رىدىكەن . قاچان قىزنىڭ قېنى تۇگەپ ئۆلسە ، جەسىتىنى سېھىر — جادۇ بىلەن ئالمىغا ئايلاندۇرۇپ ، ئۇنى پەرزەنت يۇزى كۆرمەي دىل-خەستىلىكتە قالغان ئايالغا يېگۇزۇپ ھامىلىدار قىلىپ ، تۇغۇلغان قىز 18 ياشقا كىرگەندە ئېلىپ كېتىپ قېنىنى شورايدىكەن . قىزلارنىڭ قېنىنى قانچە جىق ئىچسە ، ئۇنىڭ سېھىر ـ جادۇسى شۇنچە كۇچىيە-دىكەن . نۇر مەرۋان غار ئىچىدە كۆرگەن سۆڭەكلەر ئاشۇنداق قىزلار-نىڭ سۆڭەكلىرى ئىكەن . ئىشنىڭ تېگىگە يەتكەن مەرۋان قار — يامغۇر ياش تۆكۈپ كېتىپ بارسا ، كەينى تەرەپتىن يوغان بىر قۇش ئۇچۇپ كېلىۋاتقۇدەك . مەرۋان بۇ ئىشنى ئانغا ئېيتقانىكەن ، ئات بىر قاراپلا ئۇنىڭ قۇش سۇرىتىگە كىرىپ ئۆزلىرىنى قوغلاپ كېلىۋاتقان يالماۋۇز ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ ـ دە ، مەرۋانغا :

— چېچىڭغا ئاسقان لېنتاڭنى تاشلا ، — دەپتۇ . مەرۋان لېنتىنى تاشلاپتۇ . شۇنداق بىر ئوت پەيدا بوپتۇكى ، قۇش ھەر قانچە قىلىپمۇ ئوتتىن قۇتۇلالماي قاناتلىرى كۆيۈپ يەرگە چۇشۇپتۇ . يالماۋۇز قىيا-پىتىنى ئۆزگەرتىپ يەنە قوغلاپتۇ .

— ئادەمگە ئوخشاش بىر نەرسە يېقىنلاشتى ، — دەپتۇ قىز .

— ئەينەكنى تاشلا ، — دەپتۇ ئات .

مەرۋان يانچۇقىدىن ئەينەكنى ئېلىپ تاشلاپتۇ . ئات بىلەن يالما-

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار تاميىرى

ۋۇز ئوتتۇرىسىدا بىر تاغ پەيدا بوپتۇ . يالماۋۇز چىشىنى سۇغۇرۇپ تاشنى تېشىپ يەنە قوغلاپتۇ .

— يەنە كەلدى ، — دەپتۇ قىز .

— قۇيرۇقۇمدىن يەتتە تال قىل يۇلۇپ تاشلا ، — دەپتۇ ئات . مەرۋان ئاتنىڭ دېگىنىنى قىپتۇ . ئاتنىڭ قىلى يىلانغا ئايلىنىپ يالما-ۋۇز بىلەن ئېلىشىپتۇ . ئۇلار خېلىلا ئۇزراپ كېتىپتۇ ـ دە ، ئات سولغا بۇرۇلۇپ يىراقلاپ كەينىگە يېنىپ قېچىپتۇ . يالماۋۇز ئېزىقىپ كېتىپتۇ . ئات بىلەن مەرۋان ئون نەچچە كۈن قېچىپ بىر شەھەرگە كەپتۇ . مەرۋان ئاتقا ، ئۆزىگە يېمەكلىك ۋە بىر قۇر ئەرەنچە كىيىم سېتىۋېلىپ ، ئوغۇل بالىدەك كىيىنىپ يولىنى داۋام قىپتۇ . يەنە ئون نەچچە كۈن يول يۈرۈپ باشقا مەملىكەتكە چىقىپ كېتىپتۇ . بىر چوڭ شەھەرگە چۈشۈپ تاماق يەپ ، ئۆستەڭ بويىغا كېلىپ ئاتقا ئوت بە-رىپ ، ئۆزى دەرەخكە يۆلىنىپ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ ئولتۇرسا :

— ھارمىغايسىز ، — دەپ ھاردۇق سوراپتۇ بىر مويسىپت . مەرۋان چۆچۈپ يان تەرىپىگە قاراپ ، سالاپەتلىك بىر مويسىپتنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، سالامىغا سالام قايتۇرۇپتۇ .

— يىراق ئەلدىن كەلگەن ئوخشايسىز ، — دەپتۇ ھېلىقى ئادەم مەرۋانغا .

— شۇنداق ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مەرۋان .

بۇ ئادەم مەرۋاننى ئۆيىگە تەكلىپ قىپتۇ ھەم ئىسمىنىڭ ۋەزىر سىپا ئىكەنلىكى ، شاھ ئوردىسىدا ئىشلەيدىغانلىقى ، ئۆيدە تىكەندەك بىر ئوغلى بارلىقىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ . مەرۋاننىڭ ئىسمە-نى ، نەدىن كەلگەنلىكىنى ، كىمنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى سوراپتۇ . مەرۋان ئۆز ئىسمىنى يوشۇرۇپ «مەردانە» دەپتۇ ، قالدى گەپلەرنى يوشۇرۇپتۇ . ۋەزىر سىپا مەرۋاننى ئوبدان مېھمان قىلغاندىن كېيىن ، بىرقانچە ئاي ئوغلى بىلەن ئۇلپەت بولۇپ تۇرۇشنى ئىلتىجا قىپتۇ ، مەرۋان ماقۇل بوپتۇ... «ئۆز يۇرتۇمدا پادىشاھتىن قېچىپ يالماۋۇزغا تۇتۇلۇپتىمەن ، بۇ جايدىن كەتسەم ، نەگە بېرىپ ، نەدە تۇرىمەن . ۋەزىر كەت دېگۈچە تۇراي» دېگەن ئويغا كەلگەن مەرۋان ۋەزىرنىڭ ئوغلى

بىلەن ئويناپ - كۆلۈپ ئالتە ئاينى ئۆتكۈزۈپتۇ .

ۋەزىرنىڭ ئوغلىنىڭ ئىسمى تەرسا ئىكەن . تەرسامۇ قامەتلىك ، كېلىشكەن ، چىرايلىق يىگىت بولۇپ ، مەرۋان بىلەن ئىككىسى بىر-بىرىگە بەك ئامراق بولۇپ كېتىپتۇ . كىيىم- كېچەك ، يېمەك - ئىچمىكى ئوخشاش ئىكەن ، مەرۋان تېخىمۇ گۈزەللىشىپ بىر كۆرگەن كىشى ھەيران قالغۇدەك بولۇپ كېتىپتۇ . بىر كۈنى تەرسا بىلەن مەرۋان مەي ئىچىپ بىر ئاز مەست بولۇپ قاپتۇ . ئۇلار بىر ھۈجرىدا ياتىدىكەن . تەرسانىڭ مەستلىكى يېشىلىپ ئۇيقۇدىن ئويغىنىپتۇ . قا-رىسا ، چىراغ ئۆچۈرۈلمىگەن ، مەرۋان ئۇستىگە يېپىنغان يېپىنچىنى ئېچىۋەتكەن ئىكەن . ئىچ كىيىمىنىڭ تۈگمىسى يېشىلىپ كەتكەچكە . سۈتتەك ئاپئاق كۆكسىدە ئالمىدەك دومبىيىپ تۇرغان ئەمچەكلىرىنى كۆرۈپ تەرسا ھەيران قاپتۇ - دە ، قايتا - قايتا قاراپتۇ . ئەھۋال يەنىلا شۇنداق . تاڭ ئېتىپتۇ . شۇندىن باشلاپ تەرسا كەم سۆز ۋە غەمكىن بولۇپ قاپتۇ . ۋەزىر سىپا ئەر - خوتۇن بۇنىڭدىن كۆپ قايغۇرۇپتۇ ۋە داۋالىتىپ كۆرۈپتۇ . بىراق ، تەرسا ئاخىرى تەكىيە تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ . ۋەزىرنىڭ قىلمىغان ئىشى ، ئويلىمىغان چارىسى قالماپتۇ . تەرسانىڭ مەرۋاننى كۆرسە ، كۆڭلى بىر ئاز ئېچىلىدىكەن . بولمىسا ياش تۆكۈشتىن باشقىنى بىلمەيدىكەن . ۋەزىر سىپانىڭ خوتۇ-نى بىر كۈنى ئېرىگە مۇنداق مەسلىھەت بېرىپتۇ :

— ئوغلىمىز بىلەن بىللە يۇرگەن مەردانە دېگەن يىگىت ئەر ئەمەس ، ئايال بولۇشى مۇمكىن . چۈنكى ، بىر كۈنى سىيگەن يېرىگە قارىسام ، خۇددى ئايال سىيگەندەك تۇرىدۇ . ئوغلىمىز ئۇنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ قېلىپ ، ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ يۈر-مىسۇن يەنە ،— دەپتۇ .

ۋەزىر ئۇنچىقماپتۇ . خوتۇنى بىرنەچچە ئادەمنى يىغىپ قوغۇن-تاۋۇز يېگۈزۈپ ، ئاندىن ئۇزۇنغا سىيىشتە بەسلەشتۈرمەكچى بوپتۇ . مەرۋان بۇ ئەھۋالنى ئانقا مەلۇم قىپتۇ .

— ئۇنداق بولسا ، — دەپتۇ ئات ، — بىر دانە قومۇش تېپىپ ، شۇنىڭ بىلەن سىيسەڭ چانايدۇ .

قىز ئات دېگەندەك قىلىپ ، ھەممەيلەندىن يېرىم غۇلاچ يىراقتا

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار تاميىرى

سىيىپتۇ . يېڭىلگەن تەرسانىڭ ئانىسى نۇرغۇن ياش يىگىتنى يىغىپ مەي قۇيۇپ ، بەزمە ئۆتكۈزمەكچى بوپتۇ . مەرۋان بۇ ئەھۋالنى ئاڭقا مەلۇپ قىپتۇ . «ئىچىۋەر» دەپتۇ ئات . مەرۋان دېگەندەك ئىچىپ ئېغىر مەست بوپتۇ . مۇلازىملار ئۇنى مېھمانخانىغا ئەپچىقىپ كىيىم-كېچەكلىرىنى سالدۇرۇپ ، ئۇنىڭ ئايال ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ تەرساغا ئېيتىپتۇ . تەرسانىڭ خۇشلۇقتا يۇرىكى يېرىلغۇدەك بوپتۇ . ئۇچ كۈندىن كېيىن ، مەرۋانغا ئۇنىڭ ئايال ئىكەنلىكىنىڭ گۇۋاھ - ئىسپاتلىرىنى ئۇقتۇرۇپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئون نەچچە كۈن تويى مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ ، مەرۋاننى تەرساغا ئېلىپ بېرىپتۇ . ئىككىلەن بىر - بىرىنى جېنىدىن ئەزىز كۆرۈپ ، مىڭ ياشقا كىرسىمۇ قانمىغۇدەك ئىشتىياقتا تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ .

بىر يىلدىن كېيىن مەرۋان قورساق كۆتۈرۈپتۇ . مەرۋانغا سەكىكىز ئاي بولدى دېگەندە ، تەرسانىڭ باشقا مەملىكەتتىكى تاغىسى ئوغلىنى ئۆيلىمەكچى بولۇپ باغاق ئەۋەتكەن ئىكەن ، تەرسا ئۆيىدىكىلەرگە ۋاكالىتەن يولغا راۋان بوپتۇ . توققۇز ئاي بولدى دېگەندە ، مەرۋان قوشكېزەك بىر ئوغۇل ، بىر قىز تۇغۇپتۇ . سىپا ئەر - خوتۇن بەكمۇ خۇشال بوپتۇ . ئارىدىن ئىككى ئاي ئۆتۈپتۇ ، تەرسا كەلمەپتۇ . ۋەزىر سىپا قايغۇرۇپ ، مەرۋاننىڭ بىر ئوغۇل ، بىر قىز تۇغۇپ بەرگەنلىكىنى خەتكە يېزىپ چاپارمەندىن ئەۋەتىپتۇ .

ئەمدى گەپنى يالماۋۇزدىن ئاڭلايلى :

يەتتە باشلىق يالماۋۇز مەرۋاننى تاپالماي ، سودىگەر زىت ئەنسانىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ . ئاڭغىچە پادىشاھ : «قىزىڭنى مەندىن يوشۇرۇپ قاچۇرۇۋەتتىڭ» دەپ زىت ئەنسانى زىندانغا تاشلىغان ئىكەن . يالماۋۇز زىت ئەنسانىڭ ھالىدىن خەۋەر تېپىپ ، مەرۋاننىڭ ئانىسىنى تاشقا ، نۇر مەرداننى ئىتقا ، مال - ۋاران ، ئۆي - ئىمارەتلىرىنى توپىغا ئايلاندۇرۇۋېتىپ ، مەرۋاننى ئىزدەپ جاھان كېزىپ يۇرۇپتۇ . شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ ئالدىغا چاپارمەن ئۇچراپ قاپتۇ . ئۇ خۇش بولۇپ ، چاپارمەننىڭ ئالدىغا بىر ئاشخانا پەيدا قىپتۇ ۋە ئۆزى ئاشپەز قىياپىتىگە كىرىپ چاپارمەننى كۈتۈۋاپتۇ . چاپارمەنگە دورا بىھوشتىن سېيىپ بىر تەخسە مانتا بېرىپتۇ . چاپارمەن يەپلا جايىغا يىقىلىپتۇ .

يالماۋۇز چاپارمەننىڭ يانچۇقىدىن خەتنى ئېلىپ مۇنداق ئۆزگەرتىپتۇ : «ئوغلۇم تەرسا ، سەن كەتكەندىن كېيىن خوتۇنۇڭ بىزگە بوي بەرمەي ، سېنىڭ يۈزۈڭگە ئاياغ قويدى . خەلقىئالەم ئالدىدا مالامەتكە قېلىپ يۈزىمىزنى ئېلىپ يۈرەلمىدۇق» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن قەغەزنى بويىاپ ، چاپارمەننىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويۇپتۇ . چاپارمەن ئەتىسى يولنى داۋام قىلىپ ، خەتنى تەرساغا تاپشۇرۇپتۇ . تەرسا خەتنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولۇپ يىغلاپتۇ - دە ، پات ئارىدا باردىغانلىقى ھەققىدە ئاتىسىغا خەت يېزىپتۇ . چاپارمەن ھېلىقى ئاشخانىغا كېلىپ تاماق يەپ يەنە يىقىلىپتۇ . يالماۋۇز چاپارمەننىڭ يانچۇقىدىكى خەتنى ئېلىپ يىرتىۋېتىپ ، يەنە مۇنداق خەت يېزىپتۇ :

«ئاتا ، تاغامنىڭ يېنىغا كېلىپ ، شۇنداق بىر قىزغا ئۇچراشتىمكى بەكمۇ گۈزەل ، جاھاندا تەڭدىشى يوق ، قېشىڭغا باراي دېسەم ، بۇ خوتۇننىڭ كۈنداشلىقىدىن قورقتۇم . ئەگەر مەرۋاننى ئۆيدىن ھەيدەپ چىقارساڭ يۈرتقا بارىمەن ، بولمىسا بارمايمەن ، قايسى كۈنى ھەيدەپ چىقىرىدىغانلىقىڭنى ئاڭلىسام ، شۇنىڭغا ئۇلگۈرۈپ يولغا چىقىمەن . ئوغلۇڭ تەرسا» .

يالماۋۇز ياسالما خەتنى چاپارمەننىڭ يانچۇقىغا ساپتۇ . ئەتىسى چاپارمەن ھوشىغا كېلىپ يولنى داۋام قىلىپ ، ۋەزىر سېپاغا ئوغلىنىڭ خېتىنى تاپشۇرۇپتۇ . ئۇلار خەتنى ئېلىپ تولا يىغلاپ ئۇنى ئۆچۈپتۇ . بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان مەرۋان ئىككى بالىسىنى باغرىغا تېڭىپ : «ئاھ تەڭرىم ، ئىككى تىلسىزنى كۆتۈرۈپ قايسى يۈرتلاردا بويۇن قىسىپ ، نېمە كۈنلەرنى كۆرەرمەن ؟» دەپ مۇڭ - زارىنى تۆكۈپ ، ۋەزىر سېپانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئايىغىغا يىقىلىپ :

— جېنىم ئاتا ، سىلەر ياش تۆكمەڭلار ، بۇ كۆڭۈل ئازارچىلىقى ، غېرىبچىلىق ، دىل ئازابى مېنىڭ بىلەن بىللە كەتسۇن ، — دەپ پەرياد چېكىپتۇ . نائىلاج قالغان ۋەزىر سېپا بىر ئاتقا پۇل ، ئاش - ئوزۇق ئارتىپ ، يەنە بىر ئاتقا ئىككى بالىنى بۆشۈك بىلەن ئىككى تەرەپكە ئارتىپ يولغا ساپتۇ . يالماۋۇز شەكلىنى ئۆزگەرتىپ ، چاپارمەننىڭ كەينىدىن ۋەزىر سېپانىڭ ئۆيىگە كېلىپ بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن خەۋەر تاپقان ئىكەن . مەرۋان يولغا چىققاندىن كېيىن ئارقىسى-

ئۇلار گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

دىن ئەگىشىپ ئۇچ كۈن بىللە مېڭىپتۇ . ئۇچىنچى كۈنى چۈش مەزگىلىدە ، مەرۋاننىڭ بالىلىرى قاتتىق يىغلاپ كېتىپتۇ . ئاتىلارنى باغلاپ ، بالىلىرىنى ئېمىتىپ ئولتۇرسا ، يالماۋۇز زىت ئەنسانىڭ ئۆيىدىن مەرۋاننى ئېلىپ ماڭغان چاغدىكى قىياپىتىگە كېلىپ قاقاقلاپ كۈلۈپ : «مەرۋان ، مېنى تونۇدۇڭمۇ ؟» دەپتۇ . مەرۋاننىڭ يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ ئۇنچىقماپتۇ . يالماۋۇز :

— ئاخىر سېنى ئىزدەپ تاپتىم . ئەمدى ھەرگىز مەندىن قۇتۇلالمايسەن ، — دەپ ئاغزىدىن ئوت چىقىرىپ ، مەرۋاننىڭ ۋاپادار ئېتىنى كۆيدۈرۈپ كۈلگە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ . ئاندىن :

— ئەي مەرۋان ، قاچمىغان بولساڭ ، تىرىك قالاتتىڭ . ئەمدى كۈندە بىر قېتىم قېنىڭنى ئىچىمەن . قېنىڭ تۇگىگەندە ئۆلۈسەن ، ئۆلگەندىن كېيىن گۆشۈڭنى يەپ ، سۆڭىكىڭنى ئاسمانغا پۈركۈپ ، زېمىندا بىر تال تۇكۇڭنى قويمايمەن . يا بولمىسا سېھرىي جادۇ قىلىپ ، بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ ، قىيامەتكىچە قىينايمەن ! — دەپ جار ساپتۇ . مەرۋان قاتتىق قورقۇپتۇ ، ئاخىرى ئۇ :

— ئۇنداق بولسا ، بىر كۈن ماڭساڭ بىر شەھەرگە بارمىسىز . ئاندىن خالىغىنىڭنى قىل — دەپ يېلىنىپتۇ . يالماۋۇز ماقۇل بوپتۇ . يېرىم كۈن يول مېڭىپ ، يالماۋۇز «بۆشۈك تېڭىلغان ئاتنى يەيمەن» دەپ تۇرۇۋاپتۇ . مەرۋان ئىككى بالىسىنى قۇچىقىغا ئېلىۋاپتۇ ، يالماۋۇز ئاتنى يەپتۇ . ناماز ۋاقتىغا يېقىن ئۇلار شەھەرگە كەپتۇ . شەھەر بەكمۇ چوڭ ھەم چىرايلىق ئىكەن . شەھەر ئوتتۇرىسىدا چوڭ بىر كۆل بار ئىكەن . مەرۋان كۆلنىڭ سۈيىنى قانغۇچە ئىچىپتۇ ، بالىلىرىغمۇ ئىچكۈزۈپتۇ . ئاشۇ نارەسىدىلەرنىڭ يالماۋۇزغا يەم بولۇپ كېتىشىگە كۆزى قىيمىغان مەرۋان يامغۇردەك ياش تۆكۈپ :

— ئەي يالماۋۇز ، ماڭا رەھىم قىلمىساڭمۇ ، ئىككى تىلسىز پەرزەنتىمگە رەھىم قىل ، — دەپ ئىلتىجا قىپتۇ .

— ياق ، رەھىم دېگەننى بىلمەيمەن ، — دەپتۇ يالماۋۇز .

— مەيلى ، — دەپتۇ مەرۋان ، — ئىككى بالام نېمە بولىدۇ ؟

— ئىككى بالاڭ سەن نېمە بولساڭ ، شۇ بولىدۇ ، — دەپتۇ يالماۋۇز .

مەرۋان يىغلاپ تۇرۇپ ، ئۆزى ۋە بالىلىرىنى مۇشۇ كۆلنىڭ بويىدا ئۆسكەن چىنارغا ئايلاندۇرۇپ قويۇشنى ئىلتىجا قىپتۇ . يالما-ۋۇز ماقۇل بوپتۇ .

كەچ كىرىپ ئەل ئايىغى جىمجىتپتۇ . نۇر مەرۋان كۆڭلىكىنى يىرتىپ «چىنارغا ئايلانغان مەرۋان» دېگەن خەت شەكلىگە كەلتۇرۇپ ، چاپىنىنىڭ پېشىگە تىكىۋاپتۇ . ھايال ئۆتمەي مەرۋان چىنارغا ئايلا-نىپتۇ . ئىككى بالىسى ئىككى ياندىن ئۆسۈپ چىققان نۆۋەي شاخقا ، كىيىملىرى چىنارنىڭ قوۋزىقىغا ئايلىنىپتۇ . تاڭ ئاتقاندا كىشىلەر كۆرۈپ ياقىلىرىنى چىشلىشىپ ، ھەرخىل ئويلاردا بوپتۇ . شۇ كۈندىن باشلاپ دەرد ـ ئەلەم چەككەنلەر ، بېشىغا ئېغىر كۈن كەلگەنلەر دەرد-ئەلىمىنى چىنارغا تۆكۈپ ، چىنارغا ئېسىلىپ يىغلايدىغا بوپتۇ . بۇ چىنارنىڭ نامى ـ نىشانى ھەممە يەرگە تارقاپ ، ئەل ئاغزىدا ھېكايە-چۆچەككە ئايلىنىپ قاپتۇ .

ئەمدى تەرسادىن گەپ ئاڭلايلى :

تەرسا توينىڭ مېھماندارچىلىقىنى تۈگىتىپ ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ . تەرسانىڭ دادىسى بىلەن ئانىسى ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ يىغلاپتۇ . مەرۋاننىڭ چىقىپ ھال سورىمىغىنىنى كۆرگەن تەرسا : «مەرۋان كېسەلمۇ ياكى ئۆيدە يوقمۇ ؟ » دەپ سوراپتۇ . بولغان ئەھۋال-نى سۆزلەشكە پېتىنالمىغان ئاتا ـ ئانا ئۆزىنى باسالماي يىغلاشتىن توختىماپتۇ . بۇ ئەھۋالدىن ھەيران قالغان تەرسا ، نېمە ئۈچۈن يىغلا-دىغانلىقلىرىنى سوراپ قىستاپتۇ . ۋەزىر سىپا چاپارمەن ئېلىپ كەل-گەن خەتنى تەرساغا بېرىپ ، خەتكە ئاساسەن مەرۋاننى ئۆيدىن ھەيدە-ۋەتكەنلىكىنى بايان قىپتۇ . تەرسا خەتنى ئوقۇپ بولۇپ ، ئۆيدىكىلەر ئۆزىگە ئەۋەتكەن خەتنى ئاتىسىغا بېرىپتۇ . ۋەزىر سىپا خەتنى ئوقۇپ غەزىپى ئۆرلەپتۇ . چاپارمەننى چاقىرىپ نېمە سەۋەبتىن ئۆزگەرتكەنلە-كىنى سوراۋشتە قىپتۇ ۋە چاپارمەننىڭ بوينىغا قىلىچنى قويۇپ تۇ-رۇپ ، بىر ئېغىز گەپنى يوشۇرسا پۈتىدىن بېشىغىچە قىيما ـ چىيما قىلىپ توغرايدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ . چاپارمەن ئۆزىنى ۋەزىرنىڭ ئايە-غىغا تاشلاپ ، تەرسانىڭ يېنىغا بېرىپ كەلگۈچە يولدا بولغان ئىشلارنى بىرمۇ بىر بايان قىپتۇ ۋە گۇناھىنى تىلەپ يىغلاپتۇ . مەرۋاننىڭ

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سەۋەبسىز ھەيدەلگەنلىكىنى چۈشەنگەن ۋەزىر سىپا ، تەرسا ھەم ئانىسى پۈشايمان قىلىپ يىغلىشىپتۇ . ۋەزىر سىپا كۆڭۈللۈك ئائىلىنى كۆڭۈلسىزلىككە ئايلاندۇرغان بارلىق گۇناھنى چاپارمەنگە ئارتىپ ، ئۇنى قىلىچ بىلەن چاناپ قىيما - چىيما قىلىۋەتىپتۇ . تەرسا ئۆيدە ئۇچ كۈن تۇرۇپتۇ . خوتۇنى مەرۋانغا زادىلا چىدىيالماپتۇ . ئاتا - ئانىسىغا مەرۋاننى ئىزدەپ باردىغانلىقىنى ، ئۆلمەي ھايات بولسا تاپماي قويماي-دىغانلىقىنى ئېيتىپ ، يول تەييارلىقىنى قىلىپ ، ئاتلىق يولغا راۋان بوپتۇ .

تەرسا نۇرغۇن يوللارنى بېسىپ ، تاغ - داۋانلاردىن ئېشىپتۇ ، چۆل - جەزىرىلەرنى كېزىپتۇ . مەرۋاننى تاپالماپتۇ . ئۇچ يىل ئىزدەپ پۈل - ۋەجى تۈگەپ ، ئات ۋە ياخشى كىيىملىرىنى سېتىپ خەجلەپتۇ . كۈنلەر ئۆتكەنسېرى ھېچنېمىسى قالماي ، تىلەمچىلىك قىلىپ يولنى داۋام قىلىپ ، يەنە بىر يىلنى ئۆتكۈزۈپتۇ ، ئاخىرى مەرۋان چىنارغا ئايلانغان شەھەرگە يېتىپ كەپتۇ . شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ كۆل ۋە كۆلگە ياراشقان ئېگىز چىنارنى كۆرۈپ ، كۆلدىن قانغۇدەك سۇ ئىچىپتۇ ، غىزالىنىپتۇ . ئاندىن سايىسىدا ئارام ئالماقچى بولۇپ چىنارغا يۆلىنىپ كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ . ئۇ چۈشىدە مەرۋاننى كۆرۈپتۇ . مەرۋان ئىككى بالىسىنى يېتىلەپ تەرسانىڭ ئالدىغا كە-لىپ ، ئۆزىنى ئۇنىڭ قۇچىقىغا تاشلاپ : «سۆيۈملۈك پاناھگاھىم ، بالدۇررىاق كەلگەن بولسىڭىز ، مۇنداق سەرسان بولماس ئىدىم . سىز-دىن باشقا پاناھىم بولمىغانلىقتىن ، يالماۋۇز مېنى ئاجىز تېپىپ چىنارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى» دەپ تەرسانى قۇچاقلاپ ، قانغۇدەك سۆيۈپ-تۇ . ئىككى بالىسى ئىككى تەرەپتىن كېلىپ بوينىغا ئېسىلىپ ، يۈز-گە يۈزىنى سۈرتۈپ كۆز يېشى قىلىشىپتۇ . تەرسا ئويغىنىپ دەس ئورنىدىن قوپۇپ : «مەرۋان ، ئاھ مەرۋان !» دەپ ۋارقىراپتۇ . ئەترا-پىغا قارىسا ھېچكىم يوق . ئەس - ھوشىنى بىلىپ چىنارغا ئېسىلىپ ، ئۆزىنى توختىتالماي ھۆڭ - ھۆڭ يىغلاپتۇ . تەرسانىڭ بۇ ھالىنى كۆرگەن كىشىلەر تەرسانىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپ كېتىپتۇ . كىشىلەر ئۇنىڭدىن نېمىشقا يىغلايدىغانلىقىنى سوراپتۇ . تەرسا بېشىغا كەلگەن دەرد - ئەلەملەرنى ۋە ئۆزىنىڭ كۆرگەن چۈشىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ .

كىشىلەرنىڭ رەھمى كېلىپ ، بۇ كۆلنىڭ بويىدا ئىلگىرى چىنار يوقلۇقىنى ، چىنار پەيدا بولغىلى 4 ـ 5 يىل بولغانلىقىنى ئېيتىپتۇ . تەرسا تېخىمۇ ئۆزىنى ئۇرۇپ چىنارنى قۇچاقلاپ يىغلاپتۇ . كىشىلەر تەسەللى ، خاتىرە ئېيتىپتۇ . تەرسا مەرۋانىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە قانداق چارە بارلىقىنى خالايىقتىن يېلىنىپ سوراپتۇ . كىشىلەر مۇشۇ شەھەرنىڭ چېتىدە بىر ئادەمنىڭ بارلىقىنى ، ئۇ ئادەمنىڭ ھەممە سېھرىي ئەپسۇنلارنى بىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ . تەرسا يېشىنى سۈرتۈپ ، ھېلىقى ئادەمنىڭ يېنىغا بېرىپ ئايىغىغا يىقىلىپ ، بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ ، خوتۇنى مەرۋانىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بېرىشنى ئىلتىجا قىلىپ پەرياد چېكىپتۇ . ئۇ ئادەم ئەپسۇن ئوقۇپ ھەرقانداق ئىشقا چارە قىلالايدىغانلىقىنى ، لېكىن يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ سېھرىگە ئاجىزلىق قىلىدىغانلىقىنى ، كۈن چىقىشتا بىر تاغ بولۇپ ، شۇ تاغدا بىر شەيخ بارلىقىنى ، ئۇ شەيخنىڭ قولىدىن ھېچ ئىش قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى ، شەيخنىڭ يېنىغا ئالتە ئايدا بارغىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ . تەرسا ئۇ ئادەم بىلەن خوشلىشىپ شەيخنىڭ قېشىغا مېڭىپتۇ . ھېرىپ ـ چارچاپتۇ . پۇتلىرى تېشىلىپ يېغىر بولۇپتۇ . شۇنداقتىمۇ مېڭىشنى داۋاملاشتۇرۇپ ئاخىر شەيخنى تېپىپتۇ . شەيخ كۆھىقاپتىكى پەرىزات پادىشاھىدىن باشقا ھېچقانداق ئادەم يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ سېھرىگەر تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ ، دۇئا ـ تەكبىر قىلىپ ، تەرسانى كۆھىقاپقا يولغا سالىپتۇ . تەرسا ئالتە ئاي يول مېڭىپتۇ ، يىغلاپتۇ ، قاقشاپتۇ . كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئالدىغا بىر قېرى ئادەم ئۇچراپتۇ . تەرسا ئۇ ئادەمنىڭ ئايىغىغا ئۆزىنى تاشلاپ ، ھال ـ ئەھۋالىنى ئېيتىپ ، كۆھىقاپنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى ، يەنە نەچچە كۈندە بارىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىشنى ئىلتىجا قىپتۇ .

— ھەي ئوغلۇم ، — دەپتۇ بوۋاي ، — سەن خەتەرلىك يولغا كىرىپ قاپسەن ، خەير ، ئاق يوللۇق بولغىن . مۇنۇ ھاسىنى ئال . ئالدىڭدا ئوت دەرياسى بار ، كۆۋرۈك قىلىپ ئۆتەرسەن ، مۇنۇ ئۈزۈكنى پەرىزات شەھىرىگە بارغاندا قولۇڭغا سالساڭ ، پەرىزاتنىڭ كۆزى چاقناپ سېنى كۆرەلمەيدۇ . توسالغۇغا ئۇچرىماي كۆھىقاپقا كىرىپ ،

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

پادىشاھ بىلەن بىخەتەر كۆرۈشمىسەن . پەرىزات پادىشاھىغا ھاسىنى كۆرسەت ، ھالىڭغا يېتىدۇ .

بوۋاي شۇنداق دەپلا ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ . تەرسا ئايلاپ يول مېڭىپ ئوت دەرياسىغا كەپتۇ ، قولىدىكى ھاسىنى دەريا‌غا تاشلاپتۇ ، ئوت ئۆچۈپتۇ . تەرسا ئوت دەرياسىدىن ئۆتۈپ ، ھاسىنى تاپىنىپ يولنى داۋام قىپتۇ ۋە قانچىلىك يول ماڭغانلىقىنى ، قانچىلىك ئەلەم چەككەن-لىكىنى بىلمەي كۆھقاپقا يېتىپ بېرىپتۇ . يانچۇقىدىن ئۈزۈكنى ئېلىپ قولىغا سېلىپ ھېچقانداق توسالغۇغا ئۇچرىماي پەرىزات پادىشا-ھىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ - دە ، ئۈزۈكنى ئېلىۋېتىپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ، ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپتۇ . پادىشاھ تەرسادىن ھال - ئەھۋال سوراپ :

— خىزىر نەبى ئۇچرىغاندا خىزىردىن مۇرادىڭنى تىلىگەن بول-ساڭ ، بۇنچە ئاۋارە بولمىغان بولاتتىڭ . خەير ، كېرەك يوق ، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ .

— ئۇلۇغ پادىشاھىم ، خىزىر ئۇچرىغان بولسا ئايىغىغا يىقىلىپ دەرد - پىغانىمنى تۆكۈۋالغان بولار ئىدىم ، — دەپ يىغلاپتۇ .

پەرىزات پادىشاھى قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— قولۇڭدىكى بۇ ھاسا خىزىرنىڭ ھاسىسى . بۇ ھاسا بولمىسا ئوت دەرياسىدىن ئۆتۈشۈڭ ، قولۇڭدىكى ئۈزۈكنى خىزىر بەرمىگەن بولسا ، مېنىڭ قېشىمغا كېلىشىڭ مۇمكىن ئەمەس ئىدى ، — دەپ تەرسانى ياخشى غىزالاندۇرۇپ مېھمان قىپتۇ ۋە بىرنەچچە كۈن ئارام ئالدۇرۇپتۇ . ئاندىن بىر دانە ئوقيانى بېرىپ :

— سەن يالماۋۇزنىڭ تىلسىمات شەھىرىگە بارغىن ، ئۇ شەھەر-نىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ بىر كۆل بار ، كۆلنىڭ سۈيى پۇراقلىق ، بەكمۇ شېرىن ، ئۇ كۆلدە چوڭ بىر لەھەڭ بېلىق ياشايدۇ . بېلىقنىڭ ئىچىدە بىر قارا مۇشۇك ، مۇشۇكنىڭ بوينىدا ئېسىقلىق قىرىق ئىككى ئاچقۇ بار . ئۇ تىلسىمات شەھىرى بەك يىراق ، مېڭىپ بېرىشىڭ مۇمكىن ئەمەس . مېنىپ بارغىلى بىر ئات بېرىمەن . ھاجىتىڭ راۋا بولغاندىن كېيىن ، ئوت دەريا‌سىغا بېرىپ ئاتنى قويۇپ بەر . بىر قۇتا سۇ بېرىمەن ، كۆلگە تۆكسەڭ ، لەھەڭ مەست بولۇپ لەيلەيدۇ . ئۇنىڭ

قارىنىنى يارسالىق قارا مۇشۇك سەكرەپ چىقىپ ژارقىراپ قاچىدۇ . ئوقيا بىلەن ئېتىپ ، ئاچقۇنى ئېلىپ تىلسىمات شەھىرىگە كىرىسەن . قىرىق ئىككى ئېغىزلىق ئۆي بار . ئۇنىڭ ھەممىسىدە تامغا بىر تالدىن يا ئوقى قاداقلىق ، ھەممىسىنى سۇندۇرۇپ تاشلايسەن . قىرىق ئىكىكىنچى ئۆيگە كىرسەڭ بىر كەپتەر ئۇچالماي چۆرگىلەۋاتقانلىقىنى كۆرىسەن . كەپتەرنى تۇتۇپ خەنجەر بىلەن يەتتە پارە قىل ، شۇ چاغدا دۇنيادىكى سېھىر - جادۇ ، يالماۋۇزنىڭ تىلسىمات شەھىرى بۇزۇلۇپ ، ھەممە نەرسە ، جۇملىدىن خوتۇنۇڭ مەرۋانمۇ ئۆز ئەسلىگە كېلىدۇ ، — دەپتۇ .

تەرسا پەرىزات پادىشاھنىڭ دېگىنى بويىچە ئاتقا مىنىپ تىلسىمات شەھىرىگە كەپتۇ . كۆلنى ئىزدەپ تېپىپ قۇتىدىكى سۇنى تۆكۈپتۇ . كۆلنىڭ سۇيى ژاراقلاپ قاياناشقا باشلاپتۇ . بىردەمدىن كېيىن لەھەڭ لەيلەپ چىقىپتۇ . لەھەڭنىڭ قورسىقىغى يارغان ئىكەن ، قارا مۇشۇك سەكرەپ چىقىپ ، مىياۋلاپ ژارقىراپ قېچىپتۇ . تەرسا مۇشۇكنى ئوقيا بىلەن ئېتىپ تۇتۇپ ، بويىندىكى ئاچقۇلارنى ئېلىۋاپتۇ . يالماۋۇزنىڭ تىلسىمات شەھىرىگە كىرىپ ، قىرىق ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ قۇلۇپىنى ، قاداقلىق يا ئوقلىرىنى سۇندۇرۇپ ، كەپتەرنى يەتتە پارە قىلىپ تاشلاپتۇ . شۇ چاغدا قاتتىق بوران چىقىپ ، ھەممە يەرنى قارا تۇتەك قاپلاپ قاراڭغۇلۇق بېسىپتۇ . ھاۋا گۈلدۈرلەپ ، يامغۇر يېغىپ ، يەر تەۋرەپ شەھەر ئىچىنى قاتتىق گۈلدۈرماما ئاۋازى قاپلاپتۇ . بوران توختاپتۇ ، قاراڭغۇلۇق سۇزۇلۇپ يورۇقچىلىققا ئايلىنىپتۇ . قورقۇپ كەتكەن تەرسا ئەتراپىغا قارىسا ، كۆز يەتكۈسىز چۆل - جەزىرىنى كۆرۈپتۇ . يالماۋۇزنىڭ تىلسىمات شەھىرىنى يوقاتقىنىغا خۇرسەن بولغان تەرسا پەرىزات پادىشاھى بەرگەن ئاتقا مىنىپ ئوت دەريا سىنىڭ بويىغا كېلىپ ، ئاتنىڭ باش - كۆزىنى سىلاپ نۇرغۇن رەھمەت ئېيتىپ ، ئاتنى كۆھقاپقا يولغا سېلىپ قويۇپ ئۆزى قايتىپ تۇ ، مەرۋان ھاسا ئارقىلىق ئوت دەريا سىدىن ئۆتۈپ سېھىرلەنگەن شەھەرگە كەپتۇ . قارىسا كۆلنىڭ بويىدىكى چىنار يوق ئىكەن ، تەرسا خۇشال بولۇپ كىشىلەردىن سۇرۇشتە قىلسا ، مەرۋان ئۆز ئەكسىگە كېلىپ ، بۇندىن سەككىز يىل ئىلگىرى ئېرىنىڭ ئىزدەپ كېلىپ

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

چىنارغا ئېسىلىپ يىغلاپ يوق بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ ، شۇ ۋاپادار ئېرىنى تاپمىغۇچە ئىزدەشتىن توختىمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئىككى بالىسىنى يېتىلەپ شەھەردىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . تەرسا خالايىققا رەھمەت ئېيتىپ ، مەرۋاننى ئىزدەپ يولغا راۋان بوپتۇ .

ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى مەرۋاندىن ئىشتىمىز :

مەرۋان يولىنى كېچە ـ كۈندۈز داۋاملاشتۇرۇپ ، ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپتۇ . يولى يېرىملاشقاندا : «ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە نېمە دەپ بارارمەن ؟ ئۇلار مېنى ھەيدەپ چىقىرىۋەتكەن تۇرسا» دەپ ئىككى بالىسىنى باغرىغا بېسىپ يىغلاپتۇ . ئاخىرى : «ۋەزىرنىڭ ئوغلى مېنى جېنىدىن ئارتۇق كۆرمىسە ، ئىزدەپ يۇرمەيتتى» دەپ ئويلاپ ، ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە بېرىش نىيىتىگە كېلىپ ، بالىلىرىنى يېتىلەپ يولنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ . شۇ چاغدا ئالدىدا بىر ئات پەيدا بوپتۇ ۋە كۆزىدىن مۇنچاقتەك ياش تۆكۈپ : «ئەي مەرۋان ، سەن بىلەن مېنىڭ كۆرمىگەن كۈنىمىز قالمىدى . ئۆز ئەكسىمگە كەلدىم ، ماڭا مىنگىن» دەپتۇ . مەرۋان ئاتنى تونۇپ ، ئاتنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ ، كۆرگەن كۈنلىرىنى سۆزلەپ يىغلاپتۇ . ئات بىلەن مۇڭ ـ زارىنى تۆكۈشۈپتۇ ، ئاندىن ئاتقا مىنىپتۇ . ئات ئۇچۇپ بىر قانچە ئون كۈنلۈك يولنى بىردەمدە تۈگىتىپ ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە كەپتۇ . ۋەزىرنىڭ خوتۇنى بالىسى تەرسا ئۇچۇن تولا يىغلاپ كۆزى تۆتۈلۈپ قالغانكەن ، مەرۋاننىڭ بوينىغا ئېسىلىپ ، نەۋرىلىرىنى باغرىغا بېسىپ پەريات چېكىپتۇ . ۋەزىر سىپا ئوغلىنىڭ دەردىدە جۇدەپ ئاغرىقچان بولۇپ قالغانكەن . بۇلار ھال ، مۇڭلىرىنى تۆكۈشۈپ ، مەرۋاننى غىزالاندۇرۇپ ياخشى كۈتۈۋاپتۇ . ۋەزىر سىپا ئوغلىنىڭ ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنىگە ئون ئىككى يىل بولغانلىقىنى ، شۇندىن بېرى ئۆلۈك ياكى تىرىك خەۋىرىنى ئالالمىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . ئاردىدىن بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن مەرۋان ئېرى تەرسانى ئىزدەشكە ۋەزىردىن ئىجازەت سوراپتۇ ، ۋەزىر ماقۇل بوپتۇ . مەرۋان ئىككى بالىسىنى قېينىاتىسىنىڭ يېنىدا قويۇپ ، ئۇچار ئېتىنى مىنىپ يولىغا راۋان بوپتۇ . تەرسا مەرۋاننى ئىزدەشتىن توختىماي ، ئىلگىرى ـ ئاخىرى ئىزى چۈشمىگەن يۇرت ـ شەھەرلەر-

گە قەدەم قويۇپتۇ . مەرۋان ئۇچار ئېتىنى مىنىپ كۈنلۈكى بىر قانچە يۇرت - شەھەرنى كېزىپ ئاخىرى بىر شەھەردىن تەرسانى تېپىپتۇ . ئىككىسى ھال - مۇڭلىرىنى تۆكۈشۈپ خۇشال بولۇشۇپتۇ . مەرۋان تەرسانى ياخشى كىيىندۈرۈپ ، بىر قانچە كۈن شۇ شەھەردە ئارام ئالدۇرۇپتۇ . ئاندىن ۋەزىر سىپانىڭ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ . تەرسانىڭ ئاتا - ئانىسى بەكمۇ خۇرسەن بوپتۇ . ئۇلار يەپ - ئىچىپ ، ئويناپ - كۈلۈپتۇ . تەرسانىڭ ئانىسى : «كۆزۈم كۆرگەن بولسا دىدا-رىڭلارغا قاراپ تويۇۋالاتتىم» دەپ زارلىنىپتۇ . تەرسا ئېلىپ كەلگەن ھاسىسىنى ئانىسىنىڭ كۆزىگە سۈرتكەن ئىكەن . دەرھال ئانىسىنىڭ كۆزى ئېچىلىپتۇ . بەخت ئۇستىگە بەخت قوشۇلۇپ ، ۋەزىرنىڭ ئۆيى-دىكىلەر خۇشال - خۇرام ئۆتۈپتۇ .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە تەرسا مەرۋاننىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ . مەرۋان :

— ئاتا - ئانام ھەم بىر ئىنىم بار ئىدى . شۇلارنى ئويلاۋاتىمەن . ئاتام زىت ئەنسا ماڭا زادىلا چىدىمايتتى . ئون ئىككى يىلدىن بېرى قانداق ھاللارغا گىرىپتار بولغاندۇ ؟ — دەپ ئۆكسۈپ ياش تۆكۈپتۇ . تەرسانىڭ رەھىمى كېلىپ :

— ئاتا - ئانىڭىزنىڭ ئالدىغا ئاپىراي ، يىغلىماڭ ، — دەپ مەرۋاننىڭ كۆز يېشىنى سۈرتۈپتۇ . مەرۋان ئېرىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى تاشلاپ :

— قانداقمۇ سىزنى ئاۋارە قىلغۇم كەلسۇن ، مېنى دەپ ئون ئىككى يىل چەككەن ئازابىڭىزمۇ يېتەر ، — دەپ يىغلاپتۇ . مەرۋاننىڭ بۇ ھالىنى كۆرگەن تەرسا ئاتىسىدىن رۇخسەت ئېلىپ زىت ئەنسانىڭ قېشىغا بارماقچى بولۇپ مەرۋان ۋە ئىككى بالىسىنى ئېلىپ بىر قانچە ئاي يول يۈرۈپ زىت ئەنسانىڭ ئۆيىگە كەپتۇ . يالماۋۇز يوقالغاندىن كېيىن زىت ئەنسانىڭ مال - مۈلكى ، ئۆي - ئىمارەتلىرى ۋە مەرۋان-نىڭ ئانىسى ، ئىنىسى ئەكسىگە كەلگەن ئىكەن . ئۇلار خۇشاللىقتىن مەرۋانغا ئۆزىنى ئېتىپ يىغلاپتۇ . مەرۋان ئانىسى ۋە ئىنىسىگە تەسەل-لى ئېيتىپ ، ھەممەيلەننى ئاشۇنداق سېھرىي جادۇغا ئايلاندۇرغان يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئىكەنلىكىنى ، تەرسانىڭ ئۇنى يوقىتىپ ، ھەم-

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

مەيلەننى غەمدىن خالاس قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . مەرۋاننىڭ ئانىسى ۋە مەرۋان تەرسالغا مىڭ رەھمەت ئېيتىپتۇ . مەرۋان ئاتىسىنىڭ زىت ئەنسانى سوراپتۇ .

— ئاھ ، جېنىم قىزىم ، سەن كەتكەندىن كېيىن پادىشاھ : «قىزىڭنى مەندىن قاچۇرۇپ يوق قىلىۋەتتىڭ» دەپ دادامنى زىندانغا تاشلاپ چىقارمىدى ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئانىسى . مەرۋان پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، ئون ئىككى يىللىق جەبىر - جاپالىرىنى ۋە يەتتە باشلىق يالماۋۇزنىڭ كەلتۇرگەن ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى بىر - بىر لەپ بايان قىلىپ يىغلاپتۇ . قىزنىڭ دەرد - ئەلىمىدىن خەۋەر تاپقان پادىشاھنىڭ رەھىمى كېلىپ ، زىت ئەنسانى زىندانىدىن چىقىرىپتۇ . ئاتا - بالا كۆرۈشۈپ ، خۇشال - خۇرام ياشاپتۇ . تەرسا خوتۇنى مەرۋان ۋە ئىككى بالىسى بىلەن ھەر يىلى بىرقانچە ئاي زىت ئەنسانىڭ يېنىدا تۇرسا ، بىر قانچە ئاي سىپانىڭ يېنىدا تۇرۇپ ، ئۇچار ئاتنى ئۆزلىرىگە ھەمراھ قىلىپ ، ئاتا - ئانىلىرىنى رەنجىتمەي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ .

36 سوئال

ئۆتكەن زاماندا سۇللۇغ دېگەن شەھەردە كاتتا بىر سودىگەر بولغان ئىكەن . ئۇ مال - دۇنياسىنىڭ كۆپلۈكىدىن ساننى بىلمەيدىكەن . ئۇنىڭ دۇنيادىكى بارلىق مەملىكەتلەردە كارۋانسارايلىرى ، سارايلاردا قۇل - دېھقانلىرى بار ئىكەن . سودىگەرنىڭ ھەممە بايلىقىدىن ئېشىپ چۈشىدىغان بىر بايلىقى بار ئىكەن ، ئۇ بولسىمۇ ئوغلى ئابدۇنەبى ئىكەن .

ئابدۇنەبى شۇنداق بىر ئىنسان ئىكەنكى ، دۇنيادىكى بىلىم - ھۈنەرنىڭ ھەممىسىنى پىششىق بىلىدىكەن . ئابدۇنەبى چوڭ بولۇپ دادىسىغا يارەملىشىپ سودا - سېتىق ئىشلىرىنى پۈختا ئىگىلىگەندىن كېيىن ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە سەپەر قىلىش ئىستىكى چۈشۈپتۇ . ئۇ دادىسىغا :

— ئەي مېھرىبان دادا ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئۆز يۇرتۇمدىن چىقماي سودا قىلدىم . خۇدايىم ساقلار ، بىراق قازايىقەدەر يېتىپ خۇدا سىزدىن ئامانەتنى ئالغاندا سودا ئىشلىرى ماڭا قالىدۇ . شۇڭا ، سىز -

نىڭ بارىگىزدا كۆزۈمنى پىشۇرۇپ ، ئەقلىمنى ئاشۇراي دەيمەن . رۇخسەت قىلسىگىز ، باشقا مەملىكەتلەرگە بېرىپ سودا - سېتىق قىلىپ كېلەي ، — دەپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان سودىگەر بىر ھازا ئويلانغاندىن كېيىن :

— ياخشى ئويلاپسەن ، قېنى قايسى مەملىكەتكە بارماي دەيسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— چىن ماچىنغا بارايمىكىن دەيمەن ، — دەپتۇ ئوغلى .

شۇنداق قىلىپ ، ئابدۇنەبى چىن ماچىنغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ . ئۇنىڭ ئىلىپ ماڭغىنى تاۋار - دۇردۇن ، شايى - ئەتلەس بولماستىن ، بەلكى ساپلا كىتاب ئىكەن .

ئەمدى گەپنى چىن مەملىكەتلىرىدىن ئاڭلايلى :

چىن مەملىكىتىدە مەھمۇد شاھ دەپ ئاتالمىش بىر پادىشاھ بولغان ئىكەن . ئۇ پادىشاھنىڭ مەلىكە مېھرىنىڭ ئىسىملىك بىر قىزى بار ئىكەن ، بۇ قىزمۇ سودىگەر ئابدۇنەبىگە ئوخشاش بىلىملىك قىز ئىكەن ، قىز بويىغا يەتكەندە بىر كۈنى بىر چۈش كۆرۈپتۇ . چۈشىدە بىر تاغنىڭ ئۈستىدە تۇرغۇدەكمىش ، ئەتراپىدا ھەرخىل گۈل - گىياھلار بار ئىمىش . ئۇ گۈللەردىن بىر دەستە گۈل تىزىپ پۈراي دەپ تۇرۇشىغا ، تۇيۇقسىز ھاۋادىن بىر قۇش ئۇچۇپ كېلىپ قىزنى قامالاپ ئاسمانغا كۆتۈرۈلەي دەپ تۇرۇشىغا ، گۈللەر ئارىسىدىن بىر يىگىت چىقىپ قىزنى قۇشنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلدۇرۇپ قالغۇدەكمىش ۋە قىزغا قاراپ : «ئەي مەلىكەم ، ئەگەر ياتلىق بولۇشنى خالىسىڭىز ، سىزگە جۈپ بولۇشنى خالىغان كىشىدىن 36 سوئال سوراڭ . سوئالىڭىزغا جاۋاب بېرەلمىسە ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىمەستىن بىلىم ئىلىشقا دالالەت قىلىپ يولغا سالغايسىز » دەپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ . مەلىكە چۆچۈپ ئويغانسا كۆرگىنى چۈش ئىكەن .

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، باشقا مەملىكەتلەردىن نۇرغۇن شاھزادىلەر مەلىكە مېھرىنىيانىڭ داڭقىنى ئاڭلاپ ، ئەلچى ئەۋەتىپتۇ . لېكىن ئۇ شاھزادىلەرنىڭ ئەلچىلىرى مەلىكىنىڭ 36 سوئالى تۈگۈل تۆت سوئالىغىمۇ جاۋاب بېرەلمەپتۇ . ئەسلىي ئىش مۇنداق بولغانىكەن : مەلىكە ھېلىقى چۈشىدىن كېيىن قانداق ئەلچى كېلىشتىن

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

قەتئىينەزەر ، ئالدى بىلەن ئۇ كىشىنى كۆزدىن كەچۈرىدىكەن . بۇنى
دىن مەقسەت چۈشىدە كۆرگەن ھېلىقى يىگىتنى ئوڭىدا كۆرۈۋېلى
ئىكەن . چۈنكى مەلىكە مېھرىنىڭ ئۇ يىگىتنىڭ ئوتىدا پۈچۈلىنىپ
ھېچ ماجالى قالمىغان ئىكەن . شۇڭا «شۇ يىگىت كېلىپ قالسا ئەجە
ئەمەس» دەپ ھەرقانداق ئەلچىنى ئۆز كۆزىدىن كەچۈرۈپ ئاندە
سوئال سورايدىكەن .

ھەپتە ئۆتۈپتۇ ، ئاي ئۆتۈپتۇ . ئاخىرىدىن ئالتە ئاي ئۆتكەندە
مەلىكە ئۆز ھۇجرىسىدا ئولتۇرسا ، بىر كىپىنەك كىرىپ كەپتۇ ھە
بىردىنلا زۇۋانغا كېلىپ مەلىكىگە قاراپ : «ئەي مەلىكەم ، سۈللۈ
شەھىرىدىن بىر سودىگەر كەپتۇ . ئۇنىڭ ئېلىپ كەلگەن مالىلىرى
ئىنتايىن كۆپ بولسىمۇ ، لېكىن ساپلا كىتاب ئىكەن . سىز چۈشىڭىز
دە كۆرگەن يىگىت شۇ بولمىسۇن يەنە» دەپتۇ .

سودىگەر ئابدۇنەبىمۇ مەلىكىنىڭ داڭقىنى يول بويى ئاڭلاپ
مەلىكىگە غايىبانە ئاشىق بولۇپ قالغانىكەن . شۇڭا كۆڭلىدە مەلىكە
نىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىپ ، ئۇنى ئۆز ئەمرىگە ئېلىشنى ئويلاپ
كەلگەنىكەن .

سودىگەر ئابدۇنەبى مەلىكىنىڭ شەھىرىگە كەلگەن ھامان مەھمۇ
شاھنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ مەلىكىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىدىغانلىقى
نى ئېيتىپتۇ ھەمدە جاۋاب بېرىشكە تەييارلىنىپتۇ . مەلىكە ئابدۇنەبى
نىڭ بوي ـ تۇرقىغا ، چىرايى شەكلىگە قاراپ ، چۈشىدە ئۆزىنى
قۇشنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇۋالغان يىگىتنىڭ دەل ئۆزى ئىكەنلىكى
نى سېزىپتۇ ـ دە :

— ئەي سودىگەر ، مەن سەندىن 36 سوئال سورايمەن ، ئەگە
جاۋاب بېرەلىسەڭ پۈتۈن توي چىقىمىنى ئۆزۈم تارتىپ ، مەملىكە
تىمگە 40 كېچە ـ كۈندۈز توي ـ تاماشا قىلىپ بېرىپ ، ئەمرىڭگە
ئۆتىمەن . جاۋاب بېرەلمىسەڭ مالىلىرىڭنى نىسىگە ئېلىپ ، ئۆزۈڭنى
زىندانغا تاشلايمەن . بۇنىڭغا نېمە دەيسەن ؟ — دەپتۇ .

— خوپ دېگىنىڭىزچە بولسۇن ، مەن رازى . قېنى سوئالىڭىزنى
باشلاڭ . قۇلىقىم سىزدە ، — دەپتۇ يىگىت .

مەلىكە سوئالىنى باشلاپتۇ :

— پادىشاھ نېمە بىلەن ئۇلۇغلىنىدۇ؟
— خەلقپەرۋەرلىك بىلەن.
— پادىشاھ قانداق ئىشتا زاۋال تاپىدۇ؟
— نەپسانىيەتچىلىك بىلەن.
— قانداق كىشى ئەڭ كۆچلۈك بولىدۇ؟
— بىلىملىك كىشى.
— قايسى ئىش پۈقرالىرىنى پادىشاھتىن يۈز ئۆرۈتىدۇ؟
— تەسلىمچىلىك.
— قانداق كىشى جېنى چىقماي تۇرۇپ ئۆلىدۇ؟
— يالغانچى.
— قانداق ئادەم ئاسان قېرىيدۇ؟
— خوتۇنى ئۇرۇشقاق ئەر، ئېرى يالغانچى خوتۇن.
— قانداق ئىش ئادەمنىڭ ئابرۇيىنى ئۆستۈرىدۇ؟
— ئاجىزلارنىڭ بېشىنى سىلاش.
— قايسى ئىش ئادەمنى كىشىلەردىن يىراقلاشتۇرىدۇ؟
— چېقىمچىلىق.
— قانداق قىلغاندا سودىگەر رونىق تاپىدۇ؟
— باھادا ئادىل بولغاندا.
— قانداق ئىش ئوردىنىڭ بەرىكىتىنى قاچۇرىدۇ؟
— ھارام سودا.
— قانداق ئادەم ھەقىقىي بولىدۇ؟
— ئۆز ئېلىگە سادىق ئادەم.
— قانداق كىشى دوستلۇققا يارىمايدۇ؟
— دوستىنىڭ سىرىنى ئاشكارىلايدىغان كىشى.
— ئىنسانىنىڭ پەزىلىتى نېمە بىلەن ئۆلچىنىدۇ؟
— ئەخلاق بىلەن.
— ئادەمنىڭ قىممىتى نېمىدە؟
— بىلىمدە.
— قايسى ئىشنىڭ چېكى يوق؟
— ئەل ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنىڭ.

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار تامبىرى

— دۇنيانى نېمە قېرىتىدۇ؟
— پىتنە ـ ئىغۋا.
— ئادەم ئۆچۈن ئەڭ قايغۇلۇق كۈن قايسى؟
— ئۆزى ياخشى كۆرگەن نەرسىدىن ئايرىلغان كۈن.
— ئاياللار ئۆچۈن ئەڭ مۇقەددەس ئىش قايسى؟
— ئىپپەت ـ نومۇسىنى ساقلاش.
— ئاياللارنى نېمە چاكىنىلاشتۇرىدۇ؟
— ھەددىدىن ئارتۇق شاللاقلىق.
— قىز ـ يىگىتلەرنىڭ خۇشاللىق كۈنى قايسى؟
— توي قىلسا ئۇسال شەرىتىنى ئىچكەن كېچە.
— قانداق ئىش ئادەمنىڭ يۈزىنى چۈشۈرىدۇ؟
— ئاچ كۆزلۈك.
— قانداق تاماق ئەڭ لەززەتلىك؟
— ئۆزى ئەجىر سىڭدۈرۈپ يىگەن تاماق.
— ئادەم نېمە بىلەن ئۇلۇغلىنىدۇ؟
— يېڭىلىق يارىتىش بىلەن.
— ئادەمنى نېمە زەئىپلەشتۈرىدۇ؟
— خۇراپىيلىق.
— قانداق كىشى ئەڭ ئېسىل كىشىلەردۇر؟
— ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغان كىشىلەر.

مەلىكە سوئال سوراپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، كۆڭلىدە سودىگە ئابدۇنەبىگە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن مۇھەببەت توغرىسىدا سوئال سوراپتۇ:

— ئادەمنىڭ ياشىشى نېمە بىلەن؟
— مۇھەببەت بىلەن.
— مۇھەببەت دېگەن نېمە؟
— چىن دىلىدىن ياخشى كۆرمەك.
— مۇھەببەتنىڭ ئاچقۇچى نېمە؟
— ۋاپا قىلماق.
— قانداق مۇھەببەت ئەڭ ساپ بولىدۇ؟

— ھەر ئىككى تەرەپ ىبر - بىرىنى ياخشى كۆرگەن مۇھەببەت .
— قىز - يىگىتلەرنىڭ مۇھەببىتىنى نېمە ئاجىزلاشتۇرىدۇ ؟
— ئېغىر تويلۇق .
— ئائىلە قانداق قىلغاندا روناق تاپىدۇ ؟
— ئەر - ئايال ئىناق بولغاندا .
مەلىكە مېھرىئاي ئابدۇنەبىدىن سورايدىغان سوئال تاپالماي قاپ-تۇ . بۇنى سەزگەن ۋەزىرلەردىن بىرى مەلىكىگە ئىشارەت بېرىپ ، ئۆزىنىڭ بىر قانچە سوئال سورايدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپتۇ . بۇنى بىل-گەن مەلىكە مېھرىئاي ئابدۇنەبىگە قاراپ :
— ئەي سودىگەر ، ھازىرغىچە سورىغان سوئاللىرىمغا توغرا جا-ۋاب بەردىڭىز ، قالغان سوئالنى ۋەزىرلەر سورايدۇ . بۇنىڭغا نېمە دەيسىز ؟ — دەپتۇ .
— بولىدۇ ، — دەپتۇ ئابدۇنەبى تەمكىنلىك بىلەن .
ھېلىقى ۋەزىر سوئالىنى باشلاپتۇ .
— مەملىكەتنى نېمە خارابلاشتۇرىدۇ ؟
— بىھۇدە ئۇرۇش قىلىش .
— قانداق ئۇرۇش ئاسان مەغلۇپ بولىدۇ ؟
— ناھەق قان تۆكىدىغان ئۇرۇش .
— قانداق نەرسە ئادەمنى ئاسان خورىتىدۇ ؟
— ئادەمنى ئاسان خورىتىدىغان تۆت نەرسە بار :
(1) قىمار ، (2) شاراب ، (3) ئوغرىلىق ، (4) يالغانچىلىق .
— پادىشاھلار قانداق قىلغاندا ئادىل پادىشاھ بولالايدۇ ؟
— پادىشاھنىڭ قازىسى ئادىل بولغاندا .
— دۇنيانىڭ تۆۋرۈكى نېمە ؟
— ھەقىقەت .
شۇنىڭ بىلەن سوئال - جاۋاب تۈگەپتۇ . پادىشاھ مەھمۇد بولغۇ-سى كۆيۈغلىنىڭ بىلىمىگە قايىل بولۇپ ، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ ، مەلىكە مېھرىئاينى سودىگەر ئابدۇنەبىگە قوشۇپ سۇللۇغ ئېلىغا يولغا ساپتۇ . سودىگەر ئابدۇنەبى مەلىكە مېھرىئاي بىلەن بەخت-لىك تۇرمۇش كەچۈرۈپ ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ .

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بېلىقچىنىڭ ئوغلى

بۇرۇننىڭ بۇرۇنسىدا ، تەڭرىتېغىنىڭ بېرىسىدە ، تارىم دەر ۋادىسىدا بىر نامرات بېلىقچى ياشايدىكەن ، ئۇنىڭ ئايالى ۋە شىرئەلى ئىسىملىك سۇمباتلىق ، ئەقىللىق ، باتۇر بىر ئوغلى بار ئىكەن ، ئۇلا دەريادىن بېلىق تۇتۇپ جاھاندارچىلىق قىلىدىكەن . بۇندىن بىرقانچە زامان ئىلگىرى ، مۇشۇ دەريا ۋادىسىدا شىرئەلىنىڭ بىر ساھىبجامال ئىسىملىك سىڭلىسى غايىب بولۇپ كەتكەن بولۇپ ، ھەرقانچە قىلغان بولسىمۇ ، ئىز ـ دېرىكى بولمىغانىكەن ، شىرئەلىنىڭ ئانىسى بولغان ساھىبجامالنىڭ دەردىدە ھەسرەت چېكىپ ، ھالىدىن كېتىپ ئۆيدە ياتىدىكەن . شىرئەلى بولسا ، دادىسى بىلەن دەريا غا چىقىپ بېلىق تۇتىدىكەن . كۈنلەرنىڭ بىرىدە شىرئەلى دادىسى بىلەن بېلىق تۇتۇۋاتقان تورغا ژال ـ ژۇل قىلىپ كۆزنى چاقنىتىپ بىر ئالتۇنبېلىق چۈشۈپ قاپتۇ . بېلىقنىڭ قۇيرۇقلىرى قىزىل ياقۇتتەك ، كۆزلىرى قاشتېشىدەك ، دۈمبىسى بولسا ئالتۇندەك پارقىرايدىكەن . ئاتا ـ بالا ئىككىسى بۇنداق ئېسىل بېلىقنى ئۆمرىدە كۆرمىگەن ئىكەن ، شۇڭا ئۇلار بۇ بېلىقنى كۆرۈپ ھەيرانلىقىدىن داڭقېتىپ تۇرۇپ قاپتۇ . ئۇلار بۇ ئېسىل بېلىقنى قانداق قىلىشنى بىلمەي ئۇزۇن باش قاتۇرۇپتۇ . ئاخىرى ئاتىسى :

— ئوغلۇم ، بۇنداق ئالتۇنبېلىقنى قاراپ تۇرۇپ يېۋېتىشكە ئادەمنىڭ كۆزى قىيمايدۇ ، باقايلى دېسەك ، بۇ بىزگە باب ئەمەس ، شۇڭا بۇنى پادىشاھقا سوۋغات قىلساق بەلكىم رەھمىگە ئېرىشىپ قالساق ئەجەب ئەمەس ، — دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ، شىرئەلى ئالتۇنبېلىقنى پادىشاھقا سوۋغات قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىپتۇ . پادىشاھ ئالتۇنبېلىقنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن ئۆزىنى قويار يەر تاپالماپتۇ ھەمدە شىرئەلگە نۇرغۇن ئالتۇن ـ كۈمۈش ، تون سەرپاي ئىنئام قىلىپ ئۇنى ئوردىنىڭ خاس مۆتىۋەرلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئىلتىپات قىپتۇ . بۇنى كۆرۈپ پادىشاھنىڭ ئىچى كۆيەك ، ھەسەتخور تۆت ۋەزىرنىڭ ئىچىگە ئوت تۇتىشىپ بىرلىشىپ شىرئەلگە ئۆچمەنلىكى تۇتۇپتۇ . ئۇلار شىرئەلنى بىر قانداقلارنى قىلىپ يوقىتىشنىڭ قەستىگە چۈشۈپتۇ

چۈنكى ئۇلار بىر گاداي ئەۋلادىنىڭ ئوردىدا ئۆزلىرىدىن يۇقىرى ئابرۇيغا ئىگە بولۇشىغا چىدىيالمايدىكەن ، بىر كۈنى ئۇلار گېپىنى بىر قىلىۋېلىپ پادىشاھقا مۇنداق دەپتۇ :

— كەرەملىك شاھ ئالىيلىرىنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن ، دۆلىتى زىيادە بولغايكى ، ئالىيلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا بىر دانە ئالتۇنبېلىق كەلتۈرۈلۈپ ، شاھىمىزنىڭ باشقا شاھلىقلار ئارىسىدىكى ئابرۇيى ھەسسىلەپ ئاشتى . ئەگەر بۇ ئالتۇنبېلىقنىڭ يەنە بىر ئەركەك جۈپتى بولغان بولسا ، بۇ خۇددى گۈل ئۈستىگە گۈل چېكىلگەندەك تولىمۇ ئوبدان ئىش بولغان بولاتتى ، — دەپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان شاھ :

— راست شۇنداق بولاتتى . بىراق ئەمدى ئۇنى دەدىن تاپقۇلۇق ؟ — دەپتۇ .

— بىرتال چىشى ئالتۇنبېلىق تۇتقان شىرئەلى ئەلۋەتتە ئۇنىڭ ئەركەك جۈپتىنىمۇ تۇتالايدۇ ، — دېيىشىپتۇ ۋەزىرلەر . مەككار ۋەزىرلىرىنىڭ بۇ سۆزلىرى پادىشاھقا ياراپ كېتىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ شىرئەلىگە ئالتۇنبېلىقنىڭ جۈپتىنى بىر ھەپتە ئىچىدە تۇتۇپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ . شىرئەلىنىڭ بېشىغا ئېغىر غەم چۈشكەن ھالدا ئوردىدىن چىقىپ مەھەللىگە قايتىپتۇ ھەمدە بولغان ئەھۋالنى ئاتىسىغا بايان قىپتۇ . ئۇلار دەريا‌غا ئۈچ كېچە - كۈندۈزگىچە ھارماي تور تاشلىغان بولسىمۇ ، ئالتۇنبېلىقتىن قىلچە ئەسەر بولماپتۇ . ئاتا- بالا بۇ ھالدىن قاتتىق قايغۇغا پېتىپ ھەسرەت چېكىپتۇ . خۇداغا نالە قىلىپتۇ . لېكىن ئالتۇنبېلىقتىن قىلچە ئەسەر بولماپتۇ . كېچىدە ئۇلار تور تاشلاپ قويۇپ گۈلخان يېقىپ ئولتۇرۇپتۇ . شىرئەلىگە قاتتىق ھاردۇق يېتىپ گۈلخانىنىڭ يېنىدا ئۇخلاپ قاپتۇ . ئۇخلاپ چۈش كۆرۈپتۇ . چۈشىدە ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي ئۇنىڭغا «سەن ئىزدىگەن ئالتۇنبېلىق مۇشۇ تەكرىتبغىنىڭ ئاستىدىكى دۆڭە پەرىلىرىنىڭ قولىدا ، ئەگەر ئۇنى قولغا چۈشۈرىمەن دېسەڭ مۇشۇ تاغنىڭ ئەڭ ئېگىز چوققىسىدا چوڭ بىر چىنار بار ، ئۇنى يېقىتساڭ ئۇنىڭ ئاستىدىن بىر كامار ئېچىلىدۇ . ئۇ كامار ئەنە شۇ پەرىلەر شەھىرىگە كىرىدىغان ئېغىزدۇر . كۆپ ئەقىل ، پەملىك بول خۇدا ساڭا مەدەت بەرگەي» دەپ دۇئا قىلغۇدەك ، شۇئان شىرئەلى چۆچۈپ ئويغىنىپ

ئۇلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

كېتىپتۇ ھەمدە چۈشىدە كۆرگەنلىرىنى ئاتىسىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ — ده ، شەمشەر ، قالقان ، ئوزۇق - تۇلۇكلىرىنى ئېلىپ كېچىدە يول راۋان بوپتۇ . ئاتىسى خۇداغا ناله قىلىپ ئوغلىغا مەدەت تىلەپ دۇ قىلىپ قاپتۇ . شىرئەلى مېڭىپتۇ ، مېڭىپتۇ ، نەچچە دەريادىن ، خەتەر لىك داۋانلاردىن ئېشىپتۇ . بىر كېچە - كۈندۈز يول يۈرگەندە پۈتلىرىدىن جىرتىلداپ قان چىقىپ كېتىپتۇ . لېكىن چىشىنى چىل چىشلەپ چۈشىدە ئايان بولغان ئېگىز چوققىنى ئىزدەپ داۋانلاردى ئېشىپتۇ . بىر چاغدا ئالدىدا پىچاق بىسىدەك تىك ، ئادەم تۇگۈل ئۇچا قاناتمۇ تەستە چىقالمىغۇدەك بىر چوققىدا بىر تۇپ چىنار كۆرۈنۈپتۇ شىرئەلى خۇشاللىقىدىن ۋارقىرىۋېتىپتۇ . شۇئان تاغلارنى زىلزىلىگ كەلتۈرۈپ قاتتىق ھاۋا گۈلدۈرلەپ ئەتراپنى ئىس - تۈتەك قاپلاپ ھېچنەرسىنى پەرق قىلغىلى بولماي قاپتۇ . شىرئەلىنى سۇر بېسىپ بەدەنلىرىدىن تەر چىقىپ كېتىپتۇ . ئۇ شەمشەرنى قولىغا ئېلىپ ئالغ ئىلگىرىلەپتۇ . شۇ چاغدا ئالدىدىكى چوققىدىكى چىنارىدىن چوڭ بىر دۈپە شىرئەلىگە ئېتىلىپ كەپتۇ . شىرئەلى «ياپىرلەر» دەپ شەمشەرنى بىر ئۇرغانىكەن ، شۇئان قاتتىق بىر چىرقىرغان ئاۋاز بىلەن تەڭ چوڭ بىر تېرە ئىس - تۈتەك بىلەن ئالدىغا چۈشۈپتۇ . ئۇ تېرىگە شەمشەرنى تىققانىكەن ، ئونىڭ ئىچىدىن ئىس - تۈتەك بىلەن چىرقىراپ يالۇرغان ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ . ئەسلىدە ئۇ دۈنىڭ ئارقا سىدىكى خالتىغا سېلىپ باققان يېڭى تۇغۇلغان بالىسىكەن ، دۈ بالىسىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ يىغلاپتۇ :

— ئەي ئادەمزات ئەۋلادى . نەچچە يۈز يىلدىن بېرى مەن نۇرغۇن ئادەمزات پەلۋانلىرىنى يېڭىپ مۇشۇ تاغدىكى چىنارنى ساقلاپ كېلىۋا تاتتىم . سەن مېنى يەڭدىڭ ، باتۇرلۇقۇڭغا قايىلمەن . نېمە تەلىپىڭ بولسا ئورۇنلاپ بېرىمەن ، بالامنى قايتۇرۇپ بەرگىن ، — دەپ يالۇرۇ رۇپتۇ .

— نېمە ئۈچۈن سەن ئۇ چىنارنى باقىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىرئەلى .

— بۇ چىنارنىڭ ئاستىدا ئىنسانلار دۇنياسىدىن پەرىلەر دۇنياسى غا ئۆتىدىغان ئېغىز بار ، مەن شۇنى ساقلايمەن ، — دەپتۇ دۈپە

— ئەگەر سەن پەرىلەر دۇنياسىغا كىرىپ ، ئەركەك ئالتۇن بېلىقنى ئەپچىقىپ بېرەلسەڭ بالاڭنى قايتۇرۇپ بېرىمەن ، — دەپتۇ شىرئەلى .

— سەن ئىزدىگەن ئالتۇنبېلىق پادىشاھنىڭ ئوردىسىدا ، بىزنىڭ شاھىرىمىز پۇتۇن قىزلار شاھىرى ، پادىشاھىمىزمۇ قىز ، ئۇ يەردە بىرمۇ ئەركەك جىنسلىق يوق . ئەگەر بىرەر ئەركەك جىنس كىرىپ قالسا ئۆلتۇرۇۋېتىدۇ . مەن بىر ئەركەك دۇڭە بىلەن يوشۇرۇن ئەر-خوتۇن بولغىنىم ئۈچۈن بىلىپ قېلىپ ئېرىمنى ئۆلتۇرۇۋەتتى . مېنى بولسا مۇشۇ ئېغىزنى ساقلاشقا مەڭگۈلۈك بەند قىلىۋەتتى . مەن ئۇ يەرگە كىرەلمەيمەن ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

— ئۇنداق بولسا سەن مېنى شاھىرىڭلارغا كىرگۈزۈۋەتكىن ، — دەپتۇ شىرئەلى .

— ئەي ئادەم بالىسى ، ئەگەر ئەقلى - ھوشۇڭ جايىدا بولسا ئۇ يەرگە كىرمىگىن ، ئالتۇنبېلىقنى قولغا چۈشۈرۈش تۈگۈل جېنىڭدىن ئايرىلىپ قالىسەن ، — دەپتۇ نەسىھەت قىلىپ .

— مەيلى ، سېنىڭ ئۈنىڭ بىلەن كارىڭ بولمىسۇن ، مېنى كىر-گۈزۈۋەت ، ئەگەر جېنىمدىن ئايرىلىپ كەتسەممۇ سەندىن كۆرمەيمەن ، — دەپتۇ . دۇڭە نائىلاج ماقۇل بوپتۇ - دە ، شىرئەلىنى بوينىغا مىندۇرۇپ كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە تاغنىڭ چوققىسىغا ، چىنارنىڭ يېنىغا ئېلىپ چىقىپتۇ . چىنار غايەت يوغان ئىكەن ، ئۈنىڭ تېنىدە بىر كامار بار ئىكەن . دۇڭە شىرئەلىگە شۇ كامارغا كىرسە بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپتۇ . شىرئەلى كىرەي دەپ كامار ئاغزىغا كېلىشىگە :

— ھاي ، ھاي ئوغلۇم ئارقاڭغا يان ، — دېگەن ، شىرئەلى چۈشىدە كۆرگەن بوۋاينىڭ تونۇش ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ . شىرئەلى چۆ-چۈپ قارىسا ئەتراپتا ھېچ كىشى كۆرۈنمەپتۇ . دۇڭە شىرئەلىگە «كىر-گىن» دەپتۇ . شىرئەلى يەنە كىرىش ئۈچۈن تەمشەلگەنكەن :

— ئارقاڭغا يان ، چىنارنى يېقىتىپ ئاندىن كىر . بولمىسا جې-نىڭنى ئالىدۇ ، — دېگەن بوۋاينىڭ تونۇش ئاۋازى يەنە ئاڭلىنىپتۇ . شىرئەلى كامار ئىچىگە بەكرەك قارىغانكەن ، پال - پۈل قىلىپ

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

يېشىل نۇرلار چاقناپ كېتىپتۇ . شىرئەلى دەر غەزەپ بولۇپ شەمشە بىلەن چىنارنىڭ تۈۋىگە بىر ئۇرغانىكەن ، تاغلارنى زىلزىلىگە كەلتۈ رۈپ قاتتىق گۈلدۈرلەپ چاقماق چېقىپ چىنار يېقىلىپتۇ . ئالەمنى ئىس ـ تۈتەك قاپلاپ ھېچنەرسىنى كۆرگىلى بولماپتۇ . شۇئان ھېلىقى دىۋىمۇ بىر چىرقىراپلا ئىس ـ تۈتەككە ئايلىنىپ غايىب بوپتۇ . ئىس- تۈتەك تارقىغاندىن كېيىن چىنار ئاستىدىن بىر قۇدۇق پەيدا بوپتۇ . شىرئەلى قۇدۇقتا قارىغانىكەن ، ھېنەرسىنى كۆرگىلى بولماپتۇ . ئۇ خۇدادىن مەدەت تىلەپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ ، تەۋەككۈل دەپ قۇدۇققا چۈشۈپتۇ . دۇت قاراڭغۇ ئىچىدە ئۇ ھېچنەرسىنى پەرق ئېتەلمەپتۇ . پۈتىمۇ يەرگە تەگمەپتۇ . بىر ھازادىن كېيىن كۆز ئالدى ۋاللىدە يورۇپ كېتىپتۇ . قارىغۇدەك بولسا ، ھەممە يېرى ئالتۇندىن ياسالغان ئاجايىپ بىر شەھەرگە كېلىپ قاپتۇ . شەھەرنىڭ ھەممە يېرى ئالتۇن- دىن ياسالغان ، شۇنداق ھەشەمەتلىك ، ئېسىل بولسىمۇ لېكىن شەھەر- دە ئىنس ـ جىنمۇ كۆرۈنمەيدىكەن . شىرئەلى شەھەرنىڭ ھەممە يەرلە- رىنى ئارىلاپ چىقىپ ھېچنەرسە ئۇچرىتالماي بىر يەرگە كەلسە قە- زىل ، يېشىل ياقۇت ، گۆھەرلەردىن تاملىرىغا نەقىشلەر قويۇلۇپ ، جاۋاھىراتتىن زىننەتلەنگەن بىر ئالتۇن قەسىرگە ئۇچراپتۇ . «پادىشاھ ئوردىسى مۇشۇ بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپتۇ شىرئەلى ۋە بىر ئىشىكنى ئېچىپ كىرىپتۇ . بۇرۇنغا ھەرخىل خۇش پۇراقلار ئۇرۇلۇپ ئېسىل نازۇ نېمەتلەرنىڭ پۇرىقى كەپتۇ ، ئۇ ئىچكىرىلەپ مېڭىپتۇ . بىر ئىشىكنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئىچكىرىدىن بىر يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ . ئۇ ئون نەچچە ئىشىكتىن ئۆتۈپ ئاخىرى يىغا چىققان ئۆيگە كىرگەن- كەن ، بىر قىز يىغلاپ ئولتۇرغۇدەك ، بۇ شىرئەلىنىڭ غايىب بولۇپ كەتكەن سىڭلىسى ساھىبجامال ئىكەن ، ئاكا ـ سىڭىل ئىككىسى قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ . شىرئەلى سىڭلىسىدىن قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كىرىپ قالغانلىقىنى سوراپتۇ . ساھىبجامال ئۆزىنىڭ دەريا بويىغا سۇغا چىقىپ سۇ ئېلىۋاتسا بىر چوڭ قۇيۇننىڭ ئارىسىدا قالغانلىقىنى ، ئۇنىڭدىن كېيىن ھېچنەرسىنى بىلمەي ، بىر چاغدا مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . بۇ دىۋىنىڭ قىزلار شەھىرى بولۇپ ساھىبجامال بۇلسا قىز پادىشاھىنىڭ ئاشپەزلە-

كىنى قىلىدىكەن . ئەتىگىنى تاماق يەپلا ، پۇتۇن شەھەر بويىچە ھەممە-
سى سۇغا چۆمۈلگىلى كېتىدىكەن . ساھىبجامال بولسا تاماق ئەتكەچ
ئولتۇرۇپ بىكار تۇرماي ئاتىسى ، ئانىسى ، ئاكىسىنى سېغىنىپ يىغ-
لايدىكەن ، شىرئەلى سىڭلىسىنىڭ سەرگۈزەشتىسىنى ئاڭلاپ ئانىسە-
نىڭ ھالىنى ، ئاندىن ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىسىنى
سىڭلىسىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— ئالتۇنبېلىق پادىشاھنىڭ تەختى ئاستىدىكى كۆلچەكتە ، ئۇنى
ئالماق ئەمەس بەلكى ئۇلار سىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ . بۇ يەردىن تېز
قايتىپ كېتىڭ ، ھازىر ئۇلارنىڭ كەچلىك تاماققا قايتىدىغان ۋاقتى
بولدى ، — دەپ داد - پەرياد قىپتۇ . دېگەندەك شۇئان يەر - زېمىنى
تىترىتىپ ، بوران چىقىپ كېتىپتۇ . لېكىن شىرئەلى ئانچە قورقۇنچ-
لۇق ھېس قىلماپتۇ . سىڭلىسىنىڭ دەرد - ھەسرەت ئىچىدە تۇگىشىپ
كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ سىڭلىسىغا يارەملىشىپ تاماق ئېتىشىپ بې-
رىپتۇ . سىڭلىسى ئۇنىڭغا «يوشۇرۇنۇۋېلىڭ» دەپ قانچە يالۋۇرسە-
مۇ ، ئۇنماپتۇ . بىر چاغدا بىر مۇنچە قىزلارنىڭ خۇشال كۈلكە
ساداسى ئاڭلىنىپتۇ . شىرئەلى يوشۇرۇن تۇرۇپ ئۇلارنى كۆزىتىپتۇ .
قىرىق نەچچە ھۆر - پەرى ئاجايىپ چىرايلىق ، بەدەنلىرى قاشتېشى-
دەك ، سۆزۈك ئۇنچە - مەرۋايىتلار بىلەن بېزەلگەن ، سۇ ئىچسە
كارنىيىدىن كۆرۈنىدىغان يۇز ۋە پېشانىسىدىن ياغقان نۇر پۇتۇن
ئوردىنى يورۇتۇپ تۇرىدىغان بىر قىزنى قولتۇقلاپ ئاپىرىپ ئالتۇن
تەختتە ئولتۇرغۇزۇپتۇ . شىرئەلى ئۆمرىدە بۇنداق چىرايلىق قىزنى
كۆرمىگەنىكەن ، ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئىششىق ئوتى تۇتۇشۇپ ئۇ قىزغا
ئاشىق بىقارار بوپتۇ - دە ، «ئاھ» دەپلا ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ .
ئەمدى شىرئەلى ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپ تۇرسۇن . گەپنى ساھىب-
جامالدىن ئاڭلايمىز ، ئۇ ، پىشۇرغان مەززىلىك تائاملارنى شاھ قىز-
نىڭ ئالدىغا ئالتۇن جاملار ئېلىپ چىقىپتۇ . شاھ ھۇزۇرلىنىپ يەت-
مىش ئىككى مىڭ ياڭزا ناز - كەرەشمىلەر بىلەن تائامنى ياقۇتتەك
لېۋىگە تەگكۈزۈپتۇ - دە ، شۇئان چولپاندەك كۆزلىرى چاقناپ كېتىپتۇ .

— بۇ تائامدا ئەركەك جىنستىكى ئادەمزاتنىڭ پۇرىقى بار ، —
دەپتۇ . ھۆر - پەرىلەر شۇئان ساھىبجامالنى چەمبەرچاس باغلاپ

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سوراق قىپتۇ . بىراق ساھىبجامال ھېچنەرسىنى دېمەپتۇ . پادىشا-
دەرغەزەپ بولۇپ ساھىبجامالنىڭ بوينىغا سىرتماق سېلىپ ئۆلتۈرۈش-
كە ئەمىر قىپتۇ . شۇئان بىر نەرە تارتقان ئاۋاز بىلەن تەڭ شىرئەلى
ئوردىدا پەيدا بوپتۇ . شاھ قىز ، شىرئەلنىڭ ئاجايىپ كېلىشكەر
قامىتى ، چىرايىغا قاراپ ئاشىق بىقارار بولۇپ يەرگە يىقىلىپتۇ
ھۆر- پەرىلەر پادىشاھنىڭ يۈزلىرىگە ئالتۇن ئەتىرلەرنى چېچىپ ھو
شىغا كەلتۈرۈپتۇ . شاھ قىز شىرئەلگە :

— ئەي ئادەمزاتلار ئارىسىدىن كەلگەن باتۇر يىگىت ، بۇ يەرگە
قانداق كەلدىڭ . بۇ يەرگە كىرىپ نېمە ئەمەلگىنى قىلماقچىسەن ؟ —
دەپتۇ .

— پەرىلەرنىڭ شاھىنشاھى خۇش چىراي ، شېرىن سۆزلۈك ھۆر-
مەتلىك شاھ مەلىكە ، كېلىشتىكى مۇددىئايىمنى سىزگىلا ئېيتىپ
بېرىمەن ، — دەپتۇ شىرئەلى شاھقا تەزىم قىلىپ . شاھ قىز ھۆر-
پەرىلەرنىڭ ھەممىسىنى چىقىپ كېتىشكە بۇيرۇپتۇ . ئۇلار چىقىپ
كەتكەندىن كېيىن ، شىرئەلى بۇ يەرگە كەلگۈچە بولغان ئارىلىقتىكى
پۈتۈن سەرگۈزەشتىسىنى ، ساھىبجامالنىڭ ئۆز سۈكلىسى ئىكەنلىكە-
دىن تارتىپ ئۆزىنىڭ شاھ قىزغا بولغان مۇھەببىتىگىچە ئىزھار
قىپتۇ . ئۆزىنى ئاران بېسىپ ئولتۇرغان شاھ قىز شىرئەلگە ئۆز
مۇھەببىتىنى ئىزھار قىپتۇ . ئىككى ئاشىق - مەشۇق ، بىر - بىرى
بىلەن مۇڭدىشىپتۇ ، كۈلۈشۈپتۇ ، بىر چاغدا شاھ قىز بىر دۈنيا
چاقىرتىپتۇ ۋە :

— ئەي غۇلام ، ھازىر پالانى شەھەرنىڭ مەسچىتى ئۈستىگە بىر
مەزىن ئاخۇنۇم ئەزان ئوقۇغىلى چىقتى . «ئاللاھۇ» دەپ ئاغزىدىن
چىقىپ بولغۇچە مېنىڭ ھۇزۇرۇمغا كەلتۈرۈپ بولغايسەن ، — دەپتۇ .
دەۋە شۇئان كۆزدىن غايىب بوپتۇ . كۆزنى يۇمۇپ ئېچىپ بولغۇچە ،
مەزىن ئاخۇنۇم ئوردىغا «ئەكبەر» دەپ ئەزان قويغان ھالدا كەلتۈرۈ-
لۈپتۇ ۋە ھەيران بولغىنىدىن قورقۇپ تىترەپ كېتىپتۇ . شاھ قىز
مەقسەتنى بىلدۈرگەندىن كېيىن ئاخۇنۇم شىرئەلى بىلەن قىزغا نىكاھ
قىلىپ قويۇپتۇ ۋە نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈش ئىنئام ئېلىپتۇ . دەۋە
كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە مەزىناخۇنۇمنى ئەزان توۋلايدىغان يېرىگە ئاپە-

ربپ قويۇپتۇ . كاتتا توي - تاماشا ئۆتكۈزۈپ ئىككى ئاشىق - مەشۇق مۇراد - مەقسەتلىرىگە يېتىپتۇ . ئەتىسى شىرئەلى ئالتۇنبېلىق بىلەن ساھىبجامالنى ئېلىپ ، ئايالى بىلەن خوشلىشىپتۇ . شاھ مەلىكە ئۇ- نىڭغا ئۇزۇكىنى بېرىپتۇ . ھەرقانداق دۇئە مۇشۇ ئۇزۇكنى كۆرسە ئىتائەت قىلىدىكەن .

شىرئەلىنى ھەرپەيشەنبە ئاخشىمى دۇئە مەلىكىنىڭ يېنىغا ئېلىپ كېلىپ جۇمە ئەتىگىنى ئەل ئويغانمىغاندا ئادەمزات دۇنياسىغا ئەپچە- قىپ قويۇشقا كېلىشىپتۇ . كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە دۇئە شىرئەلى بىلەن ساھىبجامالنى ئاتا - ئانىسىغا يەتكۈزۈپتۇ . ئۇلار يىغلىشىپ كۆرۈشۈپتۇ . ساھىبجامال پۈتكۈل ئەھۋالنى ئاتا - ئانىسىغا دەپ بېرىپتۇ . شىرئەلى بولسا ، ئالتۇنبېلىقنى ئېلىپ شاھ ئالدىغا بېرىپ- تۇ . شاھ بۇنىڭدىن چەكسىز خۇشال بولۇپ ئۇنىڭغا تېخىمۇ كۆپ ئىنئام بېرىپتۇ ھەمدە ئوڭ قول ۋەزىرلىكىنى بېرىپتۇ . تۆت مەككار ۋەزىر بولسا بىر تەرەپتىن ھەيران بولسا يەنە بىر تەرەپتىن تېخىمۇ ئىچى ئېچىشىپ تۇرالماي قاپتۇ . چۈنكى ئۇلار بۇ ئالتۇنبېلىقنىڭ دۇئىلەرنىڭ قولىدا ئىكەنلىكىنى بىلىدىكەن ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇلار شاھقا :

— ئۇلۇغ شاھىم ، بىر جۈپ ئالتۇنبېلىق كەلتۇرۈلۈپ شانۇ شەۋكەتلىرى پۈتۈن ئالەمگە بىر كەتتى . ئەگەر بىر جۈپ ئالتۇنبېلىققا ئالتۇن سۇ بولغان بولسا تېخىمۇ كاتتا ئىش بولغان بولاتتى ،— دەپتۇ . شاھ بۇنى ئاڭلاپ شىرئەلىگە ئالتۇن سۇ تېپىپ كېلىشكە ئەمىر قىپتۇ . شىرئەلى مەككار ۋەزىرلەرنىڭ ئۆزىنى بالاغا تىقىش مەقسىتى- دە بولۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ ، لېكىن شاھنىڭ ئەمرىنى تۇتما- دى دەپ بوھتان چاپلىشىدىن قورقۇپ ئۇلارغا غىڭ قىلمايدىكەن . شۇڭا ئۇ ئائىلاج ماقۇل دەپ مېڭىپتۇ . تۆت مەككار ۋەزىر بولسا ، شىرئەلىنىڭ ئۆلىدىغان ۋاقتى ئەمدى كەلدى دەپ خۇشال بولۇشۇپتۇ . چۈنكى ئۇلار دۇنيادا ئالتۇن سۇنىڭ يوقلۇقىنى بىلىدىكەن . شىرئەلى شاھ مەلىكە بەرگەن ئۇزۇككە بىر سۆيگەنىكەن شۇئان دۇئە پەيدا بوپتۇ ۋە شىرئەلىنى ئېلىپ ئوردىغا پەيدا بوپتۇ . شىرئەلى بولغان ئىشلارنى خوتۇنىغا دەپتۇ . شاھ مەلىكە بىر ھازا ئۇن - تىنسىز ئولتۇرۇپ

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كېتىپ :

— جاھاندا ئالتۇن سۇ بارلىقىنى ئادەمزات بىلمەيتتى . ئۇ مەككا ۋەزىرلەر سىزنى يوقىتىشنىڭ قەستىگە چۈشۈپتۇ . ئاتام ئۆلۈپ كېتىش ئالدىدا قىرىقمىڭ قىز دىۋە بىلەن مۇشۇ شەھەرنى ، ھەم ئالتۇن ئەينەكنى ماڭا ئالتۇن سۇلۇق كۆل ۋە باشقا بىزنىڭ تەۋەيىمىزدىكى بارلىق دىۋىنى سىڭلىمغا بۆلۈپ بەرگەنىدى ، بۇ سۇ سىڭلىمنىڭ شەھىرىدە بار . شۇ يەردىن تېپىلىدۇ . بىراق ئۇ ھازىر مەندىن كەچتى چۈنكى مېنى ئادەمزات ئەۋلادىغا تەگدى دەپ يامان كۆرىدۇ ،— دەپتۇ ئۇيان ئويلا ـ بۇيان ئويلا ، ئاخىرى شاھ مەلىكە شىرئەلىنى ئۆزى بىلەن يوشۇرۇن ھالدا سىڭلىسىنىڭ ئوردىسىغا ئېلىپ بارماقچى بوپتۇ ھەمدە كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە سىڭلىسىنىڭ ئوردىسىغا يېتىپ كەپتۇ . شىر ئەلىنى ئايالچە ياساپ ئۆزىنىڭ كېنىزەكلىرى ئارىسىغا يوشۇرۇۋالغان ئىكەن . ئۇلار كىرىپ شاھ مەلىكىنىڭ سىڭلىسى بىلەن كۆرۈشۈپتۇ . ئۇ مەلىكىمۇ ئاچىسىدەك گۈزەل مەلىكە ئىكەن ، شاھ مەلىكە باشقا كېنىزەكلىرىنى چىقىرىۋېتىپتۇ ھەمدە شىرئەلىنى ئەسلىي ھالىتىگە كەلتۈرۈپتۇ . شاھ مەلىكىنىڭ سىڭلىسىنىڭ ئىسمى شاھبانۇنە ئىكەن ، شاھبانۇنە شىرئەلىنىڭ كېلىشكەن سۇمباتىغا بىر قاراپلا ئاشىقى بىقارار بولۇپ ھوشسىزلىنىپ يىقىلىپتۇ . شاھ مەلىكە سىڭلىسىنىڭ يۈزلىرىگە ئالتۇن ئەتىرلەر سېپىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ . شاھبانۇنە ئاچىسىدىن نېمە مەقسەتتە كەلگەنلىكىنى سوراپتۇ شاھ مەلىكە سىڭلىسىغا پۈتكۈل ئەھۋالنى بىرنى قالدۇرماي سۆزلەپ بېرىپتۇ . شاھبانۇنە ئۆزىنىڭ شىرئەلىگە ئاشىقى بىقارار بولغانلىقىنى كۆزلىرىدىن دەريادەك ياش تۆكۈپ تۇرۇپ دەپتۇ . شاھ مەلىكە بۇنى سەزگەن ئىكەن ، شۇڭا ئۇ ، بۇ ئىشقا رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپتۇ شاھبانۇنە ئاچىسىنىڭ مەردلىكىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ بۇ ئىشقى بالاسىدىن ۋاز كېچىپ ئاچىسىدىن ئەپۇ سوراپتۇ . ئون ياماقلىق ئالتۇن كۈپكە ئالتۇن سۇ قاچىلاپ بېرىپتۇ . شاھ مەلىكە سىڭلىسىنىڭ مەردلىكىدىن بىر سۆيۈنسە ، شىرئەلى بۇ ئىككى شاھ پەرىلەرنىڭ مەردلىكىدىن مىڭ سۆيۈنۈپتۇ . مەككار ۋەزىرلەرگە قاتتىق غەزەپلىنىپتۇ ئۇ شاھ مەلىكىنىڭ يېنىدا بىر قانچە كۈنگىچە تۇرۇپ ، ئالتۇن سۇنى

ئېلىپ زېمىنگە قايتىپ چىقىپتۇ . ئالتۇن سۇنى كۆرگەن پادىشاھ ھەيرانلىقىدىن ئۆزىنى يوقىتىپ شىرئەلىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ ئۇنى ئەۋلىيا دەپ ھۆرمەت بىلدۈرۈپتۇ . ۋەزىرلەر قورقىنىدىن ئۆزلىرىنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كېچىشنى تىلەپتۇ . پادىشاھ بۇلارنىڭ قارا نىيەت ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇلارنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈپتۇ . پادىشاھنىڭ ئاي دېسە ئاي ئەمەس ، كۈن دېسە كۈن ئەمەس بىر گۈزەل قىزى بار ئىكەن ، بۇ قىزغا نى ـ نى شاھزادە ، بەگزادىلەر ئاشىق بىقارار بولۇپ كەلگەن بولسىمۇ قىزنىڭ ئۈچ شەرتىنى ئورۇنلىيالماي جېنىدىن ئايرىلغان . نەچچىسى شەرتىنى ئورۇنلاشقا پېتىنالماي ھەسرەت چېكىپ جېنىدىن ئايرىلغانىكەن . پادىشاھ شىرئەلىنىڭ ئاجايىپ باتۇرلۇقىغا قايىل بولۇپ ، شىرئەلىنى قىزىم قويغان شەرتىنى چوقۇم ئورۇنلايدۇ . بۇ باتۇر قىزىمغا لايىق دەپ ئويلاپتۇ ھەمدە شىرئەلىگە مەقسىتىنى ئىزھار قىپتۇ . شىرئەلى پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ ئورۇنلىيالمىغۇدەك قانداق شەرتى باردۇ دەپ قىزنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ ـ يۇ ، كىرىپلا قىزنىڭ گۈزەل رۇخسارىنى كۆرۈپ يۈرىكىگە ئىشق ئوتى چاپلىشىپ قاپتۇ . قىز شىرئەلىنى كۆرۈپ :

— ئەي كېلىشكەن يىگىت ، سەنمۇ مېنىڭ شەرتىمنى ئورۇنلايمەن دەپ ، ئەزىز جېنىڭدىن ئايرىلىپ ئاتا ـ ئاناڭنى سەرسان قىلاي دېدىڭمۇ ؟ — دەپ خىتاب قىپتۇ .

— ئەي گۈزەللەرنىڭ گۈزىلى ، رۇخسارىڭىزنى كۆرۈش ئۈچۈن ھەرقانداق شەرتىڭىزنى ئورۇنلاش يولىدا ئالدىڭىزدا تۇرۇپتىمەن ، — دەپتۇ شىرئەلى .

— خەير ، گېپىڭ يوغان تۇرىدۇ . سېنىمۇ بىر كۆرەي . بىرىنچى شەرتىم ، مۇشۇ شەھەرنىڭ سىرتىدا بىر كۆزى كور ، بىر پۇتى توكۇر ، زۇۋانى يوق بىر ئادەم بار . ئۇ كۆرگەن ئادەمنى قولىدىكى ھاسا بىلەن بىرنى ئۇرۇپ بىر تىللا ئالتۇن بېرىپ يىغلايدۇ . بۇنىڭ سىرىنى بىلىپ كېلىپ ماڭا سۆزلەپ بەرگىن ، — دەپتۇ شاھ قىزى . شىرئەلى ئوردىدىن چىقىپ شەھەر سىرتىغا قاراپ يول ئاپتۇ . شەھەر سىرتىغا چىقىپ ئۇزۇن ماڭغاندىن كېيىن ، بىر پۇتى توكۇر ، بىر كۆزى كور ، زۇۋانى يوق بىر ئادەم ئۇچراپتۇ . ئۇ كېلىشىگە ئۇ ئادەم قولىدىكى

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

هاسا بىلەن شىرئەلىنى بىر ئۇرۇپتۇ ـ دە ، قىل خۇرجۇندىن بە-
تىللا ئالتۇن ئېلىپ شىرئەلىگە بېرىپتۇ . شۇئان ھېلىقى كىشىنما
كۆزى ئېچىلىپ ، زۇۋانى گەپكە كېلىپ پۈتى دەسسەپتۇ . شىر ئەل
بۇنىڭغا قاتتىق ھەيران بولۇپ ئۇ كىشىدىن بۇ سىرنى سۆزلەپ بېرىش-
نى ئىلتىماس قىپتۇ .

— ئەي يىگىت ، بۇ سىرنى سەن سورىما ، مەن دېمەي ، قولۇڭغ
ئالغان تىللاغا شۈكۈر قىلىپ يولۇڭغا ماڭ . ساقايغىنىمغا شۈكۈر
قىلىپ مەنمۇ يولۇمغا ماڭاي ، — دەپتۇ .

— ئەي كىشى ، مەن سەندىن رازى بولاي . سېنىڭ بۇ سىرىڭ
مېنىڭ جېنىمغا مۇناسىۋەتلىك ، سۆزلەپ بەرگىن ، — دەپ ئۆزىنىڭ
مەقسىتىنى بىلدۈرۈپتۇ .

— بوپتۇ . ئۇنداق ئىش بولغان بولسا سۆزلەپ بېرەي . مېنىڭ
ئەسلىم ، مۇشۇ تاغ ئارىسىدا بۇلاڭچىلىق بىلەن ياشايدىغان قاراقچى
ئىدىم . مۇشۇ يولدىن ئۆتكەن كىشىلەرنى ، ئۇلارنىڭ مال ـ دۇنيالە-
رىنى بۇلايتتىم . بۇندىن بەش يىل ئىلگىرى بىر كۈنى بىر ئاق ساقال
ئادەمنىڭ ئالدىنى توستۇم . ئۇ كىشى ئاتلىق ھەرەمگە تاۋاپقا ماڭغان
كىشى ئىكەن . مەن ئۇنىڭ قىل خۇرجۇنىدىكى لىق تىللانى تارتىۋال-
دىم . ئۇ ئاتتىن چۈشمەي تۇرۇپ : «ئەي قاراقچى ، بۇ تىللانى مۇشۇ
يولدىن ئۆتكەن ھەربىر ئادەمنى مۇشۇ ھاسا بىلەن بىرنى ئۇرۇپ بىر
تىللا بەرگەيسەن . سەن بۇنى مەندىن زورلۇق بىلەن ئالدىڭ ، كىشە-
لەرگە زورلاپ بېرىپ مۇشۇ خۇرجۇنىڭنىڭ ئىككى كۆزىدىكى تىللا تۈگە-
مىگۈچە ، يامان كۆزۈڭدىن بىرى كور بولۇپ ، يامان پۈتۈڭدىن بىرى
دەسسىمەس ، تىلىڭ سۆزلىمەس بولۇپ قالارسەن ، ئاللاھۇئەكبەر »
دەپ مۇشۇ ھاسىنى تاشلاپ بېرىپ كەتتى . راست دېگەندەك شۇندىن
باشلاپ بىر پۈتۈم باسماس ، بىر كۆزۈم كۆرمەس ، تىلىم سۆزلىمەس
بولۇپ قالدى . بەش يىلدىن بۇيان مۇشۇ يولدىن ئۆتكەن ھەربىر
ئادەمنى ھاسا بىلەن بىرنى ئۇرۇپ بىر تىللا بېرىپ ئولتۇرۇۋاتىمەن
بۈگۈن ئەڭ ئاخىرقى بىر تىللا قالغان ئىدى . قاچان بىر ئادەم كېلەر
كىن دەپ خۇداغا زارلاپ ئولتۇرسام سەن كەلدىڭ ، شۇنىڭ بىلەن
ئەسلىمگە كەلدىم . قىلغانلىرىمغا توۋا قىلىشقا كېتىپ بارىمەن ، —

دەپ گەپىنى تۇگىتىپ ھېلىقى كىشى كېتىپ قاپتۇ . شىرئەلى ئوردىغا قايتىپ كېلىپ سەرنى قىزغا دەپ بېرىپتۇ . قىز قانائەت قىپتۇ .

— ئىككىنچى شەرتىم ، مۇشۇ شەھەرنىڭ موزدۇز كوچىسىدا بىر موزدۇز بار . ئۇ موزدۇزلۇق قىلىۋېتىپ بىر يېپىنى تارتىپ ھۆركىرەپ يىغلاپ كېتىدۇ . بىر يېپىنى تارتىپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىدۇ . بۇنىڭ سىرى نېمە ؟ بۇنى بىلىڭ ھەم يىغىسىنى كۈلكىگە ئايلاندۇرۇڭ ، — دەپتۇ شاھ قىز . شىرئەلى ئوردىدىن چىقىپ بىر كۈن كەچكىچە شەھەر ئايلىنىپتۇ . كەچ كىرگەندە ، بىر كوچىغا كەلسە بىر موزدۇز خۇددى قىز ئېيتقاندەك ئۆتۈكنىڭ بىر يېپىنى تارتىپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىدىكەن ، يەنە بىر يېپىنى تارتىپ ھۆركىرەپ يىغلاپ كېتىدىكەن . موزدۇزنىڭ كۈلگىنىنى كۆرسە كۆرگەن ئادەم كۈلۈپ كېتىدىكەن ، يىغلىغىنىنى كۆرسە تەڭ يىغلاپ كېتىدىكەن . شىرئەلمۇ خۇددى شۇنداق بوپتۇ . ئۇ موزدۇزنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇزۇن ئولتۇرۇپتۇ . ئاخىرى چىداپ تۇرالماي :

— ئۇستام ، نېمە ئۈچۈن بۇنداق قىلىسىز ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— ئەي دىلكەش يىگىت ، بۇنى سورىمىغىن . دەردىمنى ئاڭلىساڭ دەرمان بولالمايسەن ، — دەپ يەنە بۇرۇنقىدەك قىپتۇ . شىرئەلى ئۇزۇن يالۋۇرۇپ ئىلتىماس قىلغاندىن كېيىن ، — ساڭا ئوخشاش نۇرغۇن ياخشى كىشىلەر مېنىڭ دەردىمگە دەرمان بولمەن دەپ ھاياتىدىن ئايرىلىپ قالدى . سەن ياش ئىكەنسەن . رايىڭدىن يانغىن ، — دەپتۇ . شىرئەلى ئۇ ئادەمنى قويۇۋەتمەي ئۆز گېپىدە تۇرۇۋېرىپتۇ ، نائىلاج موزدۇز سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— مېنىڭ بىر ئايالىم بار . ئۇ شۇنچە گۈزەل ، مەن ئۇنى جېنىمدىن ئەزىز كۆرىمەن . ئۇ شام پادىشاھىنىڭ قىزى ئىدى . مەن بىر نامرات موزدۇز ئىدىم . ئىككىمىز ئاشىق - بىقارار بولۇشۇپ ، مۇشۇ شەھەرگە قېچىپ كېلىپ كۈن ئېلىۋاتاتتۇق . ئۇ كېچە - كۈندۈز ئۆيدىن تالاغا چىقماي ، مېنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى . ئىككىمىز بىر - بىرىمىزنى بىردەم كۆرۈشمىسەك تۇرۇشالمايتتۇق . يىلدىن يىل ئۆتۈپ بىر زامانلاردا ئايالىمنىڭ چىرايى كۈندىن - كۈنگە سارغىيىپ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ئۆزىنى يوقىتىپ تاماقتىن قالدى . نېمە بولدۇڭ دېسەم جاۋاب بەرمە
دۇ . شۇ كۈنلەرنىڭ بىر كېچىسى يېرىم كېچىدە «ئويغان» دېگەندە
بولدى ، چۆچۈپ ئويغانسام يېنىمدا ئايالىم يوق . تالاغا چىقسام بە
تەرەپكە قاراپ كېتىپ بارىدۇ . ئارقىسىدىن ئىز بېسىپ ماڭدىم
ئۆزۈن ماڭغاندىن كېيىن ئۇ شەھەر سىرتىدىكى بىر زاراتگاھلىقە
كىرىپ كۆزدىن غايىب بولدى . مەن زاراتگاھلىقنى ئۆزۈن ئاقتۇرۇ
ئۇنى ھېچيەردىن تاپالمىدىم . ئەمدى قايتاي دەپ تۇرسام بىر گۈمبەز
دىن چىراغنىڭ يورۇقىنى كۆرۈپ قالدىم ۋە شۇ تەرەپكە باردىم
يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ گۈمبەز ئىچىگە ماردىم . قارىسام ئايالىم قور
قۇنچلۇق بىرسىنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ ئۇنىڭ قۇچىقىدا ياتىدۇ
ئۇ شۇنداق سەت بىر نەرسىكى باش ـ كۆزىنى ماخاۋ كېسىلى بېسىپ
قان ـ يىرىڭلار شەلۋىرەپ ئېقىپ تۇراتتى . ئايالىم بولسا ھەدەپ
ئۇنىڭغا ئىنتىلەتتى . ئۇنىڭ ئاشۇ قان ـ يىرىڭلار ئېقىپ تۇرغان باش-
كۆزلىرىگە قانماي سۆيەتتى . بەتبۇي سېسىق پۇرايدىغان بەدەنلىرىنى
سىلايتتى . ئۇ سەت مەخلۇق بولسا ئايالىمنى قوپاللىق بىلەن نېرى
ئىتتىرەتتى . بۇ ھالىنى كۆرۈپ كۆزۈمگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى . ھو-
شۇمدىن كېتىپ يىقىلدىم . كۆزۈمنى ئاچسام ئۆيدە ياتقىمەن . ئايالىم
بېشىمدا يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ . مەن ، ئۇنى يېنىمدىن نېرى كېتىشكە
بۇيرۇدۇم ، ئۇ ئاھ ئۇرۇپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلە-
دى . ئۇ ئەسلىدە بىر سېھرىي جادۇگەر بولۇپ ئايالىمنى ئۆزىگە
قارىتىۋالغانىكەن . . ئەگەر ئايالىم ھەر كۈنى يېرىم كېچىدە ئۇنىڭ
يېنىدا پەيدا بولمىسا ، جادۇگەرلىك قىلىپ ئۇنى قاتتىق ئازابلايدىكەن
ئايالىم ماڭا ئۆزىنى بۇ جادۇگەرنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇشنى تەلەپ
قىلدى . مەن جادۇگەر بىلەن ئېلىشىپ كۆردۈم . بىراق ئۇ سېھىر
ئىشلىتىپ مېنىمۇ خاراب قىلدى . نۇرغۇن پالۋانلار مېنىڭ ھالىمغا
ئېچىنىپ جادۇگەر بىلەن ئېلىشتى . بىراق ئۇ ھەممىنى ھالاك قىل
دى . مانا شۇندىن ئېتىبارەن ، ئايالىمنى تارتىۋالدى . بىر يېپىنى
تارتىپ كۆلگىنىم شۇنچە گۈزەل ئايالىمنىڭ ئاشۇنداق سەت بىر جادۇ
گەرگە باغلىنىپ قالغىنىغا كۆلىمەن . كېيىن يەنە ئۇنىڭ ھالىغا
ئېچىنىپ يىغلايمەن ، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ .

— مېنى ئاشۇ يەرگە باشلاپ بارسىڭىزكەن ، — دەپتۇ شىرئەلى . موزدۇز تەستە ماقۇل كېلىپ ، شىرئەلىنى زاراتگاھلىققا باشلاپ كەپ-تۇ . شىرئەلى موزدۇز كۆرسەتكەن گۈمبەز ئىچىگە قارىغانىكەن . جادۇگەر موزدۇزنىڭ ئايالىنى ئازابلاۋاتقانىكەن . شىرئەلى دەرغەزەپ بولۇپ بىر نەرە تارتقانىكەن ، زاراتگاھلىق زىلزىلىگە كېلىپ تىترەپ كېتىپتۇ . شۇندا جادۇگەر بىر نەرە تارتىپ گۈمبەزنى يېرىپ چىقىپ-تۇ . جادۇگەر شىرئەلىنىڭ نەرە بىلەن ئۆزىگە قارشى شەمشەر تەڭلەپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچۇپ بىر پۇڭلىگەنكەن ، جاھانىنى قۇم - بوران بېسىپ دەل - دەرەخلەرنى قاراسلىتىپ سۇندۇ-رۇپ ئۇچۇرۇپ كېتىپتۇ . شىرئەلى قىمىر قىلماپتۇ . ئۇ تىزىغىچە قۇمغا پېتىپ كېتىپتۇ ، شىرئەلىنىڭ قىمىر قىلماي تۇرغىنىنى كۆر-گەن جادۇگەر تېخىمۇ غەزەپكە كېلىپ بىر ۋارقىراپتىكەن ، ئاغزىدىن چىققان ئوت ئۇدۇل شىرئەلىگە كەپتۇ ، شىرئەلى شۇئان شاھ مەلىكە بەرگەن ئۇزۇكنى تەڭلىگەنكەن ، جادۇگەرنىڭ ئاغزىدىن چىققان ئوت قايتىپ بېرىپ جادۇگەرنىڭ ئۆزىنى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈپتۇ . موزدۇز-نىڭ خوتۇنى جادۇگەردىن قۇتۇلۇپتۇ . ئەر - ئايال ئىككىسى شىرئەلە-گە باش ئۇرۇپ تەزىم قىپتۇ . موزدۇز ئەمدى يىغلىمايدىغان بوپتۇ . شىرئەلى بولۇنغان ئەھۋالنى شاھ قىزىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ . قىز قانائەت قىپتۇ .

— ئەمدى ئۇچىنچى شەرتىم ، شەھەرنىڭ چېتىدىكى بىر مەسچىت مۇنارىسىدا بىر ياش يىگىت ھەر كۈنى سەھەردە ئەرزان توۋلاپ ئاخىرە-دا يىغلاپ ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىدۇ . شۇ يىگىتنىڭ دەردىگە يەتكەي-سىز ، — دەپتۇ مەلىكە . شىرئەلى قىزنىڭ يېنىدىن چىقىپ ئۇزۇكنى بىر سۆيگەنكەن ، دۈڭە كېلىپ شىرئەلىنى شاھ مەلىكىنىڭ يېنىغا ئاپىرىپتۇ . شىرئەلى كېچىنى شاھ مەلىكە بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ ھەمدە بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى شاھ مەلىكىگە سۆزلەپ بە-رىپتۇ .

— ئۇ شەرتلەرنى ئورۇنلىغاندىن كېيىن پادىشاھنىڭ قىزىنى نىكاھىڭىزغا ئالماق كېرەك بولىدۇ . سىڭلىم شاھبانۇنە مېنىڭ يۇ-زۇمنى دەپ ئىشقىڭىزدا كېسەل بولۇپ تۇگىشىپ كەتتى . شاھبانۇنەنى-

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

مۇ نىكاھىڭىزغا ئالسىڭىز ، سىزدىن رازى بولسام ، — دەپ ئىلتىماس قىپتۇ . شىرئەلى خۇشال رازى بوپتۇ . پەرىلەر دۇنياسىدا كاتتا توي بولۇپ شىرئەلى شاھبانۇنەنى نىكاھىغا ئاپتۇ . دىۋىلەر دۇنياسىدىكى ئىككى دۇنياغا بۆلۈنۈپ تۇرغان ھالەت تۈگەپتۇ . شاھبانۇنەنىڭ قول ئاستىدىكى ئەركەك دىۋىلەر بىلەن شاھ مەلىكىنىڭ قول ئاستىدىكى قىز دىۋىلەر مۇرادىغا يېتىشىپتۇ . شىرئەلى پەرىلەر دۇنياسىدا بىرقانچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن بىر سەھەر ۋاقتى دىۋىگە مىنىپ زېمىنگە قايتىپتۇ . قارىغۇدەك بولسا يوغان سەللە ئورىۋالغان بىر يىگىت مەسچىت ئۈستىدە ئەرزان توۋلاپ بولۇپ بىر ئاھ ئۇرۇپتۇ - دە ، يىقىلىپ تۇ . شىرئەلى مەسچىت ئۈستىگە چىقىپ يىگىتنى يۆلەپتۇ . يىگىت بىر ھازادىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ كۆزىنى ئېچىپتۇ . شىرئەلى ئۇنىڭ ھالىنى سورىغانىكەن ، ئۇ ھەسرەت چېكىپ ھوشىدىن كېتىپ تۇ . شىرئەلى يىگىتنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا قاتتىق ئىچى ئاغرىپتۇ . ئۇ ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن شىرئەلى ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى سوراپتۇ .

— مەن بىر يېتىم بالا ئىدىم ، كىچىكىمدىن تارتىپ كىشىلەرنىڭ ئىشىكىدە يۈرۈپ چوڭ بولدۇم ، بىر كۈنى سەھەردە نامازغا چىقسام مەزىن ئاغرىپ يېتىپ قاپتۇ . شۇڭا مېنى ئەرزان توۋلىغىن دەپتى . مەسچىت ئۈستىگە چىقىپ ئەرزان توۋلاپ چۈشەي دەپ تۇرسام بىر قۇش ئۇچۇپ كېلىپ بېشىمنى چىڭ قاماللىدى . پۇتىنى تۇتۇشۇمغا مېنى كۆتۈرۈپ ئۇچتى ، مەن ئۇنىڭ پۇتىغا چىڭ ئېسىلىپ تۇردۇم بىر چاغدا بىر تاغنىڭ باغرىغا ئېلىپ كېلىپ مېنى يەرگە لىككىدە دەسسىتىپ قويدى - دە ، غايىب بولۇپ كەتتى . ئەتراپىمغا قارىسام ئادەمزاتسىز بىر يەرگە كەپقاپتىمەن ، نېمە قىلىشىمنى بىلمەي تۇرسام تاغنىڭ ئۆڭكۈرىدىن بىر يىغا ئاۋازى چىقتى . ئۆڭكۈر ئىچىگە كىرسەم تەڭداشسىز گۈزەل بىر قىز يىغلاپ ئولتۇرۇپتۇ . مەن ئۇ قىزنى كۆرۈپلا ھوشۇمدىن كېتىپ يىقىلدىم ، كۆزۈمنى ئاچسام قىز بېشىمدا ئولتۇرۇپتۇ ، ئۇ مەندىن قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقىمنى سورىدى ، مەن بولغان ئەھۋالنى دەپ بەردىم . قىزدىن نېمە ئۈچۈن بۇ ئۆڭكۈردە يىغلاپ ئولتۇرىسىز دەپ سورىسام ئۇ قىز مەن ئەسلى

باغدات پادىشاھىنىڭ قىزى ئىدىم . بىر دۈشە مېنى مۇشۇ يەرگە ئەپچە-قىپ كېلىپ خوتۇن قىلىۋالدى ، سىز بۇ يەردىن دەرھال كېتىڭ ، ھازىر دۈشىنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولدى . سىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ دې-دى . مەن سىزنى ئېلىپ كېتىمەن ، دېدىم . شۇ ئەسنادا بوران چىقە-رىپ تاغۇ تاشلارنى تىترىتىپ دۈشە كەلدى . قىز بىلەن مېنى كۆرۈپ مېنى بىر تەستەك ئۇردى ، قالغىنىنى بىلمىدىم . كۆزۈمنى ئاچسام مۇشۇ شەھەردە تۇرىمەن ، شۇندىن ئېتىبارەن شۇ قىزنىڭ ئىشقىدا كۆيۈپ ھېلىقى قۇش يەنە كېلىپ مېنى شۇ قىز بار يەرگە تاشلارمىكىن دەپ ھەر كۈنى سەھەردە مەسچىت مۇنارىغا چىقىپ ئەرزان توۋلايمەن ، بىراق ئۇ قۇش كەلمىدى ، — دەپ يەنە ھوشىدىن كېتىپتۇ . شىرئەلى يىگىتنى ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ . ئۇزۇككە بىر سۆيگەنىكەن ، دۈشە پەيدا بولۇپ شىرئەلى بىلەن يىگىتنى مىندۈرۈپ ئۇچۇپتۇ . يىگىت يول كۆرسىتىپتۇ ، بىر ھازا ئۇچقاندىن كېيىن بىر تاغنىڭ يېنىغا كەلگەندە يىگىت مۇشۇ تاغ شۇ دەپ خۇشال ۋارقىراپتۇ . ئۇلار چۈشۈپتۇ ، ھېلىقى ئۆڭكۈر ئېغىزىغا كېلىشىگە دۈشە بىر ۋارقىراپتىكەن ، تاغۇ تاشلار گۈلدۈرلەپ يېرىلىپتۇ . شىرئەلى بىر قولىدا ئۇزۇكنى ، بىر قولىدا شەمشەرنى ئېلىپ دۈشىگە تاشلىنىپتۇ . دۈشە ئۇزۇكنى كۆرۈپلا قىزنى ئېلىپ بەدەر قېچىپتۇ . شىرئەلى بىلەن يىگىت ئۇزىنىڭ دۈشە-سىگە مىنىپ قوغلاپتۇ . بىر يەرگە بارغاندا شىرئەلى مىنگەن دۈشە «ئۇزۇكنىڭ كۆزىنى شەمشەرگە ئۇرغىن» دەپتۇ . شىرئەلى ئۇزۇكنىڭ كۆزىنى شەمشەرگە بىر ئۇرغان ئىكەن دۈشە بىر چىرقىراپلا تاغقا بەند بوپتۇ . قىز ئامان قاپتۇ . ئىككى ئاشىق - مەشۇق مۇرادى - مەقسىتە-گە يېتىپتۇ . ئۇلار دۈشىگە مىنىپ شەھەرگە قايتىپتۇ . شىرئەلى ھەم-مىنى ئۆز يولىغا سېلىپ قويۇپ ئوردىغا كىرىپ بولغان ئەھۋالنى قىزغا سۆزلەپ بېرىپتۇ . قىز خۇشال بولۇپ شىرئەلىنى قوبۇل قىپ-تۇ . پادىشاھ قىرىق كېچە - كۈندۈز توي - تاماشا قىلىپ ، قىزنى شىرئەلىگە نىكاھلاپ بېرىپتۇ . بۇ ئىش خەلقە يارىپتۇ . شىرئەلىنىڭ نامى ئەلدىن ئەلگە تارىپتۇ . ئاڭلاشلارغا قارىغاندا بىزنىڭ شىرئەلى شۇ زاماندا ئادىللىقى بىلەن ئادەملەر دۇنياسى بىلەن دۈنيا-سىغا پادىشاھ بولغانىكەن .